

**”MINÄ LAULAN TÄMÄN LAULUN JOS TAHDOT SÄ NIIN”
LUKIJAN OSALLISTUMISEN MAHDOLLISUUDET SEKÄ
VUOROVAIKUTUS JA LÄHEISYYDEN LUONTI JUHA LEHDEN
ROCKLYRIIKASSA**

Suomen kielen pro gradu -tutkielma
Jyväskylän yliopisto
joulukuu 2006
Erja Tyynelä

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta – Faculty Humanistinen	Laitos – Department Kielten laitos
Tekijä – Author Tyynelä Erja	
Työn nimi – Title ”Minä laulan tämän laulun jos tahdot sä niin” Lukijan osallistumisen mahdollisuudet sekä vuorovaikutus ja läheisyyden luonti Juha Lehden rocklyriikassa	
Oppiaine – Subject Suomen kieli	Työn laji – Level Pro gradu -tutkielma
Aika – Month and year Joulukuu 2006	Sivumäärä – Number of pages 74
<p>Tiivistelmä – Abstract</p> <p>Tutkimus käsittelee kielellisiä keinoja, joiden avulla teksteissä tarjotaan lukijalle osallistumisen mahdollisuuksia, ollaan vuorovaikutuksessa lukijan kanssa sekä luodaan läheisyyttä lukijaan. Aineistona tutkimuksessa on Juha Lehden kirjoittama rocklyriikka, jota käsitellään teksteinä. Tekstejä lähestytään runouden tutkimuksen käsittein. Tutkimuksessa pohditaan myös rocklyriikan tutkimuksen mielekkyyttä.</p> <p>Aineistoa käsitellään kvalitatiivisesti. Tutkimuksessa tarkastellaan sellaisia kielellisiä piirteitä, joita kieli- ja kirjallisuustieteessä läheisyyden luomisen keinoista on esitetty. Osa piirteistä on myös noussut esiin aineistoa analysoidessani. Tarkastelemiani kielellisiä keinoja ovat 1. persoonapronominit, 2. geneeriset toimijat, 3. monisäikeisyys (jolla tarkoitetaan moniäänisyyttä, moninäkökulmaisuuutta sekä monitoimijaisuutta yhdessä) sekä 4. nimeäminen.</p> <p>Tutkimuksessa tuli esille, että persoonapronominien runsas käyttö tekee teksteistä henkilökohtaisemman tuntuisia. Niiden kautta lukija voi löytää itsensä tekstin puhuttuna subjektina. Persoonapronominien avulla myös ollaan vuorovaikutuksessa lukijan kanssa: lukija otetaan mukaan tekstin toimijaksi, häntä puhutellaan tai teksti kääntyy häntä kohden. Geneeristen toimijoiden käytöllä on tärkeä merkitys läheisyyden luonnin kannalta. Niiden avulla lukija voi löytää paikkansa tekstistä ja teksti voi yleistyä koskemaan myös lukijan maailmaa. Myös monisäikeisyys on tärkeää: sen avulla tekstit lähentyvät lukijaansa.</p> <p>Tarkastelemillani kielellisillä keinoilla näyttää olevan myös merkityksen tasolle nouseva tarkoitus: käyttämällä esimerkiksi toimijan tai näkökulman vaihdoksia tekstissä esitetään usein jokin yleinen näkökulma, ns. yleistotuus. Yleistotuuden avulla tekstistä nousee esiin sen syvempi taso ja merkitys.</p> <p>Tarkastelin tutkimuksessani myös, miten tekstien toimijoiden nimeäminen vaikuttaa tekstin läheisyyden tuntuun. Osoittautui, että nimeäminen toimii sekä läheisyyttä luovana että etäännyttävänä piirteenä, kontekstista riippuen.</p>	
Asiasanat – Keywords geneerisyys, läheisyyden luonti, monisäikeisyys, nimeäminen, persoonapronominit, rocklyriikka, teksti, vuorovaikutus	
Säilytyspaikka – Depository Fennicum	
Muita tietoja – Additional information	

SISÄLLYS

1. JOHDANTO.....	1
1.1. Tutkimustehtävä ja -kysymykset	1
1.2. Aineisto ja tutkimusmenetelmä.....	3
1.3. Käsitteistä	4
2. ROCKLYRIIKAN TUTKIMUKSESTA.....	7
3. SUBJEKTIKSI TULEMISEN TEORIAA.....	10
4. TEKSTIEN PRONOMINAALISET TOIMIJAT.....	12
4.1. Persoonapronomineista.....	12
4.2. Ensimmäinen persoona – puhujan persoona.....	13
4.2.1. Minä	13
4.2.2. Me.....	17
4.3. Toinen persoona – puhuteltavan persoona.....	21
4.3.1. Sinä.....	22
4.3.2. Te.....	25
4.4. Kolmannesta persoonasta.....	27
4.4.1. Hän.....	27
4.4.2. Se-pronominin käyttö kolmannen persoonan merkitsimenä.....	32
4.4.3. He.....	34
4.5. Persoonien ominaisuuksien määrittelyminen.....	36
5. GENEERISET TOIMIJAT SAMASTUMISEN MAHDOLLISTAJINA	39
5.1. Geneerinen nominaalilauseke ja geneeriset pronominit.....	39
5.2. Nollapersoona.....	42
5.3. Sinä-passiivi.....	45
6. TEKSTIEN MONISÄIKEISYYS LÄHEISYYDEN LUOJANA.....	48
6.1. Referointi moniäänisyyden luoja.....	48
6.2. Toimijan vaihtaminen näkökulman muuttajana	53
6.3. Puhujan muuttuvat tavat viitata toimijoihin.....	55
7. YLEISTOTUUDEN ESITTÄMINEN LÄHEISYYDEN LUOJANA.....	57

8. NIMEÄMINEN – LÄHEISYYDEN VAI ETÄISYYDEN LUOJA?.....	62
9. PÄÄTÄNTÖ.....	67
LÄHTEET.....	71

1. JOHDANTO

1.1. Tutkimustehtävä ja –kysymykset

Tehdessäni proseminarityötäni Juha Lehden rocklyriikan tarinallisuudesta sain ajatuksen, että haluaisin tehdä pro gradu -työni siitä, miten laulujen kuuntelijat kokevat tekstejä. Aloitin keräämään aineistoa aihetta varten: pyysin Sir Elwoodin hiljaisten värien nettisivuilla kuuntelijoita kirjoittamaan minulle ajatuksiaan teksteistä ja siitä, miten he ne kokevat ja miksi. Valitettavasti sain silloiseen kyselyyni vain kourallisen vastauksia ja idea kuivui kasaan. Tästä huolimatta vastaukset osoittautuivat kullanarvoisiksi, koska ne antoivat minulle idean tämän työni aiheeseen. Lukiessani vastauksia huomasin nimittäin niitä yhdistävän seikan: lähes jokainen kirjoittaja kertoi minulle tarinan omasta elämästään ja siitä, kuinka Lehden tekstit ovat pukeneet sanoiksi heidän tunnelmiaan jossain elämänvaiheessa ja kuinka he ovat tunteneet suurta yhteenkuuluvuutta teksteihin; tekstit olivat koskettaneet heitä. Olen itse Lehden tekstien pitkäaikainen ihailija, ja usein myös tekstejä kuunnellessani tai lukiessani huomannut tuntevani, että joku puhuu juuri minulle tai minusta. Nämä huomiot saivat minut pohtimaan tämän työni aihetta: miksi tekstit tuntuvat niin läheisiltä ja miten tämä läheisyys saadaan aikaan?

Tämän pro gradu -työn tarkoituksena on yhtäältä selvittää niitä kielellisiä keinoja, joilla teksti voi luoda läheisyyttä lukijaansa. Toisaalta tarkastelen, käytetäänkö näitä keinoja aineistossani, Juha Lehden kirjoittamassa rocklyriikassa. Työni siis perustuu sekä teorian tarkasteluun että sen soveltamiseen käytännössä. Työ kumpuaa subjektiivisesta tarpeesta ymmärtää sitä, miksi aineistoni tekstit tuntuvat koskettavan monia ihmisiä henkilökohtaisella tasolla.

Työni ei perustu mihinkään yhteen teoriaan, vaan käytän hyödykseni niitä erilaisia näkemyksiä, joita kielitieteessä ja kirjallisuustieteessä on esitetty keinoista, joilla teksti voi luoda läheisyyttä lukijaansa. Työni toimiikin katsauksena erilaisiin strategioihin, joiden avulla teksti voi olla vuorovaikutuksessa lukijansa kanssa ja kääntyä häntä kohden. Tarkastelen näiden keinojen esiintymisiä aineistossani ja selvitän, onko niillä osansa siihen, että tekstit tuntuvat henkilökohtaisilta. Osa tarkastelemistani ilmiöistä on toki noussut suoraan aineistostani, kun olen sitä analysoinut.

Rockin kieli perustuu arkisen puhekielen ja runouden poeettisen kielen keinoihin, joita se yhdistelee taidokkaasti (Lehtimäki & Lahtinen 2006: 25). Näen aineistoni tekstien kielen dialogisena: ne ovat sosiaalista toimintaa, puhuntoja ja vuorovaikutteisia tekstejä. Bah-tinin dialogisen kielikäsitteilyn mukaan lausumat ovat sosiaalisen toiminnan akteja, jotka on suunnattu toiselle. Vastaanottaja ei ole kommunikaatioprosessin passiivinen osapuoli, vaan lausuma edellyttää myös kuulijalta responsiivista asennetta. (Lähteenmäki 2002: 179.) Dialogisessa näkemyksessä kielessä ei ole olemassa stabiileja ja objektiivisiä merkityksiä, vaan merkitykset syntyvät kirjoittajan ja lukijan vuorovaikutuksessa. Sama teksti tai ilmaus voi merkitä eri asioita riippuen kirjoittajasta, lukijasta tai kontekstista, jossa se esiintyy. (Luukka 1994b: 229.)

Tutkimuksessani tarkastelen tekstejä muutamasta eri näkökulmasta käsin. Ensin kiinnitän huomiota tekstien pronominaalisiin toimijoihin. Yksi olennaisimmista keinoista luoda läheisyyttä tekstin ja lukijan välillä on tarjota lukijalle mahdollisuutta tulla tekstin subjektiksi. Kirjallisuustieteessä subjektilla on 1600-luvulta, erityisesti Kantista lähtien, tarkoitettu ”elävää, ajattelevaa, kokevaa, toimivaa, omaan kohtaloonsa vaikuttavaa minää – esim. sanataideteoksen päähenkilöä – vastakohtana ajattelun ja toiminnan kohteelle”. Nykyteoriassa subjekti nähdään enemmässä tai vähemmässä määrin kielen luomana konstruktiona. (Hosiaislouma 2003: 880.) Subjektiksi tekstissä voi tulla indeksisten merkkien avulla, joita kielessä ovat kielipilliset persoonan kategorian edustajat eli lähinnä persoonapronominit ja persoonaiset, tempukselliset kielimuodot (Laitinen 1995b: 43). Tarkastelen persoonapronomineja saadakseni selville, antavatko ne lukijalle mahdollisuuden tulla tekstin subjektiksi, ja jos antavat, niin millä ehdoilla? Tarkastelen myös, onko persoonamuotojen käytöllä vaikutusta tekstin vuorovaikutuksellisuuteen.

Toiseksi tarkastelen tekstien geneerisyyttä: käytetäänkö teksteissä geneerisiä toimijoita ja ilmauksia? Myös geneeristen toimijoiden avulla lukija voidaan ottaa osalliseksi tekstiin. Lisäksi geneeristen toimijoiden avulla tekstien tapahtumia voidaan yleistää koskemaan ketä tahansa. Kolmanneksi tarkastelen tekstien monisäikeisyyttä. Monisäikeisyydellä tarkoitan moniäänisyyttä, moninäkökulmaisuuutta ja monitoimijaisuutta yhdessä. Monisäikeisyyden avulla teksti voi luoda läheisyyttä lukijaansa. Tarkastelen tätä monisäikeisyyttä myös merkityksen tasolla: tuodaanko esimerkiksi toimijaa tai näkökulmaa vaihtamalla tekstiin jokin uusi, mahdollisesti poikkeava tai käänteentekevä, ajatus? Neljänneksi kiinnitän huomioni nimeämiseen ja siihen, miten se vaikuttaa tekstin läheisyyden tai etäisyyden tuntuun.

1.2. Aineisto ja tutkimusmenetelmä

Työni aineiston tekstien tekijä Juha Lehti on laulaja-lauluntekijä yhteessä nimeltä *Sir Elwoodin hiljaiset värit*. Yhtye on perustettu keväällä 1988 ja siitä asti se on ollut osa suomalaista musiikkikenttää. Yhtye on julkaissut kahdeksan pitkäsoittoa, kaksi kokoelmalevyä, yhden livelevyn sekä lukuisia singlejä. Lisäksi yhtyeen ensimmäisestä julkaisusta on otettu kymmenvuotisjuhlapainos, jossa on alkuperäisen materiaalin lisäksi lisämateriaalia. *Sir Elwoodin hiljaisten värien* ei voi sanoa olevan mikään koko kansan suosikkiyhtye, mutta sillä on oma laaja ja vakiintunut kuulijakuntansa. Yhtyeen musiikin tyylilajia on aika vaikea kategorisoida; yhtyeen edustajat itse ovat määritelleet sen ”keskiolutjatsiksi”.

Työssäni aineistona ovat kaikki yhtyeen lähes kaksikymmentävuotisen uran aikana julkaisemat kappaleet, joiden tekstintekijänä on Juha Lehti. Yhtye on levyttänyt joitain käännöskappaleita, mm. Neil Youngia, mutta nämä tekstit eivät aineistooni sisälly. Vaikka käännöstekstit ovat Lehden suomentamia, vaikuttaa niihin mielestäni alkuperäisteksti siinä määrin, että olen halunnut jättää ne aineistoni ulkopuolelle. Aineistoni koostuu yhteensä 91 kappaleesta, ja ne ovat yhtyeen albumeilta *Varjoissa vapaan maailman* (Vvm), *Yö tekee meistä varkaat* (Ytmv), *Kymmenen tikkua laudalla* (Ktl), *Puoli viisi aamulla* (Pva), *Puunukke* (P), *Pyhää kamaa* (Pk), *Pohjoisesta tuulee taas* (Ptt) sekä *18. tammikuuta* (Kt). Esimerkkejä käyttäessäni viittaan tekstin ilmestysalbumiin lyhenteillä, jotka edellä ovat levyjen nimien perässä sulkeissa. Muutama aineistoni teksti on julkaistu ainoastaan singlenä, jolloin ilmaisen sen merkitsemällä tekstin jälkeen (s).

Tutkimusmenetelmäni on kvalitatiivinen. Tarkoitukseni ei ole esittää esimerkiksi kielen piirteiden esiintymistiheyksiä tai muutenkaan tehdä yleistyksiä siitä, miten Lehti kirjoittaa. En etsi myöskään säännönmukaisuuksia. Enemmänkin voisi sanoa, että teen työssäni huomioita erilaisista tavoista, joilla teksteissä läheisyyttä voidaan luoda, sekä tarkastelen, miten sitä aineistossani luodaan vai luodaanko ylipäätään.

Käyttäessäni esimerkkejä teksteistä olen säilyttänyt sen ulkoasun, joka niissä on ollut. Aineistoni on peräisin Sir Elwoodin hiljaisten värien internet-sivuilta (www.sirelwood.com/sanat/sanat.html; luettu 16.9.2006). Välimerkkien käyttö, isojen ja pienien kirjainten käyttö ja tekstien ryhmittely ovat täysin julkaisuasun mukaiset. Esimerkkini ovat kontekstistaan irrotettuja osia, koska olisi ollut mahdotonta käyttää esimerkkinä aina kokonaista tekstiä. Silloin, kun olen katkaissut tekstiä kesken säkeistön, olen merkinnyt sen katkoviivoilla. Myös jos esimerkkinä sisältää kaksi säkeistöä, jotka eivät esiinny tekstissä peräkkäin, merkitsen niiden väliä katkoviivoilla.

Rocklyriikka ei ole puhtaasti runoutta, mutta sitä voi lukea ilman musiikkiakin (vrt. Laitinen 2003: 20). Rocktutkija Hillevi Ganetz on sanonut, että rocklyriikka ei ole taiteenlaji sinänsä, vaan rockmusiikin verbaalinen aspekti: lauluteksti ei ole runo, mutta sitä voi lähestyä runon tutkimiseen tarkoitetuin keinoin (Laitinen 2003: 18). Käsittelenkin työssäni aineistoani runon tutkimuksen keinoin. Siksi teoriaosissa puhun runosta ja käytän runouden tutkimuksen terminologiaa. Lukijan ei kuitenkaan pidä sekoittaa näitä: tutkimusvälineistö on runouden tutkimusvälineistöä, mutta aineistoani en pidä varsinaisena runoutena. Musiikistaan irrotettuna ne menettävät tärkeitä elementtejä, joita niihin kuuluu: luettuina ne eivät sisällä säveltä, eivätkä rytmiäkään siinä mielessä kuin esityskontekstissaan. Myös muut esitykseen kuuluvat elementit katoavat. Aineistoni tulee varsinaiseksi rocklyriikaksi esityskontekstissaan. Siksi puhuessani Lehden kirjoittamasta rocklyriikasta käytän siitä termiä *teksti*; ne eivät ole runoja eivätkä edes rocklyriikkaa.

1.2. Käsitteistä

Runosta puhuttaessa ja sitä käsiteltäessä ei voi olla puhumatta runon puhujasta. Runoa lukiessa voi kuvitella kuulevansa äänen, joka puhuu runon sanoja. Tästä äänestä voidaan käyttää muun muassa nimityksiä *runon puhuja*, *persoon*a tai *lyyrinen minä*. Runon puhujaa voidaan verrata kertomuksen kertojaan: molemmat tuottavat teoksen tekstiä. (Viikari 1990: 91.) Aarne Kinnunen on todennut, että siellä missä puhutaan, on aina puhuja, siis jokaisessa kirjallisessa teoksessa. Myös runoudessa kirjoittaja on luonut fiktiivisen puhujan, joka on olemassa vain kyseisessä tekstissä. Runossa on puhuja, jota on turha nimittää *minäksi*, koska se ei ole *minä*. Se ei ole myöskään sama kuin runoilija. (1989: 32–33.) Kielellisesti puhuja on usein edustettuna pronomiinilla *minä*, mutta se ei ole välttämättömyys: puhujan ilmenemistavat runoudessa ovat moninaiset (Raivonen 2004: 3).

Omassa työssäni haluan erottaa toisistaan käsitteet *puhuj*a ja *persoon*a. Käyttäessäni käsitettä *puhuj*a tarkoitan sen äänen haltijaa, joka runossa on aina taustalla: teoksen tekstin tuottajaa, joka ei ole tekstin kirjoittaja. Tämän äänen voi kuulla aina runoa lukiessaan, ja tämä ääni voi joskus sekoittua persoonalliseen *minään*, mutta se ei automaattisesti tai systemaattisesti ole *minä*. *Persoon*an käsitettä käyttäessäni tarkoitan persoonaa kielitieteellisessä mielessä: niitä tekstien toimijoita, jotka näyttäytyvät tekstissä pronominaalisesti tai nimettyinä toimijoina. Kyse on siis kielipillisestä termistä, jolla on tarkoitettu draamallista karakteria tai roolia (Luukka 1994b: 220). Ajattelen samoin kuin Tuula Hökkä (1995: 111) Mannerin runoja tarkastellessaan: ”Lyyrinen minä ei silti ole automaattisesti yhtä

kuin runon personoitu puhuja tai puheena oleva *minä* tai runosta abstrahoitava subjekti-käsitys. Mutta jokaiseen aspektiin tällä äänellä on suhde, elastinen ja vaikeasti määrittyvä.”

Kiinnostukseni kohteena ei ole puhuja vaan nimenomaan persoonat kielitieteellisessä mielessä. Vaikka ajoittain joudun käyttämään *puhujan* ja *äänen* käsitteitä, en ole niistä analyysimielessä kiinnostunut. Mielenkiintoni kohdistuu kielessä näyttäytyviin toimijoihin. En kiellä kaiken takana olevan äänen olemassaoloa enkä sitä, että se usein ilmenee pronominilla *minä*, mutta se on käsitteenä abstraktimmalla tasolla kuin kielen toimijat, eikä sen tarkasteleminen ole työni kannalta oleellista. Lisää äänen, lyyrisen minän käsitteestä voi lukea esimerkiksi Tuula Hökän artikkelista *Lyyrinen minä – onko häntä, onko sitä, onko sinua?* (1995).

Lyriikan profiloiduttua taiteenlajina romantiikan aikana mm. Rousseau, Goethe ja Hegel omilla panoksillaan vahvistivat lyriikan olemassaoloa nimenomaan subjektiviteetin perustalta. Lyriikka muotoutui lajiksi, jossa monologisen minän tunteiden ja tunnelmien ilmaiseminen oli keskeistä. 1800–1900-lukujen taitteessa proosa ja draamakin vahvistivat lyyristä esitysmuotoa. Tämä ilmensi toisaalta ajan kiinnostusta subjektiivisuuteen, toisaalta subjektin kriisiytymistä. Yhtenä oireena tästä oli lyyrisen minän käsitteen ongelmallistuminen. Tuli tarve tehdä ero runoilijan ja runossa ilmenevän minän välille. (Hökkä 1993: 39 ja 1995: 107.)

Hyvin usein kuitenkin edelleen runojen *minä*-persoonaa sekoittuu runoilijan persoonaan, ja tätä haluan omassa työssäni välttää. Käsitteellisesti on tehtävä selväksi, että sen lisäksi, että *persoonaa* käsitteenä eroaa työssäni *puhujasta*, lyyrisestä minästä, eroaa se myös runoilijan persoonasta. Tekstien pronominaalinen *minä* ei ole Juha Lehti, eikä myöskään puhuja ole Juha Lehti. Lukija voi helposti tehdä erheellisesti sen johtopäätöksen, että kirjoittaja edustaa henkilöllään levynsä teksteissä esiintyvää ensimmäistä persoonaa (ks. Westersund 1995: 211–212). Pekka Tammi (1992: 11–12) on todennut, että fiktiossa kertoja ei ole koskaan tekijä. Kirjailija ei voi romaanissaan ”kertoa” mitään vaan ainoastaan tehdä tekstiä, joka esittää, kuinka fiktiivinen kertoja kertoo. Fiktiivisen kertojan alapuolella ovat henkilöt, tekstin toimijat. Mielestäni lyriikassa voi soveltaa samaa näkemystä kuin kertovassa fiktiossa ja erottaa runoilijan persoonan hänen kirjoittamistaan teksteistä sekä niiden lyyrisestä että pronominaalisesta *minästä*. Niiden mahdollista yhteyttä ei tarvitse vääjäämättömästi kieltääkään; on täysin mahdollista, että runoilija kirjoittaa itsestään ja osoittaa sanansa tietylle henkilölle. Runoilija voi kaiken aikaa tietää, että runon merkitys on erilainen yhdelle yksittäiselle vastaanottajalle kuin laajalle yleisölle (vrt. Larmola 1993: 117). Kuitenkin näiden elementtien näkeminen yhtenä ja samana on mielestäni tarpeetonta, var-

sinkin kun runoja tarkastellaan kielen eikä merkitysten tasolla. Näkemystäni poetiikasta voi tässä mielessä väittää moderniksi. Tekstiin orientoituneen modernin poetiikan käsitteisessä lyyrinen minä on kadonnut miltei näkymättömiin. Mieluummin kuin liian kirjailijakeskeiseksi mieltävästä lyyrisestä minästä on puhuttu siitä, miten runossa ”yleinen ja yksityinen yhdistyvät, miten minä anonyymistyy, saa ylipersonallisen leiman, etäännytetään, esineistetään, objektivoidaan, puretaan, jakautuu moneksi. On puhuttu runon äänestä, puhujasta, monien puhujien äänistä ja vaihdoksista ja vihdoinkin jo tekstuaalisesta minästä, jonka luo viime kädessä lukija.” (Hökkä 1993: 39.) Lyriikassa *puhuva minä* on kuitenkin ollut selvästi suositumpi runon tarkastelun apu kuin *kirjoittava minä* – tekstikeskeisyydestä huolimatta. (Hökkä 1993: 39.)

2. ROCKLYRIIKAN TUTKIMUKSESTA

Miksi tutkia rocklyriikkaa? Miksi irrottaa tekstit niille kuuluvasta musiikkiyhteydestä irti ja tarkastella niitä itsenäisinä teksteinä? Nämä ovat kysymyksiä, jotka väkisin nousevat mieleen, kun alkaa tutkia rocklyriikkaa. Rocklyriikan tutkimus on pitkään ollut Suomessa akateemisen tutkimuksen piirissä lapsenkengissä, sillä siihen ei ole juurikaan kiinnitetty huomiota. Myös taiteenlajina rocklyriikka on ollut aliarvostettua etenkin yliopistossa: rocklyriikkaa pidetään kokonaisuutena populaarina ja se on ollut kirjallisuuden kannalta marginaalissa. Olisi kuitenkin tärkeää huomioida, että populaarisuus ja kaupallisuus ovat ohjanneet monta kuuntelijaa tekstien pariin. Usein ihmiset vierastavat kanonisoitua runoutta, mutta rocklyriikka on helpommin lähestyttävissä. On myös muistettava, että marginaalista, jossa rocklyriikan voi ajatella sijaitsevan, nousevat usein tulevaisuuden merkkiteokset ja rajojen rikkojat. (Ruskeepää 2003: 16–18.)

Populaarikulttuurin levitessä populaarimusiikkia on alettu kuitenkin Suomessakin tutkia akateemisissa piireissä (Vilkkumaa 2002: 271). Rock-tekstejäkin on tutkittu jonkin verran (ks. esim. Westersund 1993, Toivonen 1995, Hangasmaa 1997, Immonen 1999, Pöntys 2001 ja Haimila-Pakarinen 2002). Tampereen yliopistossa järjestettiin marraskuussa 2004 Tiede goes rock –seminaari, jossa eri tieteenalojen tutkijat esittelivät rockmusiikkia koskevaa tutkimustaan. Seminaari antoi idean myös kirjalle *Ääniä äänien takaa. Tulkintoja rocklyriikasta*, jonka ovat toimittaneet Toni Lahtinen ja Markku Lehtimäki; kirja julkaistiin keväällä 2006. Rocklyriikan arvostuksen noususta kertonee myös se, että rocklyriikoilta on julkaistu runokirjoja. Esimerkiksi Ismo Alanko, A. W. Yrjänä ja Juice Leskinen ovat julkaisseet tuotoksiaan kirjoina, ja ainakin Alangon kirja sisältää nimenomaan hänen laulutekstejään.

Lauluntekijät ovat myös julkaisseet joitain teoksia, jotka kertovat omien tekstiensä taustoista ja synnystä. Tällaisia ovat esimerkiksi Pauli Hanhiniemen *Soitto on sanoja* (Aamulehti 2005) ja Heikki Salon *Sateen ääni: laulutekstejä ja tekstejä lauluista* (Like 2005). Joitakin suomalaisen rocklyriikan antologioitakin on julkaistu: Kauko Röyhkän *Get on – 101 rocklyriikan parasta* (Tammi 2000) ja Timo Forssin ja Satu Kiiskisen toimittama *Alumiinikuu – Suomalaista rocklyriikkaa* (Kirjayhtymä 1999). Rocklyriikoita on myös palkit-

tu: vuonna 2003 Eino Leino –palkinto osoitettiin Tuomari Nurmioille, joka palkittiin nimenomaan rocksanoittajana. Nyt jo hajonneen Ultra Bra –yhtyeen sanoittajan Anni Sinemäen tekstit olivat samana vuonna Helsingin Sanomain kirjallisuuspalkintoehdokkaana. Rocklyriikan kirjoittamisesta on ilmestynyt kirjakin: Heikki Salon *Kahlekuningaslaji. Lauluryriikan käsikirja* (Like 2006). Kirjan kirjoittaja Salo toteaa Helsingin Sanomien haastattelussa, että ”lauluja on pitkään pidetty sutaisten kirjoitettuin runoina, mutta niiden tekeminen on oma kirjoittamisen lajinsa” (Tikkanen 2006).

Ehkä on käynyt niin kuin Lasse Koskela kirjoittaa artikkelissaan *Lisälehtiä rockin runousoppiin* (1998: 10–13): kulttuuri on alettu määritellä toisin ja myös kirjallisuus on menettänyt pyhyytensä. Kirjallista teosta voi nykyään pitää yhtenä maailman menoa koskevana puheenvuorona, jolloin se esittää jonkin kuvan maailmasta vaikuttaen siihen, miten maailmaa hahmotetaan. Rocklyriikka voidaan uuden kulttuurikäsityksen myötä liittää hyvin tähän puheenvuorojen esittäjien joukkoon: laulujen sanoitukset toimivat aivan samalla tavalla kuin taidekirjallisuuden arvosteokset. Koskela myös korostaa rocklyriikan osuutta suomalaisen kulttuurin traditioiden välittäjänä ja kyseenalaistajana ja huomauttaa, että omakieliset sanoitukset ovat tärkeitä: ”Vain suomenkieliseen sanoitukseen voi latautua meidän todellisuutemme jännitteinen kulttuurinen merkitys – ja vain suomenkielisellä kuu-lijalla on kyky tavoittaa sanoitukseen latautuneet kulttuuriset merkitykset.” (1998: 13.) Monien suomalaisten rocklyriikoiden sanoitukset osoittavat Koskelan mukaan myös syvällistä suomalaisen kulttuurin tuntemusta ja erinomaista lyyrikontaitoa. Koskela jopa väittää, että 1980-luvulla alkoi näyttää siltä, että rocklyriikot kirjoittavat parasta suomenkielistä lyriikkaa.

Usein törmää ajatukseen, että rockin sanoitukset ovat pelkkää sanahelinää, musiikin täytettä, ja ettei niillä ole mitään sanomaa. Laulujen sanoitusten tärkeys musiikissa kuitenkin vaihtelee: joskus laulajan ääni ja melodia ovat pääosassa, mutta usein myös tekstillä on väliä (Laitinen 2003: 19). *Sir Elwoodin hiljaisten värien* musiikissa teksteillä on merkitystä: joskus tuntuu, että musiikki on vain hiljaista taustaa teksteille. Tekstit tuntuvat saavan esityksessä hyvin suuren roolin ja huomio kiinnittyy nimenomaan niihin.

Mutta onko rocklyriikan tutkimus mielekästä? Anna Laitinen kirjoittaa, että ”Kielenkäyttömme tekee eron lauluryriikan ja runouden välille. Runous esiintyy painettuna sanana, joka on tarkoitettu luettavaksi ja joka joskus yltää estradille lausuttuna tai jopa sävellettyinä ja laulettuna. Lauluryriikan käyttöohje taas voisi olla *lyriikka*-sanan etymologinen kuvaus: tämä lyriikka on tarkoitettu laulettavaksi ja toisinaan myös tanssittavaksi soittajien säestyksellä. Tällä perusteella juuri rocklyriikka olisikin suoraan antiikin Kreikasta polveutuvaa

runouden perinnettä itseään ja painettu runous sen luettavaksi tarkoitettu haara.” (Laitinen 2003: 17.) Kun tutkitaan rocklyriikkaa, on muistettava, että se on vain osa kokonaisuudesta: musiikki ja teksti luovat kokonaisuuden, joka laulu varsinaisesti on.

Markku Lehtimäki ja Toni Lahtinen pohtivat (2006: 20), että jos rockista yritetään tehdä akateemiseen maailmaan sopivaa tutkimuskohdetta, törmätään ongelmiin. Rocklyriikan tutkimus on oma ja jossain määrin myös ongelmallinen alueensa, koska rocksanoitusten irrottaminen musiikista ei ole järin mielekäs. He myös huomauttavat, että ”rocktekstit eivät koskaan ole puhtaita tekstejä, niissä on aina jotakin ylimääräistä kontekstia ja omanlaisiaan ääniä, joka täytyy huomioida sanoituksia lukiessa tai kuunnellessa”. (Lehtimäki & Lahtinen 2006: 23; lisää rocktekstin kontekstin merkityksestä ks. Laitinen 2003.)

Itse olen sitä mieltä, että esimerkiksi tutkimuksessa tekstejä voidaan tarkastella itsenäisinä, kunhan ei unohdeta, että ne ovat osa kokonaisuutta, johon kuuluvat tekstin lisäksi rytmi, sävel ja esittäväälle yhtyeelle ominainen ”soundi”. Lisäksi on huomioitava, että koska tekstit ovat laulutekstejä, on niissä niille ominaisia piirteitä: toistoa ja kertosaiteita, jotka saattavat hankaloittaa lukukokemusta tai tehdä siitä jopa hieman oudon. Tunnustan täysin sen, että tekstien tunnelmat ja merkitykset voivat näyttäytyä aivan toisin silloin, kun ne esitetään musiikkinsa yhteydessä ja saavat lopullisen muotonsa. Omassa tutkimuksessani koen kuitenkin olevani tämän ”lukemisen ongelman” ulkopuolella. Tarkastelen teksteistä niitä itsenäisiä kielellisiä elementtejä, joiden avulla sanoitusten tasolla luodaan läheisyyden tuntua, ja rakennan tulkintojani tätä kautta.

3. SUBJEKTIKSI TULEMISEN TEORIAA

Jokainen fiktioteksti edellyttää kertojan ja yleisön välillä tapahtuvaa kommunikaatiota: kertoja on agentti, joka lausuu fiktiivisen diskurssin, jonka ottaa vastaan samalla tekstin tasolla oleva yleisö. Yleisö ei siis tarkoita varsinaisesti tekstin lukijaa vaan fiktiivistä yleisöä, ns. sisäislukijaa eli oletettua lukijaa, jolla on tiettyjä ominaisuuksia. Näitä ominaisuuksia ovat esimerkiksi tekstin edellyttämä kielitaito ja kirjallinen kompetenssi, jotka ovat välttämättömiä lukemisen onnistumiselle. Tähän kertojan ja sisäislukijan väliseen diskurssiin voidaan eksplisiittisesti viitata niin kutsutuissa ”lukijan puhutteluissa”. (Tammi 1992: 115–117.)

Runon lukemisessa on kyse lukija- ja tilannekohtaisista satunnaisuuksista. Runouudessa on kuitenkin keinoja, joiden avulla tekstin perillemeno voi varmistella. Edellä mainitun lukijan puhuttelun lisäksi yhtenä keinona on luoda tilanne, jossa lukijalle tarjoutuu mahdollisuus muuttaa lukijuus jonkinasteiseksi tekijyydeksi, osallisuudeksi (Viikari 1998: 282). Runo voi kääntyä lukijaansa päin erilaisten strategioiden avulla: yksi tällainen strategia on deiktisyyden käyttö. Deiktisyydellä viitataan sellaisiin kieliopillisten ja leksikaalisten elementtien tehtäviin, joiden tarkoituksena on liittää ilmaus kontekstiinsa. Nominaalisia deiktisiä aineksia ovat persoona- ja demonstratiivipronominit, joiden avulla voidaan osoittaa puheena oleva tarkoite tunnetuksi. (Hakulinen ym.: 1363.) Deiktisyyden käytöllä voidaan vahvistaa näkökulmaa, ja lukija voi saavuttaa sen kautta paikkansa ilmaisutapahtuman subjektina (Viikari 1998: 291). Subjektiksi voi tulla kielen indeksisten merkkien avulla, joita ovat kieliopilliset persoonan kategorian edustajat eli lähinnä persoonapronominit ja persoonaiset, tempukselliset kielimuodot. (Laitinen 1995b: 43.)

Emile Benveniste (1971) on esittänyt, että subjektiksi voi tulla vain diskurssissa. Hän puhuu tekstin kahdesta subjektista. Ensimmäinen on enonsiaation eli *ilmaisutapahtuman subjekti*: tekstin puhuja tai kirjoittaja. Toinen on kielellinen olio eli *lausuman subjekti*: se, josta puhutaan. Tällainen on esimerkiksi kertomuksen henkilö. Kun enonsiaation subjekti samastuu lausuman subjektiiin, se löytää subjektiutensa. Samoin tapahtuu samastuminen

myös puhuteltavaan, toiseen persoonaan. Kun lukijaa puhutellaan, *sinä* muuttuu lukijan mielessä *minäksi*, ja samaistuminen *sinään* on mahdollinen. (Laitinen 1995b: 43-44; Benveniste 1971: 195–230.) Kun lukija lukee esimerkiksi runoa ja runossa esiintyy *minä*, samastuu lukija *minään*: enonsiaation subjektina hänestä tulee myös lausuman subjekti. Ja kun runon lukija lukee *sinä*, muuttuu tämä hänen mielessään *minäksi*, jolloin lukija voi samastua puhuteltavan rooliin.

Benvenisten teoriaa on kuitenkin myös kritisoitu ja täydennetty. Kaja Silverman on soveltanut Benvenisten subjektiteorian sopivuutta fiktion subjektien kuvaukseen tehden siihen lisäyksiä. Hän nimittäin tarpeellistaa vielä kolmannen subjektin käsitteen enonsiaation ja lausuman subjektin lisäksi: *puhutun subjektin*. Puhutulla subjektilla tarkoitetaan sellaista subjektia, joka rakentuu fiktiossa, kun katsoja samastuu filmin, romaanin tai runon subjekteihin, narraation henkilöihin. Fiktiossa toteutuu Silvermanin mukaan ainoastaan lausuman subjektiin samastuminen. Enonsiaation subjekti eli kertoja ja puhuttu subjekti eivät fiktiossa välttämättä yhdy toisiinsa samoin kuin Benvenisten *minä* puhujana ja lausuman subjekteina. (Silverman 1983: 47; ks. myös Laitinen 1995b: 71.) Lukija ei samastu tekstin kertojaan tai puhujaan eli enonsiaation subjektiin, vaan tekstin henkilöihin, lausuman subjekteihin. Samastuessaan lukijasta tulee tämä puhuttu subjekti. Silverman painottaa myös, että fiktiossa diskurssi voi aktivoitua vain sellaisten subjektien kautta, jotka suosuvat tulemaan sen puhumiksi (Silverman 1983: 220). Lukijalla on aina vapaus valita, suostuuko hän samastumaan henkilöihin, astumaan tekstiin näiden paikalle.

Minunkaan tarkoituksenani ei ole väittää, että lukija on pakotettu samastumaan aineiston teksteihin. Jos tekstissä esiintyy *minä*, ei se automaattisesti tarkoita, että lukija samastuu tähän *minään*. Mutta on mielenkiintoista tarkastella, tarjoavatko tekstien pronominaaliset ratkaisut ylipäättään mahdollisuuksia samastumiselle: esiintyykö niissä usein pronominaalisia toimijoita ja jos esiintyy, millaisia ne ovat ja millaisin ehdoin niihin samastuminen on mahdollista? Pystyykö lukija löytämään subjektiuden, jos niin tahtoo?

4. TEKSTIEN PRONOMINAALISET TOIMIJAT

4.1. Persoonapronomineista

Kiinnostukseni kohdistuu ensimmäiseksi tekstien deiktisiin ominaisuuksiin, ja niistä nimenomaan persoonapronomineihin. Kielessä on käytettävissä monia tapoja tuoda esiin henkilöitä tai häivyttää heitä, mutta tyypillisimpiä ovat juuri persoonapronominien ja -päätteiden käyttö (Luukka 1994a: 27).

Persoonia on tarkasteltu tieteessä useista eri näkökulmista, fennistiikan alalla etupäässä kieliopillisena ilmiönä, mutta jossain määrin myös pragmaattisesta näkökulmasta käsin. Luukka (1994b: 230–231) esittää, että vaikka pronomien tutkimista on pidetty epäkiinnostavana kohteena, tarjoavat persoonien, niiden esiintymisen ja vaihteluiden sekä näkökulman vaihtumiset pragmaattiselta kannalta tutkijalle välineet pohtia sitä, miten lukija pääsee osalliseksi tekstiin, sekä sitä, ovatko tekstit lähellä lukijaansa vai etäällä hänestä. Luukka on tutkinut tieteellisiä tekstejä, mutta mielestäni tämä on sovellettavissa myös fiktion: samoin siinäkin persoonapronominit vaikuttavat siihen, tuntuvatko tekstit henkilökohtaisilta vai eivät.

Olen kiinnostunut analyysini tässä osassa persoonapronomineista, joilla viitataan tekstin erilaisiin toimijoihin. Ensimmäisellä ja toisella persoonalla viitataan puhetilanteen osapuoliin, kolmannella persoonalla puheenalaisiin henkilöihin. Persoonaa esiintyy tekstissä pronomien lisäksi finiittiverbin taivutuksessa sekä possessiivisuffikseissa. (Hakulinen ym. 2005: 706.) Huomioni keskittyy persoonapronomineihin pragmaattisessa mielessä. Pronomini on mielenkiintoni kohteena riippumatta siitä, esiintyykö se subjektina, objektina vai adverbiaalina. Tästä syystä käytänkin työssäni jonkin verran apuna semanttisten roolien käsitettä. *Semanttisilla rooleilla* tarkoitetaan niitä rooleja, joita verbin ilmaiseman toiminnan argumenteilla on, ja niiden avulla voidaan saada esille tekstin osallistujia. Predikaattikeskeisessä lauseen kuvauksessa argumenteiksi kutsutaan subjektia, objektia ja adverbiaalia. Jokaisella argumentilla on verbin ilmaisemassa toiminnassa jokin rooli, joiden avulla

ilmaistaan esimerkiksi toiminnan tekijää, tulosta tai paikkaa. (Kieli ja sen kieliopit 1994: 154–155.) Ihmisistä puhuttaessa rooleina ovat *agentiivin* (toimijan, tekijän), *kokijan*, *omistajan* ja *hyötyjän* roolit. Lisäksi on rooleja, joihin voi liittyä myös eloton olio. (Laitinen 1988: 160–161.)

Enimmäkseen käytän *agentiivin* ja kohteen käsitteitä. *Agentiivin* roolilla tarkoitetaan elollista, aloitteellista ja intentionaalista teon tai toiminnan aikaansaajaa, joka on teostaan vastuullinen. Kohde taas voidaan nähdä sen selvimpänä roolivastakohtana, koska sillä ei useinkaan ole valinnanvaraa tapahtumaan, jossa se on osallisena. Jos näitä rooleja halutaan kieliopillistaa, vastaa *agentiivia* usein subjekti ja kohdetta objekti. (Laitinen 1988: 161.) Semanttisten roolien tarkasteleminen ei näyttele työssäni isoa osaa, mutta käytän näitä käsitteitä ajoittain kuvaamisen apuna.

Tässä vaiheessa tarkastelen, miten eri persoonat teksteissä esiintyvät ja ovatko ne sellaisia, että lukija voi niihin samastua tai eläytyä. Tarkastelen myös, mikä osuus niiden käytöllä on vuorovaikutuksellisuuden luomisessa. Aineistoni suuruudesta ja tutkimukseni tavoitteesta johtuen en pysty analysoimaan läpi jokaisesta tekstistä kaikkia niissä esiintyviä pronominaalisia toimijoita. Siksi olenkin käyttänyt tutkijan vapauttani tekstejä lukiessani ja poiminut esiin niistä mielenkiintoisimman toimijan tai toimijat. Usein kyse on tekstin päähenkilöstä. Käyn persoonia läpi niin, että kiinnitän ensin huomioni puhujan persoonaan eli ensimmäiseen persoonaan. Sen jälkeen käsittelen puhutellun persoona eli toista persoona. Viimeiseksi käsittelen kolmannen persoonan funktiota teksteissä.

4.2. Ensimmäinen persoona – puhujan persoona

4.2.1. Minä

Minä-pronomini on kieliopillisesti puheaktipronomini, jolla viitataan puhujan persoonaan. *Minä*-pronomini on aina deiktinen, eli sen tarkoite riippuu tilanteesta roolien vaihtuvuuden vuoksi. Luontaisesti *minä*-pronomini on ihmistarkoitteinen, mutta puhujaksi voidaan esittää myös muu kuin ihminen, jolloin tämä kategorisoidaan puhetilanteen osapuoleksi. (Hakulinen ym. 2005: 706–707.) *Minän* esiintuonnin keinoina tekstissä ovat *minä*-pronominin käyttö, verbin persoonamuodon käyttö ja/tai possessiivisuffiksin käyttö (Luukka 1994a: 29). Ensimmäisellä persoonalla ilmaistaan, että kerrotun tapahtuman osallistuja on yhtä kuin puhetilanteen puhuja (Seppänen 1998: 27). Näin ei kuitenkaan automaattisesti fiktiivisä aina ole, kuten edellä on jo tullut ilmi (ks. luku 1.2).

Minä-sitoutuneisuus, joka tulee esille nimenomaan ensimmäisen persoonan käyttönä, on yksi elementti, jonka avulla teksti sitoutuu lukijaansa (Luukka 1994a: 26). *Minä*-pronominia voidaan pitää kielessä subjektin signifioijana. Kun se on lausuman subjektina, lukijan on mahdollista löytää itsensä siihen samastumalla. (Laitinen 1995: 44.) Näin ollen voidaan ajatella, että *minä* antaa lukijalle mahdollisuuden olla itse on runon *minä*. Uskon kuitenkin, että *minään* samastumiseen fiktiossa vaikuttaa vahvasti myös se konteksti, jossa *minä* puhuu ja toimii, sekä se, millainen *minä* on. Samastumista helpottaa, jos aihepiiri ja *minän* maailma ovat lukijalle tuttuja ja jos lukija löytää niistä jotain samaa kuin omasta elämästään.

Lyriikalle luonteenomaisesti *minä* on se persoona, joka Lehden teksteissä useimmin esiintyy. Aineistoni teksteistä alle viidesosa on sellaisia, joissa *minä* ei esiinny pronominaalisesti lainkaan. *Minä* esiintyy usein tekstin puhujana, ja pääsääntöisesti tekstit ovat ”*minän* tekstejä” myös niin, että *minä* on tekstissä päähenkilönä ja näkökulman omaajana. Tällöin se on yleensä agenttiivina eli subjektimainen. Tekstin *minä* on aktiivinen toimija, mutta usein se esiintyy myös kokijan roolissa. *Minän* esiintyessä teksteissä voidaan tekstit jakaa kahteen pääryhmään: joko *minä* on ainoana pronominaalisena toimijana läsnä tekstissä tai *minä* esiintyy yhdessä jonkun toisen toimijan kanssa.

Minä on ainoana pronominaalisena toimijana esimerkiksi teksteissä *Torkkelinmäki* (Ptt) ja *Enkelten kaupunki* (P). Tekstissä *Torkkelinmäki minä* juttelee itsekseen Torkkelinmäellä ja kertoilee, mitä näkee ympärillään ja miltä kaupunki näyttää yöaikaan. Teksti on *minän* tajunnanvirtaa:

muut melkein menneet on jo nukkumaan
istun yksin Torkkelinmäellä
maailma kiltisti silmänsä ummistaa
minä vain ja beibini enää hereillä

Tekstissä *Enkelten kaupunki minä* kuvailee näkemäänsä ikkunan takaa, ilmeisesti Los Angelesissa, johon *Enkelten kaupunki* ymmärtääkseni viittaa (ks. esimerkin kolmas säe: *vanha herra amerikka*). Läsna ei ole ketään pronominaalista kuulijaa, puhetta ei ole osoitettu kenellekään. Tässä esimerkissä on mukana muitakin toimijoita kuin *minä*, mutta ne eivät ole pronominaalisia eivätkä saa ääntään kuuluville: ne ovat vain havaintojen kohteita, joista *minä* kertoilee.

tänä aamuna mä katselin
 kun mun ikkunan takana
 väsynyt ja vanha herra amerikka
 heräili huokaillen yksinäisyyttään
 nämä eksyneet yksinäiset ratsastajat
 mua pelottaa kuin peilikuvat
 jotka kulkevat peläten jo
 omaa varjoaan

Molemmissa esimerkeissä *minä* puhuu siitä, mitä näkee tai on nähnyt sekä mitä ajattelee, mutta ketään varsinaista ei ole tekstissä läsnä kuuntelemassa.

Minän ollessa ainoana pronominaalisena toimijana läsnä tekstissä, voisi tekstiä verrata runouteen, jota on lyriikan historiassa nimitetty *meditatiiviseksi runoudeksi*. Siinä runon *minä* puhuu omia ajatuksiaan, tunteitaan ja tunnelmiaan poissaolevalle, ei-kenellekään tai vain itselleen. Meditatiivisen runouden käsitettä ovat käyttäneet ainakin W. R. Johnson ja T. S. Eliot. Eliot tosin puhuu *runoilijan* äänestä, joka puhuu yksin itselleen, mutta periaate on sama, ja hänkin käyttää meditatiivisuuden käsitettä. (Hökkä 1995: 119.) Lyriikassa onkin usein niin, että vaikka puhetoveri puuttuu, teksti vaikuttaa silti dialogiselta. Runokieli, niin kuin kieli yleensäkin, on ennen kaikkea puhetta toiselle (Viikari 1990: 100). Voisikin ajatella, että vaikka tekstien puhetta ei varsinaisesti ole osoitettu kenellekään, voi kuulija tai lukija astua vastaanottajan rooliin ja kuunnella puhujan puhetta ikään kuin hänelle osoitettuna tarinointina. Kielellisesti tätä ei kuitenkaan osoiteta, eikä lukija ole kielellisesti osoitettu vastaanottaja.

Aineistoni tekstien *meditatiivinen minä* on ympäristönsä tarkkailija, havainnoija. Se tarkkailee yhteiskuntaa ja sen ilmiöitä sekä luo silmäyksiä ympäristöönsä. Lukijan samastuminen meditatiiviseen minään ei ole itsestään selvää. Lukijan voi olla hyvinkin vaikea löytää itsensä esimerkiksi vieraasta ympäristöstä: itsekseen puheleva *minä* on usein sidottu nimettyyn paikkaan, joka myös rajoittaa samastumisen mahdollisuutta. Puhuttuna subjektina lukija voi kuitenkin tekstistä itsensä löytää: jos hän samastuu *minään* tekstin henkilönä, tulee teksti lähemmäs lukijaansa (ks. luku 3). Tällaista henkilöön samastumisen mahdollisuutta aineistoni teksteissä selvästi tarjotaan jättämällä tekstin *minän* ominaisuudet hyvin avoimiksi. *Minää* määritellään erittäin harvoin millään tavoin, *minä* on vailla määritteleviä ominaisuuksia.

Useimmin *minä* esiintyy aineistoni teksteissä muiden pronominaalisten toimijoiden kanssa, jolloin tekstit tulevat selkeästi dialogisemmiksi. *Minä* säilyttää hyvin usein agenttiivin roolinsa, vaikka muita toimijoita teksteissä esiintyisikin. Vaikka *minä* joskus siirtyykin

kohteeksi tai omistajaksi, tuntuu se yleensä aina tekstissä esiintyessään olevan se, joka on tekstin päähenkilö ja näkökulman omaaja.

Useimmin *minä* on vuorovaikutuksessa *sinän* kanssa. *Minä* puhuttelee *sinää* ja kertoo tälle ajatuksiaan. Esimerkiksi tekstissä *Ikkunas alla* (Vvm) *minä* puhuu *sinälle*:

viimeinen bussi on mennyt jo
ja mä seison sun pihalla,
sun yksiös pienestä ikkunasta
loistaa yksinäistä valoa
mä huudan sun nimeäs yöhön,
naapurissa valot syttyy palamaan
alakerran vanhan herran
verhot vihaisesti heilahtaa

mä seison sun ikkunas alla nyt
oon puoli taloa jo herättänyt
hei, hei et sä kuule kun mä huudan

Sinä tuodaan pronominaalisesti mukaan tekstiin *minän* sanojen vastaanottajana. Tekstissä *sinä* ei kuitenkaan saa puheenvuoroa: *sinä* on vain passiivinen *minän* sanojen tai ajatusten vastaanottaja. Tämä onkin hyvin yleinen rooli *sinälle* Lehden teksteissä (tarkemmin ks. luku 4.3.1). Vuorovaikutteisuus kuitenkin teksteissä kasvaa, kun mukaan tuodaan pronominaalinen toimija, joka ottaa puhujan sanat vastaan. Lukijalle tarjotaan puhutellun roolia osoittamalla sanat suoraan *sinälle* (ks. myös luvut 3 ja 4.3).

Kun *minä* Lehden teksteissä on vuorovaikutuksessa *sinän* kanssa, aiheena on usein rakkaus. Usein *minä* kaipaa *sinää*, katuu tälle tekemiään pahoja tekoja ja usein myös tahtoi *sinän* takaisin. Lehden tekstien *sinän* kanssa dialogissa olevaa *minää* voisi luonnehtia alakuloiseksi persoonaksi, joka tarvitsee ja kaipaa pelastetuksi tulemista. Vain *sinä* voi pelastaa *minän*. *Minä* on kuitenkin usein kaikesta huolimatta myös hyväntahtoinen *sinää* kohtaan. Vaikka *minä* on menettänyt *sinän*, toivoo *minä* kuitenkin *sinälle* kaikkea hyvää. *Minän* ja *sinän* väliset dialogit ovat kaihoisia rakkaustarinoita, jotka eivät ole päättyneet kovin onnellisesti, useimmiten *minän* takia. Tekstit, joissa esiintyvät sekä *minä* että *sinä* tarjoavatkin lukijalle huomattavasti paremman samastumisen kohteen kuin tekstit, joissa on meditatiivinen *minä*. Rakkaus ja ihmissuhteet ovat ihmisiä universaalisti koskettava aihe ja lähes jokainen voi samastua *minään*, joka kaipaa rakastettuaan tai katuu pahoja tekojaan ihmissuhteessa. Myös puhuttelun mukaan tuleminen lisää samastumisen mahdollisuuksia. Tätä käsittelemme tarkemmin luvussa 4.3.

Minä-puhuja esiintyy teksteissä jonkin verran myös kolmannen persoonan toimijoiden kanssa. *Hän*-pronominin tullessa mukaan tekstiin *minän* osuus tuntuu muuttuvan usein tarinankertojan rooliksi. Käsittelen kolmannen persoonan samastuttavuutta ja *minän* ja kolmannen persoonan suhdetta myöhemmin tekstissäni luvussa 4.4.

Minä ei ole aineistoni teksteissä mikään yksiselitteinen subjektiksi tulon paikka Benvenisten teorian mukaisesti. Aineistoni tekstit ovat niin monitoimijaisia ja monikontekstisia, että ei mitenkään voi väittää, että lukija voisi aina samastua *minään*. Kuten myöhemmin työssäni käy ilmi, vuorovaikutus lukijan kanssa tapahtuu hyvin usein muiden keinojen avulla kuin tarjoamalla *minään* samastumisen mahdollisuutta. *Minä* vaihtelee persoonana usein esimerkiksi nollapersoonan kanssa (ks. luku 5.2), joka vaikuttaa lukijan tekstiin samastumiseen huomattavasti voimakkaammin kuin pelkkä *minä*-persoonana (ks. Laitinen 1995a). Kyse on ennemminkin siitä, että jos lukija pystyy löytämään tarvittavat yhteyskohdat tekstistä omaan elämäänsä, on hänen mahdollista ottaa tekstissä aktiivisen *minä*-toimijan paikka, tulla tekstin puhutuksi subjektiksi. Tarkastelen tekstissäni myöhemmin luvussa 4.5 myös sitä, kuinka erilaiset määritteet mahdollisesti vaikuttavat samastumiseen; niilläkin on oma osansa siinä, voiko lukija löytää *minästä* samastumisen kohteen.

4.2.2. Me

Me on monikon ensimmäinen persoona ja *minän* lailla deiktinen puheaktipronomini, jolla viitataan puhujaan. *Me*-pronominin kautta lukijan on tekstissä mahdollista samaistua puhujan paikkaan samoin kuin *minä*-pronominin välitykselläänkin. *Me*-pronominilla voi periaatteessa tarkoittaa puhetilanteen puhujajoukkoa. Yleensä sillä kuitenkin viitataan joukkoon, johon puhuja esittää kuuluvansa ilman, että kyseisen joukon tarvitsisi olla välttämättä tässä tilanteessa läsnä. Joukko, johon *me* viittaa, vaihtelee tilanteen mukaan: sillä voidaan viitata esimerkiksi (1) puhujaan ja puhuteltavaan, (2) ihmisiin yleensä tai (3) puhujan kansalliseen tai poliittiseen ryhmään. (Hakulinen ym. 2005: 706.) *Me*-pronominin useimmat esiintymät tarkoittavat ryhmänä kahta tai useampaa henkilöä, joista puhuja on toinen tai yksi. On myös huomattava, että kuulijat eivät aina välttämättä kuulu ryhmään, johon *me* viittaa. Esimerkiksi *me kolme* voi viitata puhujaan ja joihinkin muuhun kahteen, jotka eivät välttämättä ole puhuteltavien joukossa. (Penttilä 2002: 509.) *Me*-persoonan avulla tekstissä voidaan tuoda esiin yhteyttä ja luoda me-henkeä. Puhuja voi ottaa ikään kuin lukijat mukaan tekstin tuottajiksi. (Luukka 1994a: 27, 31).

Me on Lehden teksteissä yleinen ja esiintyy hyvin usein yhdessä *minä*-pronominin kanssa: *minä* ja *sinä* muodostavat yhdessä *me*-pronominin tai *minään* liittyä muita toimijoita, joista kaikista yhdessä tulee *me*.

Useimmin *me* esiintyy viittaamassa puhetilanteen kahteen osapuoleen, *minään* ja *sinään*, jotka myös tuodaan tekstissä esille, kuten seuraavassa esimerkissä tekstistä *Yö tekee meistä varkaat* (Ytmv), joka kertoo miehestä ja naisesta, joilla on satunnainen seksisuhde ilman velvoitteita. *Meillä* viitataan tekstissä esiintyviin naiseen ja mieheen, *sinään* ja *minään*:

yö tekee meistä varkaat
vahingossa kai
sen mitä me tultiin hakemaan
sen kumpikin meistä täällä sai
--
pimeässä sä olet nainen
joka ei vaadi liikaa
pimeässä mä olen mies
joka tekee sen kaiken kai
minkä miehen pitää

Tekstissä *Perunamaa* (P) *meillä* viitataan myöskin puhetilanteen osapuoliin, *minään* ja *sinään*. Teksti kertoo pariskunnasta, joiden yhteiselo on riitaista:

ja sä lyöt mua yön alle,
kun sä kerrot entisistä miehistä,
sä olet aina tiennyt
miten viiltää syvältä
puhut vuosista ja peloista,
kuinka nainen vanhenee
hei, sä oot niin helvetin oikeessa,
mikset sä mee
--
ja me vanhan kaavan mukaan
tartutaan taas valheisiin
ja kun suojaus pettää,
niin kumpikin lyö taas silmät kii
ja se loppuu vasta kun
tyhjät pullot lojuu pöydällä
ja naapuri hakkaa aplodeja
seinään nyrkillä

Me on molemmissa edellä esitetyissä esimerkeissä määritelty eikä esimerkiksi lukija voi liittyä *meihin*: *me* on vain tekstin *minä* ja *sinä*. Tekstit, joiden aiheena ovat parisuhteet, näyttävätkin usein muuttuvan *me*-pronominiaaliksi teksteiksi, jolloin lukija voi samastua *me*-pronominiin vain, jos kykenee samastumaan joko tekstin *minään* tai *sinään* puhuttuna subjektina sekä löytämään omasta elämästään *meidän* toisen osapuolen. Periaatteessa tällainen määritelty kahden hengen *me* on suljettu lukijalta, koska *me*-pronominilla on niin

vahvat referentit tekstissä. Tekstin vuorovaikutuksellisuutta lisää kuitenkin puhuttelu: koska tekstissä on *sinä*, on sanojen vastaanottaja näkyvissä (ks. luku 3 ja 4.3).

Aineistossani on myös tekstejä, joissa *me*-pronominilla viitataan sellaiseen useamman hengen joukkoon, jonka osalliset on tekstissä määritelty. Tästä esimerkkinä teksti *Viimeisellä rannalla* (Ktl):

isä seisoo rannalla
 ja ase kourassa myrskyä odottaa
 äiti painaa pikkusiskon syliin
 kun taivas oudosti iltaisin punertaa
 - -
 tää on kymmenen tikkua laudalla
 me ollaan piilossa viimeisellä rannalla
 eikä kukaan meitä enää etsi
 tää on tyhjä ja loputon leikki

Meillä viitataan tekstissä joukkoon, johon puhujan lisäksi kuuluvat ainakin isä, äiti, pikkusisko, setä ja naapurit (kaksi viimeistä tulevat esiin tekstissä myöhemmin). Myös tässä esimerkissä *me*-pronominilla on selkeät referentit ja lukijan mahdollisuus löytää itsensä *meistä* on hyvin rajoitettu; tekstissä ei ole lainkaan edes puhuttelua, koska toisen persoonan toimijoita ei ole mukana. Kyseisessä esimerkissä myös konteksti rajoittaa samastumisen mahdollisuutta: kappaleessa kerrotaan ydinsodasta ja sen seurauksista.

On kuitenkin huomioitava, ettei se, että samastuminen näyttää hankalalta, estä lukijaa eläytymästä tekstiin. Lukija voi kyllä mielikuvissaan eläytyä tekstin tunnelmaan ja löytää jopa itsensä samankaltaisesta tilanteesta, mutta varsinainen kielellinen samastuminen tuntuu lipuvan sitä kauemmas, mitä suuremmaksi ja määritellymmäksi *meidän* referenttinä toimiva joukko muuttuu.

Me-pronominia voidaan käyttää myös viittaamaan ihmisiin yleensä. Aineistossani tällainen käyttö ei ole yleistä, mutta tekstissä *Meidän pikku kuppila (osa 6)* (Ptt) voidaan tulkita *me*-pronominia käytettävän yleistävästi. Tekstissä kerrotaan tilannekuvaus kuppilasta:

tää meidän pikku kuppila
 ei oikeastaan
 ole millään tapaa erikoinen
 paitsi että täällä jokainen
 on aina vähän jonkun näköinen

tuo portsarimme Urho
 on nyt sillä päällä
 että laskee Neil Youngin sisään
 tukka silmillä
 kovaa teetä herra Harma juo
 kanssa Tolstoin
 Bob Marley ulkona käy sätkällä

ja niinpä Don McLean on illan
trubaduuri
Glenn Miller häntä säestää
Ken Kesey ja Iain M. Banks
hihittelee
kun Saara nuorta poikaa
tyhmyydestä ripittää

tää meidän pikku kuppila
ei oikeastaan
ole millään tapaa erikoinen
paitsi että täällä jokainen
on aina vähän jonkun näköinen

Meidän pikku kuppila on teksti, joka esiintyy yhtyeen jokaisella albumilla ensimmäistä ja kokoelma- ja livealbumeja lukuun ottamatta. Kappale noudattaa aina samanlaista rakennetta, ja ensimmäinen on aina samanlainen. Vain tekstin nimetyt toimijat sekä näiden toimet vaihtuvat. Teksteissä on tulkintani mukaan kyse siitä, että ihmisten elämä usein on loppujen lopuksi aika samanmoista: joku muistuttaa aina jotain ja joku tekee aina niin kuin joku muu aiemmin. Tekstin *pikku kuppila* on vertauskuva maailmalle: maailma on ”meidän ihmisten pikku kuppila”. *Me*-pronominia käytetään tässä siis viittamaan ihmisiin yleensä. *Me*-pronominin käyttäminen viittaamassa ihmisiin yleensä olisi mielestäni hyvä keino luoda samastumisen kohteita lukijalle, koska universaali *me* on sellainen, joka luo vahvaa yhteenkuuluvuuden tunnetta ihmisten välille. Tätä keinoa aineistoni teksteissä ei kuitenkaan juuri käytetä. Siihen syynä voisi olla esimerkiksi se, että puhuminen ihmisistä yleensä *me*-muodossa on aika laaja yleistys, jota tekstintekijä on halunnut välttää. Ehkä olisi lukijan aliarvioimista sisällyttää hänet aina universaaliin yleiseen *meihin*?

Me-pronominia voi käyttää myös merkitsemään puhujan kansallista tai poliittista taustaa, ja aineistossanikin näin jonkin kerran tehdään. Esimerkkinä teksti *Kirje kotiin* (Ptt):

me lähdettiin pakoon
se tuntui pahalta
jättää jälkeensä kaiken
ihminen elää missä vaan mieluummin
vaikka vieraana
kuin pelon tuoksussa kituen kuolee
äidinkielen unohtaa voi
synnyinmaata koskaan ei

Tekstissä *me*-pronominin voi tulkita tarkoittavan pakolaisuutta yleensä. Tätä tulkintaa tukevat sekä *ihminen*-toimijan geneerinen että nollapersoonan käyttö samassa säkeistössä: molempia käytetään yleistävässä tarkoituksessa, kuten työssäni myöhemmin tulee esille (ks. luku 5). Tällöin *me* toimisi tässä tekstissä merkinä puhujan taustasta: pakolaisuudesta

ja pakolaisista yleensä. Tähän esimerkkiin harva suomalainen voi samastua, mutta pakolaiselle teksti voi tarjota ainakin symbolisen samastumiskohteen.

Tekstissä *Kekkonen* (Pt) *me*-pronominilla viitataan selkeästi suomalaisiin:

ei kai kiltimpää ollut ystävää
 kuin tuo isosisko läntinen
 se hakkas meidät lätkässä,
 me tehtiin siitä vitsejä
 kun sillä oli kuningas
 mut meillä oli:
 Kekkonen

Tekstissä *isosisko läntinen* viittaa Ruotsiin, Suomen läntiseen rajanaapuriiin, joka usein voittaa Suomen jääkiekossa ja jonka kuninkaalle suomalaiset usein nauravat. Tekstissä puhutaan presidentti Kekkonen ajan Suomesta: meillä, suomalaisilla, oli Kekkonen. Tällaiseen *me*-pronominin käyttöön voinee suomalainen Kekkonen muistava lukija samastua.

Me näyttäisi olevan aineistoni teksteissä ensisijaisesti *minän* ja *sinän* pronomini ja jos-sain määrin myös määritellyn ryhmän pronomini. Sitä ei juurikaan käytetä viittaamaan ihmisiin yleensä tai merkitsemässä esimerkiksi kansallisuutta. Näyttää myös siltä, että aineistoni teksteissä lukijan mahdollisuus löytää itsensä *meistä* riippuu paljon siitä, voiko lukija samastua tekstin puhuttuihin subjekteihin. Mutta silloin, kun *me*-pronominilla viitataan ihmisiin yleensä tai sillä merkitään puhujan taustaa, luo *me*-pronomini vuorovaikutteisuuksia lukijaa kohti ja lukija voi samastua tekstiin; *me*-pronominilla on tällöin me-henkeä luova vaikutus.

4.3. Toinen persoona – puhuteltavan persoona

Kun tekstiin tuodaan mukaan vastaanottaja, *sinä* tai *te*, voidaan vahvimmin osoittaa tekstin vuorovaikutuksellisuutta (Luukka 1994a: 32). Fennistisessä kielenkäytössä puhuttelemisen tarkoittaa läsnä olevaan viittaamista toisen persoonan pronomiinilla, verbimuodolla tai puhuttelusanalla (Seppänen 1998: 29). Puhuttelun avulla osoitetaan, kenelle sanottu on suunnattu (Korhonen – Vilkuna 2005). Dialogisuutta voi korostaa puhuttelun lisäksi myös dialogipartikkeleiden käytöllä. Dialogipartikkelit ovat keskustelussa käytettäviä partikkeleita, joiden tehtävä on intersubjektiivinen, ja ne ovat vuorovaikutuksen ohjailun välineitä. Dialogipartikkeleita ovat mm. *ai*, *joo*, *no* ja *niin*. Dialogipartikkelit ovat kielen pienimpiä keinoja, joilla voi tavoittaa puhekomppanin ja osoittaa keskustelun osanottajuutta. (Hakulinen ym. 2005: 773.) Samankaltaisesti keskustelussa voivat toimia interjektiot, jotka osoittavat kuullun tiedon vastaanottamista. Tällaisia ovat mm. *aha* tai *jaaha*. (Korhonen – Vilkuna

2005.) Tarkastelen seuraavassa toisen persoonan esiintymisiä aineistossani, dialogipartikkeleita ja interjektioita en aineistostani tarkastele niiden vähäisen esiintymisen vuoksi.

4.3.1. Sinä

Sinä, yksikön toinen persoona, on yksikön ensimmäisen persoonan tavoin deiktinen puheaktipronomini. *Sinä* viittaa puhuteltavaan (Hakulinen ym. 2005: 706). *Sinää* käytetään sekä runoudessa että retorisesti tarkoittamassa suorasanaaisessa esityksessä myös ketä tai mitä hyvänsä (Penttilä 2002: 508).

Sinä esiintyy aineistossani persoonana usein, mutta varsinainen *sinä*-kerronta¹ on aineistossani harvinaista. *Sinä* saa harvoin aktiivisen toimijan roolin tekstissä: kuten edellä on jo tullut esiin, aineistossani agenttiivin rooli on useimmin *minällä* (ks. luku 4.2.1). Aineistossani on kuitenkin jonkin verran tekstejä, joissa *sinän* voi ajatella olevan tekstin päähenkilö. Tekstissä *Maailman kaunein maalaistyttö* (Pk) esiintyy *sinä*, joka toimii ja aistii, ja teksti liikkuu *sinän* maailmassa.

sä näet ihmisten katseissa kadulla
jotain outoa salaisuutta
eikä kukaan baby sitä paljasta
se on vain tunnetta täynnä tunteettomuutta
--
ja sä vannot että viimeisen kerran askeleitas arkailit
vannot että viimeisen kerran unelmillasi leikit
tai edes epäilit
--
no opit tai et sitten aikanaan
nyt ymmärsi pieni poikakin sä olet mulle
maailman kaunein maalaistyttö joka tullut on koskaan Helsinkiin

Tekstissä *sinä* saa jopa äänen, vaikkakin epäsuorasti. Vannoa-verbi ei välttämättä vaadi puheaktia, vanna voi myös hiljaa mielessään, mutta yhtä kaikki tässä edes hieman lähenytään *sinän* ajatusmaailmaa. Esimerkistä kuitenkin huomaa, että läsnä on myös joku toinen. Kolmannessa säkeessä esiintyy puhuttelusana *baby*, jonka puhuja ei vielä tällöin tule esiin. Ääni kuuluu kuitenkin todennäköisesti toiseksi viimeisessä säkeessä esiin tulevalle puhujalle, *minälle*, jolle tyttö on ”maailman kaunein maalaistyttö”.

Myös tekstissä *Tyttöjen päiväkirjat* (Pt) *sinän* voi tulkita olevan tekstin päähenkilö. Tekstissä kerrotaan työstä, joka kaipaa rakkautta ja perhettä:

¹ Tarkoitan *sinä*-kerronnalla tässä sitä, että *sinä* olisi tekstin pääasiallisena, tekstin tapahtumiin vaikuttavana toimijana.

sun tuskas kulminoituu sunnuntai-iltapäiviin
 kun pariskunnat kanssa lastenvaunujen
 kulkee kaupungilla ikkunaostoksilla
 ja äidinvaistot tuntee
 kumman pistoksen

voi kun joku vois sua rakastaa
 ottaa syliin ja pelastaa
 olla sun unelmien mies
 joita täynnä on tyttöjen päiväkirjat

sä tahdot kissan ehkä koiran tai marsun
 seinälle pistät raameihin
 kuvan Chaplinin
 ja serkun lasten kanssa riekut
 niin kuin oisit
 löytänyt sä syyn taas noihin
 kotileikkeihin

Tekstissä kerrotaan *sinän* tunteista ja toiveista. Kuitenkin tässäkin tekstissä näkökulman haltija on joku muu kuin *sinä*: se on tekstin *minä*-puhuja, joka tulee esiin tekstin viidennes- sä säkeistössä:

joskus katsot mua sillä silmällä
 ja suruissas tappion tunnustat
 kun näet vielä pienen pojan joka
 luulee olevansa
 kuin ne unet jotka aamuun haihtuvat

voi kun joku vois sua rakastaa
 mä en pysty sua pelastaa
 en olla voi unelmien mies

Eli samoin kuin edellisessä esimerkissä tässäkin *sinä* päähenkilöystään huolimatta on ilman omaa näkökulmaa eikä esiinny tekstissä yksin.

Kahdessa aineistoni tekstissä *sinä* esiintyy yksin pronominaalisena toimijana: teksteis- sä *Miltä veli tuntuu* (Ktl) ja *Pikku Minna* (Vvm).

ja kenen syyksi laitat
 jos suuntasi katoaa?
 kenen nimeä huudat yöhön
 jos unelmasi vajoaa?
 tämän kaiken minkä saavutit
 yhtä herkästi menettää voit
 sinä vapaudenko vai vankilan
 ympärillesi myyteistä loit? (Miltä veli tuntuu)

jos sull' on aikaa,
 jos sull' on sydän
 mikset sä mee
 mikset sä mee
 jos sä tahdot nähdä miten aamu tulee
 mikset sä mee,
 mikset sä mee (Pikku Minna)

Kummassakaan tekstissä ei ole läsnä toista pronominaalista toimijaa. Kuitenkaan teksteistä ei synny vaikutelmaa, että *sinä* olisi niissä päähenkilönä. Päinvastoin: *sinän* puhuteltavan rooli korostuu. Tekstit tuntuvat erittäin dialogisilta: tunne luodaan kysymyslauseilla. *Sinälle*, esimerkeissä *pikku Minnalle* ja *veljelle*, esitetään kysymyksiä, mutta kysymysten esittäjä ei ole teksteissä läsnä. Tekstien kysymykset voidaan tulkita retoriseksi: se, ettei kysymystä ole tarkoitettu vastattavaksi, näkyy keskustelussa mm. siinä, että se esiintyy monologivuoron osana (Hakulinen ym. 2005: 1610). Retoristen kysymysten käyttö on myös yksi tapa, jolla teksti luo läheisyyttä lukijaansa (Luukka 1994a: 26).

Useimmin *sinä* on tekstissä läsnä *minän* vastaparina, *minän* ajatusten vastaanottajana ja tunteiden kohteena:

älä tule mun jälkeen,
ikkunaan enää katsomaan
älä anna mitään mukaan,
mulla kaikki on mitä tarvitaan - - (Lähtö; Vvm)

minä kirjoitan rakkaani lauluuni sen
miksi vieläkin vuoksesi kuljen - - (Luo kulkurin iltatähden; Pk)

katso tähtiä tänä yönä
ja sä tiedät missä mä olen - - (Katso tähtiä; Ktl)

ja mä kuulen kun linja huutaa
hei mikset sä vastaa?
sä tiedät kyllä kuka tähän aikaan yöstä
sinulle soittaa taas (Soitan taas; Ktl)

Edellä esitettyjä esimerkkejä voi pitää tyypillisimpinä *sinän* esiintymisen muotoina aineistoni teksteissä. *Sinä* on *minän* vastapari, kaipuun tai rakkauden kohde. Kuten jo aiemmin on tullut ilmi, *sinän* ollessa tekstissä *minän* vastaparina on teksti hyvin usein ihmissuhdeteksti (ks. luku 4.2.1). Teksteissä *sinä* ei saa ääntä eikä *sinästä* muutenkaan saada tietää mitään. *Sinä* on tekstin sivuhenkilö, hyvin anonymiksi ja ominaisuudettomaksi jäävä vastaanottaja. Minä puhuttelee *sinää*, mutta *sinälle* ei edes tarjota puheenvuoron mahdollisuutta. Tuula Hökkä (1993: 42) on tutkinut Aale Tynnin runoutta, sen *minää* ja *sinää* ja toteaa, että niissä ”minä hahmottuu paljolti suhteessa sinään, sinä on ideaalinen joko toisena, minän ytimenä tai eräänlaisena elämän lainalaisuutena ja tarkoituksena. Se on myönteisesti minän mahdollisuuksia täydentävä. Runouden minä tarvitsee sinänsä tilitykseen, itsetuntemukseen ja ihmis- ja elämänihanteen hahmottamiseen.” Näin näyttäisi olevan myös aineistossani: *minä* kertoo itsestään ja elämästään *sinän* kautta.

Sinä on usein myös läsnä teksteissä, joissa siitä yhdessä *minän* kanssa tulee *me*. Tätä esiintymistä käsittelemme työssäni tarkemmin luvussa 4.2.2.

Aineistoni *sinää* puhutellaan usein imperatiivilla, *sinä* on omistettu tai kohteena. *Sinän* rooli näyttäisikin hyvin usein olevan aineistossani juuri tällainen, toinen. Sitä voi käsitellä, sen voi omistaa, se on objekti; *sinä* on kaivattu, poissa, *sinä* jätetään. *Sinä* ei ole ääntä. *Minä* on kuitenkin riippuvainen *sinästä*: *minää* ei voi olla ilman *sinää*. Näin ollen lyriikka, jota voidaan pitää kirjallisuuden lajeista kaikkein monologisimpana ja minäkeskeisimpänä, onkin kuitenkin *sinä*-keskeinen ja keskustelevalta. Runo tarvitsee *sinän*. Harvemmin *sinä* on kuitenkaan runossa läsnä. Useammin se on poissa, kaivattu tai kuviteltu. (Hökkä 1995: 126–127.)

Lukijalle tarjotaan teksteissä mahdollisuutta samastua *sinään* tekstin puhuttuna subjektina. Jos lukija löytää tekstin *sinästä* samaa kuin itsestään, hän voi samastua siihen. Suoraa lukijalle tarkoitettua puhuttelua, joka täysin kontekstivapaasti olisi tarkoitettu puhuttelemaan tekstin lukijaa, ei teksteissä *sinä*-pronomina käytännöllä kuitenkaan esiinny. Tekstien *sinä* jää aineistossani usein ilman ääntä ja ominaisuuksia (toimijoiden ominaisuuksien määrittelemisestä ks. luku 4.5), jonka voi nähdä samastumisen kannalta helpottavana tekijänä: koska *sinä* jää persoonattomaksi, on sen paikalle astuminen helppoa, ainakin helpompaa kuin aktiivisen *minän* paikalle astuminen. Lukija voi kuulla tekstin *minän* puhuvan itselleen, kaipaavan itseään. Kun teksti erotetaan kirjoittajansa Juha Lehden persoonasta niin, että tekstissä esiintyvä *minä* ei ole tekstintekijä Juha Lehti, tekstin *minä* voi olla lukijan mielessä kuka tahansa ja hän voi tulla puhutelluksi tekstin *sinänä*.

4.3.2. Te

Monikon toisella persoonalla, *te*-pronominilla, viitataan puhuteltaviin yhteisesti. Sillä viitataan myös joukkoon, johon puhuja katsoo puhuteltavan kuuluvan, vaikka tämä joukko ei olisikaan tilanteessa läsnä. (Hakulinen ym. 2005: 706.) Sanamuotojen useimmat esiintymät tarkoittavat kahden tai useamman henkilön muodostamaa ryhmää, jota puhutellaan ja johon puhuja ei kuulu. *Te*-pronominilla voidaan myös osoittaa kohteliaisuutta puhuttelemalla sillä vain yhtä henkilöä. (Penttilä 2002: 509.)

Aineistoni teksteissä *te*-pronomina käytetään jonkin verran, mutta kovin yleinen se ei ole. Esimerkiksi tekstissä *Sirkus* (Pva) puhutellaan *te*-pronominilla:

tämän sirkuksen parrasvaloissa
 epätoivoiset narrit
 teille esittävät temppujaan,
 esittävät temppujaan

minä mukana myös sirkuksen
 ratsuni selässä lauluni esitän
 ja minä asussa harlekiinin
 kyyneleitä vuoksenne vieritän

Teksti on hyvin metaforinen: tulkintani mukaan siinä kerrotaan sirkuksen terminologialla kaupungista ja yhteiskunnasta. Mukana ovat mm. nuorallakävelijät, tirehtöörit ja klovnit. Tekstin *minä* vertaa itseään nariin, joka esittää temppujaan ja vierittää kyneleitään sirkuksen väelle, *teille*. *Te* jää tekstissä vaille referenttiä: tekstissä ei määritellä keitä *te* ovat. Tekstiä tulkitsemalla *te*-pronominin edustajat voi kuitenkin tulkita yleisöksi. Vaikuttaa siltä, että tekstissä *minä*-puhujalla puhuttelee suoraan lukijoitaan, oletettua yleisöään.

Te-pronominia käytetään samoin teksteissä *Kuilun reunalla* (Pva) ja *Matkamiehen unelmat* (Pk):

siksi kutsukaa kulkijaa kotiin,
 väsynyt mies lepoon jo laskekaa
 kutsukaa kulkijaa kotiin,
 ovi koputtavalle viimein avatkaa (Kuilun reunalla; Pva)

jos näette miehen hälle rauha antakaa
 ehkä levätä hetken hän muistoissaan haluaa (Matkamiehen unelmat; Pk)

Molemmissa esimerkeissä tekstin puhujalla puhuttelee suoraan tekstin oletettua vastaanottajaa. *Te*-pronominilla ei ole tarkoitetta tekstin sisällä, jolloin puhuttelu suuntautuu väistämättä tekstin lukijaa kohden.

Kutsuisin aineistoni *te*-toimijaa hyvin indefiniittiseksi: edes konteksti ei paljasta, kehen *teillä* oikein viitataan (ks. Luukka 1994b: 235). Indefiniittisyydellä tarkoitetaan sitä, että substantiivilausekkeen tarkoite ei ole puhetilanteessa kuulijan tai lukijan tunnistettavissa, tai sitä ei ainakaan edellytetä. Ilmausta voidaan kuitenkin toisaalta pitää spesifinä, koska voidaan olettaa, että puhujalla on mielessään jokin tarkoite, mutta kuulijan tai lukijan ei välttämättä tarvitse tunnistaa sitä. (Korhonen – Vilkuna 2005.) Ratkaisevaa toimijan indefiniittiseksi lukemisessa on se, että vaikka puhuteltava voi tunnistaa joukosta itsensä, hän tuskin tietää, keitä muita siihen kuuluu. Joukkoa kokonaisuutena ei määritellä lainkaan, eikä sitä voi kontekstistakaan selvittää. Näin näyttäisi siltä, että *te*-pronomini on aineistossani hyvinkin samastuttava. Koska on lähes mahdotonta tietää, kehen tai keihin sillä viitataan, samastunee lukija puhutellun paikalle lähes automaattisesti.

Aineistoni teksteille voidaan pitää ominaisena *te*-pronominin lukijaan päin kääntyvää tarkoitusta. Teksteissä luodaan selvästi vuorovaikutussuhdetta lukijansa kanssa käyttämällä *te*-pronominia: lukija tulee osalliseksi tekstin tapahtumiin.

4.4. Kolmannesta persoonasta

4.4.1. Hän

Kolmas persoona kategoriana eroaa ensimmäisestä ja toisesta persoonasta morfologisesti, syntaktisesti ja semanttisesti. Morfologisesti kolmas persoona on persoonataivutuksen tunnusmerkitön muoto: se saa tavallisesti kevyemmän merkin verbin taivutuksessa kuin ensimmäinen tai toinen persoona, ja usein sillä ei ole morfologista merkkiä lainkaan. Myös syntaktisesti kolmas persoona on erilainen: kun ensimmäisen ja toisen persoonan verbi-muodon subjektina voi olla vain vastaava pronomini, voi kolmaspersoonaisen lauseen subjektina olla mikä tahansa nominaalilauseke. Semanttisesti 1. ja 2. persoonan pronominit viittaavat ilman muuta puhetapahtuman osallistujiin. Sen sijaan kolmannen persoonan subjekti-nominaalilauseke voi viitata yhtä hyvin esineeseen tai asiaan kuin ihmiseenkin, eikä referentin tarvitse olla keskustelun osallistuja. Perinteisesti vain ensimmäisen ja toisen persoonan pronomineja on käsitelty puheaktipronomineina ja kolmas persoona on jäänyt syrjään. (Seppänen 1998: 25–26.) Kolmas persoona on anaforis-deiktinen: se viittaa kolmannen osapuoleen eikä sen tarkoite vaihdu puhujan vaihtuessa. *Hän*-pronominilla voi myös viitata mahdolliseen puhetilanteen ihmistarkoitteeseen osapuoleen (Hakulinen ym. 2005: 706–707).

Kun aidoissa puhetilanteissa viitataan läsnäolijoihin kolmannessa persoonassa, viittauksen referentti ei ole puhuteltu siinä mielessä, kuinka käsitettä on totuttu fennistiikassa käyttämään. Jos puhuteltuun viitataan esimerkiksi kolmannella persoonalla, käsitetään se toista persoonaa korvaavaksi ”hännettelyksi” tai tituloinniksi. Jos puhutellun rooli merkitään toisen persoonan käytöllä, osoitetaan kolmannella persoonalla referentin läsnäolo puhetilanteessa, mutta ei puhutella häntä: hänelle annetaan jokin muu rooli. (Seppänen 1998: 29.)

Benvenisten mukaan kolmas persoona on epäpersoona, jolla ei ole asemaa diskurssissa, vaan se viittaa puhuttelun ulottumattomissa olevaan objektiin. Puhetapahtuman osapuolia kieliopillistaisivat ainoastaan 1. ja 2. persoona. (Laitinen 1995b: 47; ks. myös Benveniste 1971: 197–199, 221–222.) Keskustelunanalyttikot kuitenkin korostavat, että läsnäoleva kuulija on aina myös potentiaalinen puhuja. Tutkimusten mukaan puhutussa suomessa läs-

näolon pronomini on usein *hän*. Kolmas persoona voi olla läsnä myös aiemman puhetilanteen puhujana. *Hän* voi olla suomessa eräänlainen toisen asteen puheaktipersoona. Kaikissa suomen murteissa sillä on nimittäin ainakin se yhteinen merkitys, että se viittaa referaattissa aiemman puheaktin minään. *Hän* kuuluu lausumaan, joka referoi tämän puhujan puhetta itsestään. (Laitinen 1995b: 61–62.)

Puhujan asenteiden ja affektien ilmaisuna kolmannen persoonan pronomiinilla on todettu olevan kaksi vastakkaista tehtävää: toisaalta se osoittaa läheisyyttä tekstiinsä, toisaalta etäisyyttä; toisaalta empatiaa, toisaalta ironiaa. *Hän*-pronominia voidaan käyttää toisaalta kunnioittavana puhutteluna, toisaalta halveksunnan merkinä. (Laitinen 1995b: 67.)

Hän-pronomini on endoforinen eli sen tarkoite selviää kirjoitetuissa teksteissä ympäröivästä tekstistä. Viittaus määritellään siis tekstinsisäiseksi viittaussuhteeksi. Puhutussa kielessä *hän* voi kuitenkin olla myös eksoforinen eli tilannesiteinen. Esimerkiksi keskustelussa *hän*-pronomiinilla voi olla selkeä viittaussuhde johonkin läsnäolevaan henkilöön. (Luukka 1994b: 232–233.)

Hän-kerronta ei ole aineistoni teksteissä kovinkaan yleistä: *hän* on harvoin tekstien päähenkilönä. Tällaisia tapauksiakin kuitenkin on. Puhdasta *hän*-kerrontaa edustavat esimerkiksi tekstit *Elisa* (Pva) ja *Pohjanmaan vuoret* (Kt).

hänellä on arvet laihoissa ranteissaan
ja tatuoitu olkapää
tummien lasien taa piilottelee
raukka, ristejä silmissään
hän on jo lapsena langennut
ja nuoruutensa valvonut
ja vanhuuttaan nyt vihaten, kulkee eksyneenä
kuin lajinsa viimeinen
- -
Elisa, tyttö etelän kaipuu silmissään
Elisa, syntyi alle tähtien pohjoisten
Elisa, ei tahtoon isänsä suostunut nöyrytmään
Elisa, hän tahtoi lentää kuin lajinsa viimeinen (Elisa)

juna halkoo syksyistä maisemaa
hän ja hänen elämänsä kevät matkassa on
nainen menossa kauas vuorille pohjanmaan
tekemään sovinnon

kaunis on, kaunis ja levoton
hän aina
ennen kuolemaa (Pohjanmaan vuoret)

Esimerkeissä ei ole mukana muita pronominaalisia toimijoita kuin *hän*. Kun käytetään ai-noastaan pronominia *hän*, jolla on selkeä referentti tekstissä, näyttäisi tekstin dialogisuus heikkenevän. Kappaleissa ei ole puhuttelua eikä pronominaalista paikkaa puhujana. Nä-

kymättömissä oleva äänen ja näkökulman haltija kertoo tarinaa *hänestä*, esimerkeissäni *Elisasta* ja *naisesta*. *Hän*-pronominin referentti on kummassakin esimerkissä täysin selvä: lukijan ei tarvitse miettiä, keneen *hänellä* viitataan. Henkilöt ovat tekstin henkilöitä, joista näkymättömissä oleva puhuja puhuu. Henkilöt eivät saa omaa ääntä eivätkä näkökulmaa. *Hän*-pronomini näyttäisikin olevan esimerkkien teksteissä tarinankertomisen muoto: kyse ei ole niinkään kommunikaatiotilanteesta. Kun *hän*-pronomini esiintyy tällaisessa muodossa, edustaa se puhtaimmillaan ”sitä, josta kerrotaan”. Tekstin puhuja tai vastaanottaja eivät ole näkyvissä; samastuminen tekstiin tapahtuu ainoastaan, jos lukija voi löytää itsensä puhuttuna subjektina.

Aineistossani käytetään *hän*-pronominia myös tilanteissa, joissa puhuja on pronominaalisesti läsnä. Silloin *hän* näyttäisi ilmaisevan poissaolevaa, puhuttelun ulottumattomissa olevaa:

aika kelloista katoaa
on ystävän hautajaispäivä
miten hauraalta elämä tuntuukaan
kun on vain rakkaus ja kuolema läsnä

ja outoa niin,
ett’ hän mennyt on pois

kahvikupin kilinää, ihmiset kuiskailee,
Laura eteisessä itkee
ei kukaan oikein tiedä miten olla
ja mä oon varma että hän myös kohta tulee (Hautajaiset; Kt)

Esimerkissä *hänellä* on selkeä referentti: ystävä, joka on mennyt pois, kuollut. *Minä* on läsnä meditatiivisena minänä.

Mielenkiintoista *hän*-pronominin käyttöä esiintyy tekstissä *Tango* (Vvm). *Hän*-pronomini on tekstin ainoa pronominaalinen toimija, mutta sekin esiintyy tekstissä vain kahdessa säkeistössä, ensimmäisessä ja kuudennessa, ei kautta tekstin:

hän tuntee suolaiset kyyneleet poskillaan
hikinen käsi leninkiä painaa
ja hänen meikin peittämä ihonsa,
väsyneet katseet toisiaan karttaa

se on tanssia ihmisten,
tanssia jumalten,
tanssia välillä taivaan ja maan
suurta ja kaunista,
pientä ja totista
kun ihminen ihmistä
kiusaa

ja kuka tahteja laskee,
 kuka rytmiä lyö,
 kuka nousee ja kumartaa
 ja kuka istuu ja jää,
 kuka myöntää ja lähtee
 ja tangossa toisensa kohtaa

se on tanssia ihmisten,
 tanssia jumalten,
 tanssia välillä taivaan ja maan
 mies naistaan vie, sydän tahteja lyö,
 kun poskea poskelleen
 painaa

yli parketin,
 yli savuisen hallin,
 poika tyttöään taivuttaa
 hetkeks unohtaa,
 nuo kaksi kaiken saa
 yli parketin,
 tytön hiukset oudon kiillon saa
 tuoksuu savuinen ilma,
 kuin ruusuinen tarha
 vain hetken on harha,
 mihin kaksi nuo takertuu

ja hänen huulensa huutavat juotavaa,
 rasvainen tukka
 salin valoissa vain kiiltää,
 kengät liukuvat pitkin salin lattiaa,
 elämän viivoja jauhoon vain piirtää

se on tanssia ihmisten,
 tanssia jumalten,
 tanssia välillä taivaan ja maan
 tanssia suurien,
 tanssia pienien
 kun ihminen ihmistä
 kiusaa

se on tanssia ...

Hän-pronominaalisten toimijoiden lisäksi tekstissä esiintyvät toimijat *mies*, *nainen*, *poika* ja *tyttö*. Ensimmäisen tai toisen persoonan pronomineja tekstissä ei esiinny. Olisi luontevaa olettaa, että tekstissä viitataan *hän*-pronominilla siinä esitettyihin toimijoihin. Näin ei kuitenkaan itsestäänselvästi ole, vaan tekstin *hän* näyttäisi määritellyistä toimijoista huolimatta jäävän vaille varsinaista referenttiä, mikä on harvinaista kolmannen persoonan yhteydessä sen endoforisuudesta johtuen. Kuten edellä tuli ilmi, puhutussa kielessä *hän* voidaan katsoa eksoforiseksi eli ulkoiseksi, mutta silloinkin sillä pitäisi olla selkeä referentti. On myös huomattava, että *hän*-pronominin käyttö voi olla tässä tarkoituksellisesti ambivalenttia; ehkä sen on tarkoituskin olla kaksijakoista ja lukijaa hämmentävää.

Esimerkissä pronomini ja referentti ovat niin kaukana toisistaan, että niiden välinen selvä yhteys hämärtyy; lisäksi viittaussuhteet lukijan päässä sekoittuvat, kun samalla pronominilla viitataan kahteen eri toimijaan. Tekstiä lukiessa tuntuu kuin tasot vaihtelisivat: määriteltyjen toimijoiden ja kertosaheen avulla kerrotaan tarinaa, mutta *hän*-toimijan avulla mennäänkin lähemmäs, aivan kuin mentäisiin määrittelemättömän toimijan, joka on eri kuin määritellyt, pään sisään. Aivan kuin näkymättömissä oleva puhuja tai puhujat puhuisivat itsestään *hän*-pronominin kautta. Ei olekaan tavatonta, että *minä*-puhuja puhuu itsestään käyttäen kolmatta persoonaa (ks. Tammi 1992: 17). *Hän* tuntuu tässä runossa läheiseltä ja tuntuu tarjoavan sisäänpääsyn tekstin maailmaan, mitä se ei yleensä tee.

Hän-pronominia voi pitää aineistossani myös lukijan puoleen kääntymisen pronomina. Tekstissä *Katso tähtiä* (Ktl) vaihtelevat toimijoina *minä*, *sinä* ja *hän*: *minä*-puhuja puhuu *sinälle* ja puhuja puhuu *häneistä*.

katso tähtiä tänä yönä
ja sä tiedät missä mä olen
kuuntele kuuta, ystävä, tänä yönä
ja mä tiedän, että kutsuni kuulet

vieläkö istut iltaisin ullakkohuoneessasi
ja kiihkeitä kirjeitä kirjoitat
vieläkö henki rahisee vanhassa radiossa,
yöhön huojuivat euroopan asemat
ja vieläkö leskinainen naapurin
sydänsurujaan kanssa kahvin tarjoilee
ja vanha herra Linden juovuksissa taas,
sua vaimoksensa kyselee

hän runojansa kirjoittaa,
kuu pienen huoneen vain hopeoi
hän ehkä naurahtaa,
kun jokin vanha laulu radiossa soi,
hän hetken unelmoi

Ensin *minä* puhuttelee suoraan *sinää*: teksti on *sinän* ja *minän* välillä tapahtuvaa. Kolmannessa säkeistössä pronominaaliseksi toimijaksi muuttuukin *hän*, jonka referentistä ei voi olla ehdottoman varma; lukija voi tehdä erilaisia tulkintoja. On mahdollista, että puhuja alkaa puhua aiemmin esitellystä *sinä*-toimijasta *hänenä*. Tällä olisi mielestäni lukijaan päin kääntymisen funktio: puhuja kääntyy selostamaan tapahtumia lukijalle ja jättää tekstin *sinän* dialogin ulkopuolelle. *Minä* etäännyy *sinästä* ja kääntyy lukijaansa päin. Toinen mahdollisuus on, että puhuja alkaa kolmannessa säkeistössä ”hänetellä” itseään samoin kuin edellä esitetyssä esimerkissä tekstistä *Tango*. Näin lukija pääsisi lähemmäs *minän* maailmaa, joka muuten jää tekstissä etäiseksi. Mahdollista on myös, että tekstin *minän* ”yläpuo-

lolla” on puhuja, joka ei näy tekstissä lainkaan, ja että tämä puhuja alkaa kertoa joko *minästä* tai *sinästä hän-*muodossa. Oli tulkinta mikä hyvänsä, tulee tässä esimerkissä *hän-*pronominin käytöstä se tunne, että tekstin puhuja kääntyy lukijaansa kohden: alun vahvan kahden toimijan dialogin jälkeen tulee tunne, että joku kääntyy selostamaan tilannetta lukijalle eli jollekin, joka ei ole tilanteessa läsnä.

*Hän-*pronominilla näyttäisi olevan aineistoni teksteissä mielenkiintoinen funktio. Tekstinsisäisesti se on tarinankerronnan tai poissaolevan persoonan pronomini. Sen avulla kerrotaan tarinaa jostakin, joka ei ole vuorovaikutuksessa puhujan kanssa tai sen avulla osoitetaan persoonaa, joka ei ole läsnä vuorovaikutustilanteessa; tekstinsisäistä vuorovaikutuksellisuutta se ei lisää. Lukijaan nähden se kuitenkin näyttäytyy pronomina, jonka avulla vuorovaikutus lukijaa kohden tuntuu lisääntyvän. Sen avulla käännetään kohden lukijaa ja selostetaan tekstin tapahtumia hänelle: lukija otetaan mukaan vuorovaikutukseen.

4.4.2. *Se-*pronomini kolmannen persoonan merkitsimenä

Tarkastelen seuraavassa lyhyesti *se-*pronominin itsenäistä käyttöä silloin, kun sitä käytetään *hän-*pronominin sijasta viittaamassa inhimilliseen toimijaan. Kolmannen persoonan pronominin valinnalla voidaan katsoa olevan yhteyksiä siihen, millainen on puhujan asennoituminen puheenaolevaan. Saukkonen (1967: 288, 290) on esittänyt, että *hän-*pronominin avulla kolmas persoona kuuluu puhujan havaintopiiriin, *se-*pronominin avulla taas puhuteltavan havaintopiiriin. Pronominin valinnan avulla voidaan myös erottaa toisistaan tekstin pää- ja sivuhenkilö. Seppänen (1998: 38) taas on esittänyt, että keskustelutilanteessa *hän-* ja *se-*pronominien käyttö eroaa toisistaan niin, että *hän-*pronominia käyttämällä läsnäolijalle annetaan osallistujan asema, kun taas *se-*pronominin käytöllä evätään aktiivisen osallistujan rooli. *Se-*pronominilla osoitetaan enemmänkin huomiota viittauksen alaisen rooliin esimerkiksi meneillään olevan kertomuksen henkilönä.

Lehti ei teksteissään juurikaan käytä *se-*pronominia viittaamassa inhimilliseen kolmannen persoonan toimijaan. Tekstissä *Eräänä päivänä* (s) näin kuitenkin tapahtuu:

hei eräänä päivänä
sateen keskeltä se kävelee mun viereen
sanoo: 'tähän jään'
kaikki niin kuin ennen,
yhtä hyvin tai huonosti
mitä oli joskus, ei enempää
tai vähempää

tää on yhden kerran loppu,
 toisen kerran alkanut
 ja kolmatta ei meille taida tullaakaan
 se mikä sattui joskus, sattuu vieläkin
 kun näköjään ei kukaan meitä
 toisistamme irti saa, irti saa
 - -

Mielenkiintoisen *se*-pronominin käytöstä tässä tekee se, että puhuja toisessa säkeistössä viittaa *me*-pronominilla itseensä ja *se*-pronominin edustamaan toimijaan. *Se*-pronominilla viitataan tekstissä *babyyn*, jota puhutellaan kertosäkeistössä:

baby mennään vaan,
 turhaan taistellaan
 - -

Tuntuisi luonnollisemmalta viitata *meidän* toiseen osapuoleen *hän*-pronominilla tai jopa sinutella tätä. Tässä kuitenkin käytetään pronominia *se*. Voi esittää tulkinnan, jonka mukaan *minän* suhtautuminen *meidän* toiseen osapuoleen on jotenkin väheksyvä tai halveksuva. Mielikäinen (1982: 282) on havainnut, että nykypuhekielessä *hän*-pronominia käytetään silloin kun viitataan henkilöihin, jotka ovat etäisiä, tärkeitä tai heihin on kunnioittava suhde. Voi siis ajatella, että *se*-pronominin valinnalla viestitetään päinvastaista: viitataan henkilöön, joka on läheinen, mutta ei niin kunnioitettava tai tärkeä. Konteksti vahvistaa tulkintaa: teksti on kaikkienensa aika lakoninen parisuhdekuvaus, jossa ei enää juurikaan puhuta suurista tunteista vaan enemmänkin tottumuksesta. *Meidän* toinen osapuoli, *se*, on puhujalle läheinen, mutta ei tärkeä eikä suhde häneen ole kunnioittava.

Myös tekstissä *Johnny Ö.* (Ptt) käytetään *se*-pronominia viittamaan inhimilliseen toimijaan. Tekstissä *se*-pronominin referentti on nimetty Johnny Ö:ksi, pojaksi, josta *minä*-puhujalla tekstissä kertoo:

Johnny Ö. oli koulun outolintu
 paluumuuttajan poika, kaksikielinen
 aivan yhtä kömpelö tai eksynyt kuin me muutkin
 silti joka leikissä se rivistä valittu viimeinen

sen faija oli vanha mainingin vanki
 maa jalkojen alla kummasti kallellaan
 --

Esimerkin ensimmäisen säkeistön viimeisessä säkeessä *se*-pronominin käytöllä näyttäisi olevan tarkoitus osoittaa tarkoitteen ainutkertaisuutta: Johnny Ö. oli nimenomaisesti *se viimeinen*, joka rivistä valittiin. *Viimeinen* on tässä yksilöivänä adjektiivina. (ks. Hakulinen

ym. 2005: 1358.) *Se*-pronominia voidaan pitää tässä myös artikkelimaisena, jolloin puhuja tavallaan vetoaa puhetilanteen osapuolten yhteiseen tietoon. Puhuja antaa olettaa, että on olemassa yhteistä, aiemmassa diskurssissa esiin tullutta tietoa. Tällöin *se*-pronomini toimisi tässä lukijaan päin kääntymisen funktiossa. (Hakulinen ym. 2005: 1356–1357.) Esimerkin toisen säkeistön ensimmäisellä rivillä *se*-pronominilla näyttäisi olevan taas etäisyyden oton tarkoitus: Johnny Ö. ei ole ollut puhujalle kovinkaan läheinen ja hänestä voi puhua *se*-pronominilla.

Se-pronominilla näyttää aineistossani olevan vaikutusta tekstinsisäisiin vuorovaikutussuhteisiin. Lisäksi sen käytön avulla voidaan osoittaa tarkoitteen tunnistettavuutta ja viitata johonkin nimenomaiseen tarkoitteeseen, jolloin lukija voi tuntea olevansa mukana tekstin diskurssissa. Lukija saattaa myös kokea tekstin puhekielisemmäksi ja ehkä sitä kautta itselleen läheisemmäksi. Puhekielessähän kolmannen persoonan toimijaan viitataan usein pronominilla *se*.

4.4.3. He

He-pronomini on aineistossani esiintymiseltään hyvin harvinainen, se esiintyy aivan muutamassa tekstissä, esimerkiksi teksteissä *Tolstoi* (Ptt) ja *Marssiaskleet* (Pva).

Sofia rouva ja hänen miehensä
istuvat iltapäivää kanssa kuoleman
vanha matriarkka laittaa jo teeheesi
hunajaa
he niin harvoin enää vieraita
luokseen saa (Tolstoi)

ja miten menneisyys vankinaan
pitää pieniä poikiaan joiden silmät
jo niin nuorina vihasta vanhenee
heidän käsissään näen raudan taipuvan
utta muotoa hakevan ja leikkiautot vaihtuvat aseeseen (Marssiaskleet)

Sen lisäksi, että *he*-pronomini on aineistossani esiintymiseltään vähäinen, ei se myöskään ole työni kannalta kovinkaan kiinnostava: sillä näyttää olevan aineistossani aina selkeä, määritelty referentti. *Tolstoissa* sillä viitataan *Sofia-rouvaan* ja *hänen mieheensä*, *Marssiaskleissa* *pieniin poikiin*. Näin ollen se ei jätä lukijalle samastumisen mahdollisuutta ollessaan tarkasti määritelty.

Vain tekstissä *Luo kulkurin iltatähden* (Pk) *he*-pronomini näyttää jäävän vaille referenttiä.

minä kirjoitan rakkaani lauluuni sen
 miksi vieläkin vuoksesi kuljen
 näillä aavoilla rannoilla ain harhailen
 missä tuulessa kutsusi kuulen

monta poltetta riehunut on rinnassain
 muut sammua saaneet on yksi ei lain
 luo kulkurin iltatähden
 luo kulkurin iltatähden

pieni lapsi minut unestain herättää
 ja nuo kyyneleet poskillain tunnen
 jos vain matkaani yksin mä jään miettimään
 tai jos itseäin vanhaksi luulen

monta muistoa raskasta on repussain
 ne itse kantanut kaikki mä oon matkallain
 luo kulkurin iltatähden
 luo kulkurin iltatähden
 oi äitini turha on lastasi kieltää kuitenkin
 hänen mentävä on vaikkei taattos sun neuvojas
 saanutkaan

vielä syyttävät katseet mä jälkeeni saan
 kun oven avaan ja matkaani lähden
 turhaan heiltä mä armoa käyn anomaan
 kun mut tuomitaan syntini tähden

aina valheisiin vastannut oon valheillain
 ja muut myöntääkin pystyn mut yhtä en
 vain
 luo kulkurin iltatähden
 luo kulkurin iltatähden

minä kirjoitin rakkaani lauluuni sen
 miksi vieläkin vuoksesi kuljen...

Teksti on *minän* puhetta *sinälle* sekä itselleen, ja puhutteleepa *minä* myös *äitiään*. *He*-pronomini esiintyy tekstissä vain kerran eikä sille ole tekstissä selkeää referenttiä. Tässäkin tekstissä *he*-pronominin viittauskohde on kuitenkin intertekstuaalisesti tulkittavissa. Tulkintani mukaan tekstissä viitataan Reino Helismaan sanoittamaan kappaleeseen *Kulkurin iltatähti*: tekstin rakenne muistuttaa Helismaan kappaletta ja sanat viittaavat siihen selkeästi. Kyseisessä kappaleessa poika lähtee maailmalle eikä ”taatto tarjoa neuvoja, äiti anna evästä eikä tyttö huivia heiluta”, vain ”kulkurin iltatähti kirkastaa hänen taivallustaan”. Aineistoni tekstistä voi löytää intertekstuaalisuutta kyseisen kappaleen kanssa, jolloin *he*-pronominin referentti on tulkittavissa tekstin *minän* isäksi, äidiksi ja morsiameksi.

4.5. Persoonien ominaisuuksien määritteleminen

Tarkastellessani edellä tekstissä esiintyviä pronominaalisia toimijoita kiinnitin huomiotani siihen, että toimijat ovat suurimmaksi osaksi ominaisuuksiltaan määrittelemättömiä: niiden ominaisuuksista kerrotaan hyvin vähän. Persoonien määrittelemättömyys ja ominaisuuksien paljaaksi jättäminen näyttäisikin olevan hyvä tapa lisätä lukijan mahdollisuuksia astua persoonan paikalle: määrittelemättömään *minään* on aina helpompi samastua kuin määriteltyn. On varmempaa, että lukija samastuu toimijaan, jollei tiedä tämän ominaisuuksista paljonkaan. Jos taas toimija on määritetty esimerkiksi ”tytöksi, jolla on tummat hiukset, sininen kassi ja vino hymy”, rajataan samastumisen mahdollisuuksia: joku voi samastua tähän täydellisesti, mutta esimerkiksi keski-ikäisen miehen saattaisi olla mahdotonta samastua hahmoon. Kun toimijoita ei määritellä, jätetään lukijalle tilaa kuvitella, millainen toimija on.

Eivät analysoimani tekstit kuitenkaan kokonaan ole määrittelemättömien toimijoiden varassa. Toimijoita voidaan määritellä minimaalisesti. Yleisin tapa määritellä puhujan tai puhuteltavan olemusta on sukupuoli.

Seuraavassa esimerkissä *minä* paljastaa olevansa mies: kontekstin perusteella on pääteltävissä, että puhuja määrittelee sillä itsensä.

tämä jano riisuu miehen
ja talvi on vasta alussa
jättää tuuleen jäiseen
sielu paljaana (Vuokses sun; Kt)

Samoin tapahtuu tekstissä *Näinä päivinä* (P):

ja kuka tahtois olla se mies
joka ei pysty huutoon vastaamaan
en minä ainakaan

Tässä voidaan myös tulkita, että *miestä* käytetään merkitsemään sellaista ihmistä yleensä, joka ei halua olla täyttämättä velvollisuuksiaan. Mutta sen voidaan ajatella viittaavan myös *minään*. Kysymys on tulkinnasta ja tulkitsijan ratkaistavissa.

Myös *sinä* voidaan määritellä sukupuolisesti, kuten seuraavissa esimerkeissä, joissa *sinä* on naissukupuolen edustaja:

näkemiin minun kaunis tyttöni
 minä laulun sulle kirjoitan
 näkemiin minun kaunis tyttöni
 on aika mennä, tunnen tuulen nousevan (Näkemiin; Kt)

tää ei oo sattumaa, tää on kohtaloo,
 tää on kaikki tässä nyt
 sä oot ainoa nainen
 jota oon etsinyt ja pelännyt (Älä mee; Ktl)

Kyseenalaisemman sukupuolisen tulkinnan voisi tehdä seuraavasta esimerkistä, jossa puhutellaan *babyä*:

sillä tapellaan, se kyllä osataan
 mut kaikki muu on vähän vaikeempaa
 riitaa, suruja, katkeria sanoja
 ei näistä öistä *baby*
 muuta muistakaan

Tekstissä on *me*-toimija, joka sisältää tekstissä esiintyvät *minän* ja *sinän*; passiivisella verbimuodolla viitataan spesifiin *meihin*. *Minä* puhuttelee *sinää babyksi*. Baby, beibi, on tuntumani mukaan huomattavan paljon yleisemmin naisesta käytetty hellittelynimi, joten näin tekstin *sinän* voisi sukupuolistaa naiseksi. Kysymyksessä on kuitenkin subjektiivinen tulkinta sanan konnotaatiosta.

Huomionarvoista on, että kun aineistoni tekstin sisältää *sinän*, on se huomattavan usein nainen. Kun edellä tarkastelin *minää* ja sen ilmenemistä, saattoi *minä* usein olla määrittelemätön ja molempien sukupuolten samastuttavissa, muttei koskaan varmasti nainen. *Sinä* taas on hyvin usein määritelty naiseksi. Vaikka olen kytkenyt Juha Lehden persoonan tiukasti irti analyyseistani, on tässä kohdin todettava, että asialla saattaa olla jotain tekemistä kirjoittajan persoonan kanssa: ehkä hänen on helpompi kirjoittaa *sinä* naiseksi, koska edustaa itse miessukupuolta?

Sinä voidaan määritellä myös nimeämällä, kuten tekstissä *Vanha valokuva (P)*:

tää aika on hassu juttu, Marie
 nyt tuntuu, että kesät silloin
 vain kesti kauemmin

Tekstissä *minä* katselee vanhaa valokuvaa ja muistelee: kertosaikeistössä puhutellaan *Marie*-nimistä toimijaa. Nimen funktiona voi katsoa olevan myös sukupuolen määrittelemisen. Muuten pelkkä etunimi ei mielestäni vaikuta samastumiseen kielteisesti.

Toki teksteissä määritellään toimijoita jossain määrin muutenkin. Toimija voi olla pieni, kaunis, vanha, nuori, ruma ja niin edelleen. Nämä ovat kuitenkin ominaisuuksia, joita jokainen voi omaksua (ainakin jossakin vaiheessa elämäänsä) tai haluta omaksua, mikä lienee jopa tärkeämpää. Esimerkiksi tekstissä *Minä ja täysikuu (Pitkin rantaa)* (Ktl) *minä* puhuu *hänestä*:

niin luvattoman kaunis, luvattoman nuorikin
vaan luvattoman paljon
nuo kauniit silmät nähneet ovat kuitenkin

hän naurahtaa mun vuosille ja sanoo
ettei äidille tätä sovi kertoa
tänä yönä seurana vain kaksi vanhusta,
minä ja täysikuu

Minä on vanhempi kuin *hän*, joka on nuori ja kaunis. Tässä ei kuitenkaan mielestäni rajoiteta samastumismahdollisuutta, vaikka toimijoita näin määritelläänkin. Vaikka ei esimerkiksi olisi nuori ja kaunis, voi haluta mielikuvissaan olla sellainen.

Mielenkiintoinen on mielestäni seuraava harvinainen esimerkki aineistostani: siinä *sinän* ominaisuuksia määritellään tavallista tarkemmin.

sull' on kauniit kasvot,
sull' on terävä pää
punaset hiukset
ja sun silmistäs nään,
etten oo ensimmäinen, en,
joka pyytää sua mukaan (Älä mee; Ktl)

Tekstissä määritellään *sinän* ominaisuudeksi punaiset hiukset. Tämä on mielestäni hieman samastumista vaikeuttava määritelmä. Hiusten värin määrittelemisen tuntuu jotenkin sisältävän identiteetin määrittelyä enemmän kuin se, että määritellään kauniiksi tai nuoreksi. Ehkä se johtuu siitä, että esimerkiksi hiusten väriä pidetään usein tyylliseikkana ja kulttuurisesti eri hiusten väreihin on totuttu liittämään tiettyjä konnotaatioita.

Kaiken kaikkiaan voisi sanoa, että pääsääntöisesti toimijat jätetään määrittelemättömiksi. Kun määritellään, tapahtuu se hyvin minimaallisilla keinoin.

5. GENEERISET TOIMIJAT SAMASTUMISEN MAHDOLLISTAJINA

Kielessä on tapoja, joiden avulla tekstin toimija voidaan jättää epämääräiseksi niin, että toimijan paikalle voidaan tällöin ajatella periaatteessa kuka tahansa. Tällaisia tapoja ovat mm. yksiköllisten geneeristen nominaalilausekkeiden ja geneeristen pronominiinien käyttö sekä nollapersoona ja sinä-passiivi. Kun tekstin toimija jätetään tällä tavoin avoimeksi, luodaan tekstin lukijalle mahdollisuuksia löytää itsensä tekstin toimijana. Tarkastelenkin seuraavassa aineistoni tekstejä kiinnittäen huomiota geneerisyyteen: esiintyykö teksteissä toimijoita, joiden voidaan ajatella edustavan ”ketä tahansa”?

5.1. Geneerinen nominaalilauseke ja geneeriset pronominit

Yksiköllinen nominaalilauseke on lauseke, jolla voidaan viitata paitsi yksittäiseen tarkoitteeseen myös koko yleiseen luokkaan. Nominaalilauseketta käytetään geneerisesti silloin, kun jokin toiminta, tila tai muu sellainen halutaan esittää vaikkapa lajityypillisenä käyttäytymisenä tai normina. Myös yleisissä luonnehdinnoissa käytetään geneerisyyttä. (Hakulinen ym. 2005: 1351.)

Yksiköllistä nominaalilauseketta käytetään esimerkiksi tekstissä *Kirje kotiin* (Ptt), jossa *ihminen*-toimijan avulla lauseesta tehdään koko lajityyppiä koskeva yleistys:

me lähdettiin pakoon
se tuntui pahalta
jättää jälkeensä kaiken
ihminen elää missä vaan
mieluummin vaikka vieraana
kuin pelon tuoksussa kituen kuolee
äidinkielen unohtaa voi
synnyinmaata koskaan ei

Tekstissä *minä*-persoona kirjoittaa kirjettä. *Minä* on pakolainen, joka on joutunut jättämään kotimaansa ja elämänsä. Kuten edellä on tullut ilmi (ks. luku 3.3.2), *me*-pronomiinilla *minä* viittaa itsensä lisäksi joko tekstissä esiintyvään vaimoonsa ja mahdolliseen muuhun perheeseensä tai *me* voidaan tulkita puhujan kansallisuuteen viittaavaksi, jolloin *me* tarkoittaa pakolaisia yleensä. Kertosäkeistön neljännessä säkeessä toimijaksi tulee *ihminen*, geneeriseksi tulkittava ilmaus edustamastamme lajista. Geneerisen nominaalilausekkeen avulla

pakoon lähteminen kyseisessä tilanteessa esitetään lajityypillisenä käyttäytymisenä ja *mi-nä*-toimijan kokemus yleistetään kaikkia ihmisiä koskevaksi. Jokainen voi astua toimijaksi ilmaukseen ja samastua siihen, mitä pakolaisena eläminen mahdollisesti tarkoittaa. Huomionarvoista on myös kahdella viimeisellä rivillä esiintyvä nollapersoonan esiintyminen: se lisää geneerisyyden tuntua. Käsittelen työssäni myöhemmin nollapersoonaa ja sen käyttöä geneerisissä ilmauksissa sekä merkitystä samastumiselle (ks. luku 4.2).

Samoin *ihminen*-toimijaa käytetään geneerisessä merkityksessä myös tekstissä *Mars-siaskeleet* (Pva):

ja jos ei historia muuta voi opettaa
 kuin että niin kauan kun jumalaa
 ihminen leikkii niin kauan myös tämä maa savuaa

Ihminen-toimijan käytöllä tuodaan esiin, ettei kukaan meistä voi olla kaikkivoipa; jos yrittää hallita kaikkea ja nousta muiden yläpuolelle, on seurauksena todennäköisesti ainoastaan tuhoa, niin kuin historia esimerkeillään on näyttänyt.

Geneeristen nominien lisäksi toimijan epämääräisyyttä voi ilmaista pronomineilla. Interrogatiivi- ja kvanttoripronomineilla voidaan ilmaista epämääräisyyttä ja erilaisia joukkosuhteita (Hakulinen ym. 2005: 704). Interrogatiivipronomini (*kuka, mikä, kumpi*) on hakukysymyksen tuntomerkki ja sen edustaman jäsenen tulkinta on avoin. *Kuka*-pronominilla viitataan siihen, että vastauksen kohteen tulee olla ihminen, *kumpi*-pronominilla taas siihen, että valittavana on kaksi vaihtoehtoa. Muuten käytetään pronominia *mikä*. (Hakulinen ym. 2005: 721.) Kvanttoripronomit taas ilmaisevat jotakin tarkoitetun joukon suuruudesta suhteessa ilmauksen potentiaaliseen viittausalaan. Useimmat kvanttoripronomit ovat indefiniittisiä lukuun ottamatta *kaikki*-merkityksisiä eli universaaleja kvanttoripronomineja. Kvanttoripronominien joukko on suhteellisen suuri ja sisältää alaryhmiä: indefiniittiset, universaaliset, kieltohakuiset, samantekevyyden ja lukumäärän pronominit. (Hakulinen ym. 2005: 726.) Kvanttoripronomineja on kuvattu logiikan universaalisen ja eksistentiaalisen kvantifikaation käsitteillä. *Eksistentiaalista kvantifikaatiota* 'on ainakin yksi johon sanottu pätee' vastaavat indefiniittiset pronominit *joku, jokin, eräs, yksi* ja *jompikumpi*. *Universaalista kvantifikaatiota* 'sanottu pätee koko joukkoon' vastaavat universaaliset kvanttoripronomit *jokainen, kaikki, joka, kukin, kumpikin* ja *molemmat*. (Hakulinen ym. 2005: 727.)

Esimerkiksi tekstissä *Yksin* (Ytmv) käytetään universaalista kvanttoripronomina *jokainen* luomaan geneerisyyttä:

on jokaisella jonkinlainen
 pieni salaisuus
 yhden täyttää onni
 toisen täyttää katkeruus
 oikein tai väärin
 on turha tuomita
 kun poika kulkee öisin
 jälleen naisen vaatteissa

Tekstin alussa kerrotaan pojasta, joka pukeutuu öisin salaa naisen vaatteisiin ja on siksi hieman erilainen, mutta onnellinen. Esimerkkini säkeistö on tekstin viimeinen. Toimijaksi muuttuukin *pojan* sijasta hetkeksi *jokainen*, jolla ilmaistaan, että sanottu pätee koko puheena olevaan joukkoon, sen kaikkiin jäseniin. *Jokainen* on merkitykseltään distributiivinen: vaikka sanottu pätee kaikkiin joukon jäseniin, asiaa tarkastellaan vain yksittäisen jäsenen kannalta. (Hakulinen ym. 2005: 734–735.) Tekstissä siis pojan kautta kerrotaan meistä jokaisesta: kuinka ihmisten tekoja tai tapoja on turha tuomita, koska jokaisella meistä on jokin tapa tai ominaisuus, joka on jonkun toisen mielestä tuomittava. Vaikka pojasta kerrottu teksti tuntuisi kaukaiselta ja vieraalta, joutuu lukija kuitenkin miettimään myös itseään viimeisen säkeistön geneeristyyksen kautta.

Yksiköllisten nominaalilausekkeiden ja geneeristen pronomien käyttö ovat esimerkkejä siitä, että tekstin voi saada koskemaan jokaista lukijaa pienillä keinoilla. Esimerkkieni tekstit kertovat pakolaisuudesta ja transvestiittiseksuaalisuudesta ja ovat näin suhteellisen harvan (suomalaisen) samastuttavissa. Kuitenkin geneerisellä toimijalla oikeassa paikassa onnistutaan luomaan lukijalle tunne siitä, että tekstillä on sanoma, joka koskettaa myös häntä ja hänen maailmaansa, jolloin teksti tulee lukijalleen läheisemmäksi.

Aineistossani käytetään geneerisiä pronomineja, jotta lukija pääsisi lähemmäs tekstin maailmaa. Lisäksi niiden avulla tuodaan tekstiin usein jokin uusi näkökulma (ks. luku 6). Geneeristen nominaalilausekkeiden käyttö näyttää olevan hyvin harvinaista, vaikka niiden voidaan nähdä toimivan samoin kuin geneeristen pronomien. Geneerisen nominaalilausekkeen käyttö saattaa olla geneerisen pronominin käyttöä haastavampaa: geneerisellä nominaalilausekkeella joudutaan esittämään jokin asia lajityypillisenä käyttäytymisenä, kun taas geneerisen pronominin käytöllä voidaan yleistää ehkä hieman hienovaraisemmin.

5.2. Nollapersoonaa

Suomessa on erityinen tapa käyttää yksikön kolmatta persoonaa geneerisessä käytössä. Tällöin sitä käytetään subjektittomana eli ilman persoonapronominia. Sen käyttöä tulkitaan tällöin niin, että puhe on *kenestä tahansa ihmisestä*. Tämän niin kutsutun nollamuodon, nollapersoonan käyttäminen on mahdollista muutenkin kuin subjektin asemesta. (Hakulinen – Karlsson 1995: 253.) Nollapersoonatulkinta on tavallisin subjektittomissa lauseissa, joiden verbi on yksikön 3. persoonassa, ja ilmipanematta voi jäädä myös objekti. Näin esimerkiksi lauseessa *Kun [_] on nälkä niin kaikki ärsyttää [_]*. Lauseesta ei käy ilmi, kenellä on nälkä tai ketä ärsyttää. Tällöin sen voi tulkita tarkoittavan ketä tahansa ihmistä. (Korhonen – Vilkuna 2005.)

Kun nollasubjekti tulkitaan tarkoittamaan ketä tahansa ihmistä, lukeutuvat siihen sekä puhuja itse että puhuteltava. Nollan avulla voidaan tarjota avoin paikka, johon voidaan samastua ilmaistaessa yhteistä kokemusta tai tarjottaessa mahdollisuutta eläytyä toisen kokemukseen. (Hakulinen ym. 2005: 1284–1285.) Nollapersoonaa on siinä mielessä samanlainen kuin passiivi, että subjekti jää ilmaisematta ja sen viittaussuhde auki. Nollapersoonaa kuitenkin yleistää ilmaisten asian ketä tahansa yksilöä koskevana ehtona, kun taas passiivilause yleistää jonkin asian sellaisena, kuin se yleensä ihmisten keskuudessa tapahtuu. (Hakulinen ym. 2005: 1297–1298.) Sekä passiivi että nollapersoonaa ovat usein yleistäviä ja epämääräistäviä ja voivat joskus toimia persoonan häivyttämisen keinona (Luukka 1994a: 26–27, 30). Passiivin ja nollapersoonan on myös sanottu tavallaan suojelevan joko puhujan tai kuulijan kasvoja tai auttavan vastuun välttämässä (Mikkola 2000: 32).

Nimenomaan pragmaattisen näkemyksen mukaan puhuja häivyttää nollan avulla lausumasta näkymättömiin joko itsensä tai kuulijansa, eli sen avulla kartetaan ensimmäisen ja toisen persoonan muotojen käyttöä (Laitinen 1995a: 337). Laitinen (1995a) kuitenkin pitää nollaa nimenomaan persoonan indeksinä: se tarjoaa lausuman intensionaalisessa kehyksessä paikan, johon kuka tahansa voi astua. Sen viittaus on tässä mielessä aina arbitraarinen ja epäspesifi. Paikan tunnistaminen ja siihen samastuminen toki vaatii sen, että määrittelee itsensä persoonaksi ja potentiaalisesti puhetapahtuman osallistujaksi. Luukka kuitenkin huomauttaa, että vaikka nollapersoonaa on kieliopillisessa mielessä referentiltään epäspesifi, vuorovaikutuksellisesta näkökulmasta näin ei aina ole (ks. Luukka 1994b: 236).

Laitisen mukaan nolla piirtää toisenlaisen kuvan persoonasta. Vaikka sillä ei ole omaa hahmoa nominilausekkeena, on se kuitenkin aina läsnä morfosyntaktisessa raken-

teessa. Nollapersoonan tarkoitteena voidaan lähinnä pitää vaikutuksenalaista kokijaa. Se on merkitykseltään moninkertainen, potentiaalisesti monta persoonaa. Referentiaalisesti se on epäspesifi, mutta myös indeksaalinen. Nolla avaa puhetapahtuman osallistujille yhteisen kokemuksen paikan: persoonan paikan tunnistettavaksi ja samastuttavaksi. (Laitinen 1995a: 354–355.)

Aineistoni teksteistä löytyy paljon esimerkkejä nollapersoonan käytöstä. Aineistostani voi myös havaita nollapersoonan erilaisissa tarkoituksissa käytettäviä ilmentymiä: nollapersoonaa käytetään sekä yleistävässä käytössä että enemmänkin häivyttämässä persoonaa.

Esimerkiksi teksteissä *Varjoissa vapaan maailman* (Vvm), *Kerran elämässä* (Ytmv) ja *Kirje kotiin* (Ptt) nollapersoonan käytön funktiota voi pitää yleistävänä. Tekstissä *Varjoissa vapaan maailman* (Vvm) *minä*-puhujakuvailee eloaan yössä: baarissa ja kadunkulmilla. Tekstin kuudennessa säkeistössä toimija muuttuu nollapersoonaiseksi:

sillä valittaa aina saa
ja itkeäkin jos vain uskaltaa
mutta turha odottaa,
että joku tulee sanomaan
'mikä poju sulla on,
oikein on, oikein on?'

Säkeistössä *minä* ei ole se, joka saa valittaa, vaan kuka tahansa saa valittaa ja ”itkeäkin, jos vain uskaltaa”. Tekstin voi tulkita niin, että olosuhteitaan saa kuka tahansa surkutella, mutta apua ei välttämättä kannata odottaa. Geneerisyyttä vahvistetaan indefiniittisellä pronominilla *joku*, joka tarkoittaa, että on olemassa ainakin yksi, johon sanottu pätee (ks. luku 4.1). Lisäksi geneerisyyden tuntua vahvistaa se, että nollapersoonainen toimija tulee esille omassa säkeistössään; samassa säkeistössä sitaateissa esiintyvä *poju* ei mielestäni viittaa kenenkään erityisesti vaan on ennemminkin sanonnanomainen ilmaus. Myös tekstissä ajoittain esiintyvä *sinä*-passiivi on omiaan lisäämään geneerisyyden tuntua (*sinä*-passiivista ks. luku 4.3).

Tekstissä *Kerran elämässä* (Ytmv) näkökulma lipuu koko tekstin ajan kohden nollapersoonaa. Ensin äänessä on *minä*-puhujakuva, joka kertoo Anniesta. Sitten Annie saa äänen *minä*-muotoisena ja Annien *minä*-muotoinen ääni käyttää puheessaan yleistyksiä: Annie yleistää omia kokemuksiaan sekä geneerisillä pronomineilla *jokainen* ja *ei kukaan* (geneerisistä pronomineista ks. luku 4.1) sekä nollapersoonalla viimeisessä säkeistössä.

minä etsin, minä löysin
suljin silmät ja kuuntelin
kunnes viimein tunnustaa sen uskalsin

sitä väsy puhumaan vierasta kieltä,
väsy aina kysymään tietä,
väsy viimein yksin kahlaamaan (Kerran elämässä; Ytmv)

Nollapersoona viittaa tässä vuorovaikutuksellisista näkökulmasta katsottuna epäilemättä Anniehen itseensä mutta toimii kuitenkin myös yleistävänä elementtinä: se tarjoaa paikan, johon kuka tahansa voi astua, ja tarjoaa lukijalle yhteisen kokemuksen tilan. Myös se, että nollapersoonainen lausuma esitetään omassa säkeistössään, vaikuttaa sen tulkintaan: silloin se on helpompi tulkita geneerisessä merkityksessä.

Esimerkissä tekstistä *Rock'n'roll* (s) nollapersoona voidaan tulkita enemmänkin tekstin puhujan häivyttämisen keinoksi kuin geneeriseksi. Tekstissä *minä*-puhujasta kertoo itsestään ja hieman rosoiseksi tulkittavasta elämästään. Viidennessä säkeistössä *minä*-toimijan rinnalla esiintyy nollapersoona:

mull on hei hyvii ystäviä ja luoja kiitos
muutama huonokin
joiden puoleen voi kääntyä
jos on aika eksyä
pirujensa kanssa taas tansseihin
ja se on:
--

Teksti on luettavissa niin, että *minä*-toimijalla on hyviä ja huonoja ystäviä, joiden puoleen *minä* voi kääntyä, ”jos on aika eksyä pirujensa kanssa taas tansseihin”. Nollapersoonalla ilmaistaan geneerisesti, että ystävät ovat tätä varten. Lukijan voi olla kuitenkin hieman vaikea löytää itsensä tästä lausumasta, koska se on niin sidottu *minä*-puhujan yhteyteen: *minä*-puhujasta viittaa sillä hyvin selkeästi itseensä ja omaan tilanteeseensa.

Aineistossani nollapersoona näyttäisi siis toimivan sekä yleistävässä merkityksessä että puhujan persoonan häivyttämisen keinona. Nollapersoonan voi aina yleistää koskemaan ketä tahansa, mutta ainakin aineistossani näyttää siltä, että jos nollapersoonainen ilmaus on tiukasti sidottu lausumaan, jossa esimerkiksi *minä*-puhujasta puhuu selvästi itsestään, on lukijan ehkä hankalampi hahmottaa lausuma koskemaan myös itseään. Jos nollapersoonainen ilmaus taas esiintyy omana rakenteellisena elementtinään, on siihen samastuminen ja siitä itsensä löytäminen helpompaa. Mitä kauempana puhujasta nollapersoonaisesta lausumasta on, sitä geneerisemmältä se tuntuu. Aineistossani käytetään molempia tapoja.

5.3. Sinä-passiivi

Sinä-passiivilla tarkoitetaan sellaista yksikön toisen persoonan käyttöä, jossa sitä käytetään geneerisen lausuman subjektina, yleistyksenä. Tällöin kuulijan on helpompi tunnistaa itsensä lausumasta. Sinä-passiivin käyttö on lisääntynyt paljon varsinkin puhutussa suomes-
sa nollapersoonan sijasta. (Laitinen 1995a: 347). Sinä-passiivi esiintyykin usein samassa yhteydessä nollapersoonan kanssa, joka on myös passiivinen ilmaus. Toisen persoonan esiintymän tulkitseminen yleistäväksi riippuu kontekstista, eikä aina ole selvää, tarkoite-
taanko pelkästään puhuteltavaa vai yleistetäänkö. (Hakulinen ym. 2005: 1299.)

Sinä-passiivi on yksi tapa välttää tekijän suoraa ilmaisemista. Suomen kielelle on tyypillistä sallia sellaisia ilmaisuja, joista ei käy suoraan ilmi, kuuluuko ilmaisuun mukaan itse puhuja tai kuulija. Kun viittaus jättää avoimeksi sen, kuuluuko kuulija mukaan, voi-
daan se tulkita eräänlaisena kutsuna kuulijalle liittyä mukaan viittauksen kohteeksi. Valinta on kuitenkin kuulijalla: hän voi mennä mukaan tai olla menemättä. (Seppänen 2000: 16.)

Sinä-passiivi poikkeaa totutusta yleistävästä käytöstä siinä mielessä, että siinä kuulija tunnutaan vetävän paljon röyhkeämmin mukaan viittaukseen kuin muissa geneerisyyden ilmauksissa. Kuulija vedetään personoidusti mukaan viittaukseen, joka on tarkoitettu toi-
mimaan yleistävänä tai vielä pikemmin puhujaan itseensä viittaavana. Vaikka sinä-
passiivia pidetään aika nuorena ilmiönä suomessa, on siitä esiintynyt havaintoja suomen murteissa jo 1800-luvun tutkimuksissa. Nykyisestä käytöstä nuo varhaiset ilmentyvät kui-
tenkin poikkeavat siten, että toinen persoona on yleensä tullut esiin verbin persoonamuodossa, mutta varsinainen pronomini ei ilmauksissa ole esiintynyt. (Seppänen 2000: 17.) Si-
nä-passiivin käyttäjän voidaan ajatella yleistävän oman näkökulmansa ja puhuvan myös kuulijansa puolesta. Kärjistäen voidaan jopa esittää, että sinä-passiivin käytöllä voidaan luoda vaikutelma, jossa puhuja kieltää keskustelukumppaninsa ja itsensä välisen rajan niin, että puhuja katsoo voivansa kertoa, mitä kuulija haluaisi tehdä tai tuntea. On myös ajateltu, että sinä-passiivin käytöllä tuhotaan dialogin mahdollisuuksia siten, että toinen sulatetaan väkisin oman kokemusmaailman piiriin ja assimiloidaan puhujan maailman osaksi. (Oja-
järvi 2000: 19.) Sinä-passiivi kielenkäytön elementtinä jakaa mielipiteitä, mutta oli mitä mieltä tahansa, on tosiasia, että sen pragmaattinen funktio kielessä on ilmaista geneerisyyttä ja mahdollisesti luoda yhteyttä kuulijaan.

Sinä-passiivi on etenkin puhutun kielen ilmiö, mutta sitä esiintyy myös kirjoitetussa kielessä. Aineistoni teksteissä, jotka tavallaan ovat puhuttua kieltä, esiintyykin verrattain

paljon sinä-passiivia, ainakin oman tulkintani mukaan. Esimerkiksi tekstissä *Pyhää kamaa* (Pk) sinä-passiivia käytetään ”ussan maikan” referoinnissa:

jos sä olet kiltti sä pääset taivaaseen,
 jos paha sut vie poliisi
 anto ussan maikka aikoinaan jo ymmärtää
 tuli sormille karttakeppiä ja sieluun herran pelkoo
 hei ei silti koskaan mua saaneet
 vetämään

Kahden ensimmäisen säkeen sanat on helppo ymmärtää sinä-passiivin käytöksi: siinä referoidaan ”ussan maikkaa” ja kyse on puhekielestä, jossa sinä-passiivin käyttö on yleistä. Tekstissä opettaja, ”ussan maikka”, on yleistäen kertonut, kuinka käy hyvälle ja kuinka pahoille. Sinä-passiivia käytetään selvästi yleistyksenä koskemaan kaikkia ihmisiä. Vaikka kontekstissa sanottu onkin ”ussan maikan” sanomaa tekstin *minä*-puhujalle, on se helppo tulkita koskemaan myös lukijaa, koska kontekstissa ei suoraan ilmaista kenen ”ussan maikka” tämän antoi ymmärtää.

Tekstissä *Hämärän taa* (Pva) esiintyy hieman tulkinnanvaraisempi sinä-passiivin käyttö:

näin käy taas päälleni yö,
 kun sudet lampaista syö
 ja pienet pirut nurkissani pihisee
 yö peilin eteeni tuo
 ja näen silmäni nuo,
 kyllä susi aina suden tuntee

seinilläni varjot jälleen hiljaa huohottaa,
 tummat siivet mua syliin kutsuu taas
 silti polvistua en tahdo, vielä antaudu en
 ennekuin kynä tai mies katkeaa

ja kun sä olet liian ylpee
 etkä osaa luovuttaa,
 sun täytyy loppuun asti aina yrittää
 ehkä jonain yönä vielä kaiken selvemmin sä näät,
 kunhan silmäsi tottuu vain tähän hämärään

Esimerkin kahdessa ensimmäisessä säkeistössä toimijana on *minä*; kolmannessa säkeistössä toimijaksi muuttuu *sinä*. Mielestäni kohdan voi tulkita puhutteluksi, jossa puhuttelun suorittaa joko näkymättömissä olevan puhujan ääni tai *minä* puhuttelee itse itseään. Kohta voidaan kuitenkin tulkita myös sinä-passiivin käytöksi. Jos säkeistö tulkitaan yksilöiväksi puhutteluksi, kohdistuu se tekstissä aiemmin esiintyneeseen *minä*-toimijaan. Mutta jos säkeistö tulkitaan niin, että kyseessä on *sinä*-pronominin passiivinen, yleistävä käyttö, voi

lukija tulkita lausuman koskevan myös itseään. Tällöin olisi tulkittavissa, että tekstin puhuja haluaa sanoa lukijalle, että ihmisen on joskus yritettävä loppuun saakka ja käytävä ihan pohjalla, jotta hän voi nähdä asiat selvemmin; joskus oppii vain erehtymisen kautta. Molemmat tulkinnat ovat tekstistä mielestäni mahdollisia, ja jää lukijan päätettäväksi, kumman hän tekee. Yllättävä toimijan muutos tuntuu kuitenkin tukevan tulkintaa sinä-passiivin käytöstä. Tekstiä lukiessa tulee vahvasti tunne, että kyseisessä kohdassa myös lukija otetaan mukaan tekstiin.

Tekstissä *Viimeinkin* (Ktl) *minä*-toimija puhuu ajatuksiaan tekstin alussa esiin tulevalle *sinälle*. Tekstin viides säkeistö muuttuu kuitenkin enemmän *minän* meditatiiviseksi yksinpuheluksi:

en ole ylpeä siitä,
mitä mä näin
olen ylpeä siitä, taistelemaan kun jäin
ja kun korusta kiiltävät kivet tippuneet
ei merkitse sanat vaan
se mitä teet

Tekstin *minä* on tehnyt asioita elämässään väärin mutta ei kadu tekojaan. Viidennessä säkeistössä tekstin sanoma tuodaan esiin sinä-passiivilla: *minä* toteaa omia kokemuksiaan yleistäen, että teot ovat ainoita, jotka ratkaisevat ja joilla on merkitystä; teko on aina sanaa vahvempi.

Aineistossani käytetään yllättävänkin paljon sinä-passiivivia, jonka avulla lukija vedetään mukaan tekstiin. Tekstien muutenkin puhekielenomainen luonne varmasti osaltaan selittää sitä, että sinä-passiivin käyttö ei vaikuta epäsopivalta teksteissä vaan tuntuu sopivan niiden tyyliin. Sen avulla yksityisistä kokemuksista tehdään yleisiä. Sinä-passiivin käytöllä, kuten muillakin geneerisillä toimijoilla (edellä käsitellyt geneeriset nominaalilausekkeet ja pronominit sekä nollapersoona, ks. luvut 4.1 ja 4.2) näyttäisi olevan myös koko tekstin merkityksen ja rakenteen kannalta selkeä rooli, jota käsitelen työssäni luvussa 6.

6. TEKSTIEN MONISÄIKEISYYS LÄHEISYYDEN LUOJANA

Yksi merkittävä tapa, jolla tekstissä voi luoda läheisyyttä lukijaansa, on käyttää monisäikeisyyttä: kun kerronta on monisäikeistä tai moniäänistä, teksti tulee lähemmäksi lukijaansa ja auttaa samastumaan tekstin henkilöihin (Mikkola 2000: 39). Moniäänisyys eli useamman kuin yhden näkökulman kietoutuminen toisiinsa tekstissä on kielenkäytön keskeinen ominaisuus. Yksi tapa osoittaa tekstin sisäistä moniäänisyyttä ovat suora ja epäsuora esitys sekä niiden välimaastoon asettuvat kielellis-tyylilliset keinot. Erityisesti vapaa epäsuora kerronta on oivallinen keino osoittaa moniäänisyyttä, koska sen kautta alkuperäisen ja paraikaisen puhujan äänet limittyvät niin, että eri äänten järjestelmällinen erottaminen vaikeutuu. (Kalliokoski 2005: 10.) Kun kertojan ja henkilön/henkilöiden näkökulmat ja äänet limittyvät tekstissä, moniäänisyys tuodaan näkyväksi lukijalle. Kertojan puheesta kuultaa läpi toinen tai toisia ääniä, kun kerronnan näkökulma vaihtelee. (Kalliokoski 2005: 33.)

Moniäänisyys liitetään yleensä proosaan. Edelläkin puhutaan kertojasta, runosta puhuttaessa taas puhutaan puhujasta. Käsitteinä runon puhuja ja kertomuksen kertoja viittaavat kuitenkin samaan toimintoon: teoksen tekstin tuottamiseen. Myös runosta puhuttaessa on kysyttävä, miten puhuja puhuu, suoraan vai epäsuorasti. Runon puhujan ja kertomuksen kertojan välillä on se ero, että vaikka molemmat voivat sekä kertoa että kuvata, vaatii kertomus lajina aina tapahtumien jatkumon, mitä runous taas ei vaadi (Viikari 1990: 91–92.)

6.1. Referointi moniäänisyyden luoja

Referoinnilla tarkoitetaan jonkin aiemmin esitetyn puheen, kirjoituksen tai ajattelun esittämistä oman puheen tai tekstin osana (Korhonen – Vilkkuna 2005). Referointitapoja on erilaisia: kerronnan muotoja ovat vapaa suora esitys, suora esitys, vapaa epäsuora esitys sekä epäsuora esitys. Vapaassa suorassa esityksessä toisen henkilön puhetta tai ajattelua referoidaan suoraan ilman puhumista ilmaisevaa verbiä tai muuta johtoilmausta.

Suorassa esityksessä toisen sanoma taas esitetään ikään kuin sanatarkkana sitaattina. Esimerkiksi aineistoni tekstissä *Vuokses sun* (Kt) ystävä pääsee ääneen suoran esityksen kautta kahdessa ensimmäisessä säkeessä:

ystävä kysyi miksei joulun tähteä
ole ikkunassa tänä vuonna
on helpompi valheet keksiä
kuin antaa kenenkään luulla

Ystävän suoran sitaatin jälkeen kolmas ja neljäs säe ovat taas tekstin *minä*-puhujan ääntä: ystävän ja puhujan äänet limittyvät ja sekoittuvat, näkökulma vaihtelee. Tämä on tosin monitulkintainen säkeistö: on mahdollista tulkita myös niin, että kaksi ensimmäistä säettä ovat epäsuoraa esitystä, jolloin koko säkeistö onkin *minä*-puhujan puhetta.

Vapaassa epäsuorassa esityksessä henkilön puhetta tai ajattelua referoidaan itsenäisillä virkkeillä tai lausumilla eikä syntaktisesti alisteisena millekään johtoilmaukselle; ilmiötä kutsutaan myös eläytymisesitykseksi, koska referoitu osuus esitetään kerronnan kanssa tasa-arvoisena, mikä luo vaikutelman kertojan eläytymisestä referoitavaan henkilöön. Vapaan epäsuoran kerronnan yhtenä funktiona tekstissä on empatian herättäminen: kun subjektia kuvataan sisältäpäin, syntyy helposti vaikutelma myötäelämisestä (Kantokorpi 1990: 170). Vapaa epäsuora kerronta myös saattaa aiheuttaa hankaluuksia lukijalleen sekoittaen puhujan identifioimisen mahdollisuuksia (Kantokorpi 1990: 167-168).

Aineistossani vapaata epäsuoraa esitystä voi tulkita käytettävän esimerkiksi tekstissä *Pohjakosketus* (P):

ja nyt on itätuulta luvassa
kun pojat Hietsun torilta saapuu
täydessä lastissa kassit kilisten
ja kulmakunnan taiteilija
myös tähän pöytään ankkuroi
no miten aalto hymyää, pojat
sen vain merimies tietää voi

Säkeistön kaksi viimeistä säettä voivat edustaa vapaata epäsuoraa esitystä: siinä referoidaan jonkun henkilön puhetta eikä se ole alisteisena millekään johtoilmaukselle. Toisaalta kohta voidaan tulkita myös niin, että toiseksi viimeinen säe on vapaata suoraa esitystä. Tähän viittaisi säkeen repliikinomaisuus: dialogipartikkeli *no* sekä puhuttelun osoittaminen sanalla *pojat*. Viimeinen säe olisi taas puhujan itsensä tai jonkun muun puhetta.

Joka tapauksessa säkeissä käy niin, että lukijan on hankala erottaa, kuka lausuman sanat oikeastaan esittää. Sanat voivat kuulua esimerkiksi tekstin näkymättömälle puhujalle,

tekstissä toimijana esiintyvälle kapteenille tai kyseisessä säkeistössä esiintyvälle kulmannan taiteilijalle. Varmuutta asiasta ei voi esittää, tulkinta jää lukijan tehtäväksi.

Epäsuora esitys taas esittää kertojan oman tulkinnan aiemmin sanotusta ja se on muokattu kertojan tekstiin ja puhetilanteeseen sopivaksi. (Korhonen – Vilkuna 2005.) Epäsuoraa esitystä käytetään esimerkiksi aineistoni tekstissä *Viimeisellä rannalla* (Ktl):

veljestä kuulin viimeksi
kun tuli kirje vierailta mailta
kertoi voivansa hyvin
mutta sanoi että tilanne näyttää
täällä myös pirun pahalta

Kolmannessa säkeessä *minä*-puhuja esittää veljen sanoman epäsuorana esityksenä *kertoi voivansa hyvin*. Tämän jälkeen kerronta muuttuu kuitenkin suoraksi veljen referoinniksi *sanoi että tilanne näyttää täällä*. Mielenkiintoista on myös miettiä, onko toiseksi viimeisen rivin *täällä* ”veljen täällä” vai ”minän täällä”. Esimerkissä kerronnan muodot sekoittuvat ja tulkinta hankaloituu.

Puheen ja ajatuksen kielellisten keinojen jatkumoa edustavat *mimesis* ja *diegesis*. Mimesistä, jäljittelyä, edustaa suora esitys. On kuitenkin muistettava, että fiktiossa mimeettisyys on aina illuusio: läsnä on väistämättä myös joku agentti, kertoja, joka kertoo suorat lainaukset henkilöiden puheesta (Kantokorpi 1990: 161–162). Diegesistä, näyttämistä, taas on epäsuora esitys, kertojan äänen ylivalta. Kun kertoja hyödyntää diegeettisiä keinoja, on hänellä kontrolli omissa käsissään, kun taas suoraa esitystä käyttävä kertoja luopuu, ainakin näennäisesti, kontrollistaan. (Kalliokoski 2005: 17.)

Kaunokirjallisuudessa toisten äänten häivyttäminen, henkilöiden puheen vaimentaminen, on tavallista. Taiteellisen tyyliin sisällä lyriikassa on eniten kirjailijan omaa puhetta, ja suoria tai epäsuoria muiden ajatusten referointeja on vähiten (Saukkonen 1984: 68). Se ei kuitenkaan tarkoita, etteikö siitä huolimatta läsnä olisi myös muita keskustelevia tai ajattelevia henkilöitä ja etteikö lyriikassakin voitaisi myös suoraan referoida muiden ääniä.

Kerronnan muotojen tarkasteleminen irrallaan tekstikokonaisuudesta ei ole kovin hedelmällistä, koska niiden funktioiden analyysi ei ole tällöin mahdollista. Teksti on kokonaisuus, jossa kerronnan eri muodot ja niiden funktiot aktualisoituvat (Kantokorpi 1990: 171). Siksi esitänkin seuraavassa esimerkkianalyysin tekstistä *Kello kahdeksan aamulla Tukholman aikaa* (Vvm), jotta lukijalle näyttäytyy, miten äänet aineistoni teksteissä voivat sekoittua. Analysoitava teksti on seuraavassa kokonaisuudessaan; analyysin seuraamisen helpottamiseksi olen kuitenkin kirjoittanut analyysiani myös säkeistöjen väliin.

Tekstin *Kello kahdeksan aamulla Tukholman aikaa* (Vvm) alussa puhujan (joka ei ole pronominaalisesti läsnä) ääni kertoo *sinästä*:

kello kahdeksan aamulla
Tukholman aikaa kaupunki on harmaa ja sataa
Slussenin metroaseman seinään piirret ristit
ja kynä katkeaa

Toisen säkeistön alussa kappaleen *sinä* saa puheenvuoron suoran esityksen kautta:

sanot jos tähän jotain nyt päättyy
niin jotain uutta saa se aina alkamaan

Suoraa esitystä ilmennetään puhumista esittävällä verbillä *sanoa*, jonka perässä on suora lainaus *sinän* sanoista. Kolmannessa säkeistössä *sinä* saa pitkän puheenvuoron:

ei osoitteita, numeroita, ei mitään
sanot turha on niitä enää vaihtaa
kun näissä kylissä asuu ja kulkee näitä teitä
niin ei kirjeet mua voi tavoittaa
ja mä en mistään sulle mitään tahdo kirjoittaa
sun täytyy itse tulla katsomaan
kello kahdeksan aamulla
Tukholman aikaa hän laukkunsa nostaa
ja tiet eroaa

Säkeistön kahdeksannessa säkeessä tapahtuu mielenkiintoinen puhujan position vaihdos. Tähän asti puhuja on puhunut *sinästä*, mutta yhtäkkiä laukkunsa nostaakin *hän*, vaikka hyvin todennäköisesti puhutaan samasta henkilöstä. *Hän*-pronomiinilla on tässä mielestäni lukijaa lähentävä vaikutus: tekstin puhuja etäännyy itsensä ja *sinän* välisestä vuorovaikutustilanteesta kääntyen enemmän lukijansa puoleen. Tekstin *sinästä* tulee *hän*, puhetilanteen kolmas osapuoli. Aiemmin tekstin dialogi on tapahtunut *minän* ja *sinän* välillä (joiden tarkoitteet ovat vaihtuneet näkökulman vaihtuessa), mutta nyt tekstin puhuja kääntyy selvästi lukijansa puoleen ja selittää tapahtumia hänelle. Edellä analysoidessani *hän*-pronominin käyttöä aineistossani totesin, että *hän* näyttäisi aineistossani olevan tarinankerronnan pronomini (ks. luku 4.4.1). *Hän*-pronomiinilla jätetään tekstin *sinä* dialogin ulkopuolelle: puhuja ei enää osoitakaan sanojaan *sinälle* vaan jollekin muulle, kolmannelle, todennäköisesti lukijalleen. *Sinä* etäännyy, siirtyy tarkasteltavaksi objektiksi, ja joku muu kuin *sinä* vaihtuu dialogin vastapuoleksi. Puhuja siirtyy *sinä*-kerronnasta *hän*-kerrontaan.

Neljännessä säkeistössä tulee esiin uudenlainen tapa esittää asioita. *Sinän* sanat esitetään epäsuorana esityksenä:

sä et Suomeen tahdo tulla
 sanot sulla on paha olla
 niin kuin tää ei edes olis Eurooppaa
 sä vihaat noita asioita joiden vuoksi
 pienet ihmiset aina kotiin palaa
 mutta pidä sinä huoli, ettet kotiis kuole
 ettei koukkuun ne siellä sua saa

Kertoja esittää oman tulkintansa *sinän* sanoista. Lisäksi tämän säkeistön kaksi viimeistä säettä ovat mielenkiintoisia: kuka niissä puhuu, kenen ääni niissä kuuluu? Säkeet vaikuttavat vapaalta suoralta esitykseltä, mutta kontekstistakaan on vaikea eksaktisti päätellä, kenelle tämä ääni kuuluu. Oma tulkintani on, että kysymys on alkuperäisen *sinän* äänestä: *sinä* osoittaa sanansa alkuperäiselle puhujalle. Tulkintani mukaan nämä säkeet ovat suoraa jatkoa edellisen säkeistön säkeille, joissa *minä* (tekstin alkuperäinen *sinä*) osoittaa sanansa suoraan tekstin puhujalle.

Tekstin viidennessä säkeistössä tekstin puhuja vihdoin tulee esiin *minänä*:

mä en tunne sua, en tiedä minne aiot mennä
 mä tiedän vaan mitä ajat takaa
 sä et sitä koskaan ehkä myönnä, ettet löydä
 mut et muuta osaa kuin vain jatkaa matkaa
 ja niinkuin levoton laulu,
 joka koskaan ei pääty
 vaatii aina vaan laulajaa

Viimeisissä säkeistöissä puhuja käyttää vielä pronominaalisena ratkaisuna sekä *häntä* että *sinää*:

kello kahdeksan aamulla
 Tukholman aikaa kaupunki on harmaa ja hiljaa sataa
 mä en tunne sua, en tiedä minne aiot mennä
 mä tiedän vaan mitä ajat takaa
 sä et sitä koskaan ehkä myönnä, ettet löydä
 mutt et muuta osaa kuin vain jatkaa matkaa

kello kahdeksan aamulla
 Tukholman aikaa hän laukkunsa nostaa ja hän vaeltaa,
 hän vaeltaa

kello kahdeksan aamulla
 Tukholman aikaa kaupunki on harmaa ja sataa
 Slussenin metroaseman seinään piirret ristit
 ja kynä katkeaa

Kyseinen kappale on erittäin hyvä esimerkki siitä, kuinka taitavasti aineistossani käytetään hyväksi moniäänisyyttä: erilaiset puheen esitystavat vaihtelevat vilkkaasti. Kun nä-

kökulmat tarpeeksi lomittuvat, käy niin, että varsinaista puhujaa on jo vaikea tunnistaa, kuten esimerkissäkin tapahtui. Näyttäisi myös, että jopa tarkoitukselliseksi tulkittavissa oleva ambivalenssi olisi ominaista aineistoni teksteille: monenlaiset tulkinnat ovat mahdollisia. Lisäksi, kun puhujan persoonaa ei ilmaista, säilyy yhtä aikaa tuntuma sekä objektiivisesta että subjektiivisesta puheesta. Puhujan voidaan ajatella olevan kaiken puhumansa yläpuolella (vrt. kaikkietävä kertoja). (Mikkola 2000: 24.)

Tämän tekstiesimerkin tarkoituksena on osoittaa lukijalle, että aineistoni teksteissä käytetään referointeja sekoittaen eri ääniä teksteissä, jolloin tekstit tulevat lähemmäs kuulijaansa. Esimerkkianalyysin teksti ei todellakaan ole ainoa teksti, jossa näin tapahtuu. Aineistoni teksteissä kuitenkin puhuja pitää yleensä kontrollin teksteissä: kovin lähelle henkilöiden mielenliikkeitä niissä ei päästä. Referointien suhteellisesta yleisyydestä voi kuitenkin päätellä, että Lehti taipuu lyyrikkona myös tarinankertojan suuntaan, koska referoinnin käyttäminen on yleisempää tarinoissa kuin lyyriikassa.

6.2. Toimijan vaihtaminen näkökulman muuttajana

Aineistoni tekstejä lukiessa ei voi olla huomaamatta, että sen lisäksi, että ne ovat moniäänisiä, niissä vaihtelevat myös persoonamuodot vilkkaasti. Vaikka eri toimijat eivät aina saisikaan omaa ääntä tai näkökulmaa, luodaan mielestäni persoonamuotojen vaihteluilla iluusiota monisäikeisyydestä samantapaisesti kuin jos näkökulmaa vaihdettaisiin.

Sosiologi Erving Goffman on tutkinut puhetilannetta (1981) ja analysoinut mm. sitä, kuinka puhuja keskusteluissa vaihtaa ”suhtautumistapaansa, asemaansa ja minäkuvaansa”. Näin voi tapahtua esimerkiksi silloin, kun puhuja siirtyy nykytilanteen kuvailusta menneen kuvailuun tai ryhtyy raportoimaan toisen puhetta. Goffmanin analyysia on sovellettu lyyriikan analyysiin apuna hahmottamaan runon tilannesidonnaisia puhetilanteita tarkastelemalla esimerkiksi repliikkejä ja puhujan vaihtelevaa asennoitumista itseensä. (Viikari 1990, 96–101).

En työssäni sovelle varsinaisesti Goffmanin puhetilanteen teoriaa, koska tarkoitukseni ei ole analysoida runoa pidemmälle, mutta mielestäni aineistossani on kyse juuri tällaisista puhujan asennonvaihdoksista, kun toimijat vaihtelevat. Puhuja osoittaa sanojaan eri suuntiin ja väliin häivyttää toimijoita, väliin tuo niitä enemmän esille. Puhuja vaihtaa osallistumiskehystään mutta ei vaihda roolia, koska puhuja pysyy koko ajan samana (Goffman 1981).

Tekstissä *Täällä päin* (Pk) vaihtelevat passiivin käyttö, nollapersoona, *minä*-toimija ja *sinä*-toimija:

täälläpäin missä unelmien kylkiin
 vielä hintalaput liimataan
 täällä ostaa voi rahalla
 hetkeksi lohtua ja janonsa sammuttaa

mut täällä päin aamu kun saapuu
 niin takaovesta poistuu yö hikinen
 jälkeensä jättäen sormiisi
 syntisen tuoksun nuoruuden

hei mä en aio jäädä tätä katselemaan
 kun täällä pyyhkeet on kehiin jo heitetty
 rupee pikkuhiljaa paljastumaan
 mitä rivien väliin
 oli pienellä prantätty, prantätty

Kappaleen alussa toimija on passiivinen: *hintalaput liimataan*. Passiivi on tässä tapauksessa myös indefiniittinen: sen tarkoite ei ole kontekstista varmasti tulkittavissa, vaikka todennäköisesti sillä viitataan ihmisiin yleensä. Heti perään yleistetään nollapersoonan käytöllä *ostaa voi rahalla*. Toisessa säkeistössä kolmannessa säkeessä toimijaksi vaihtuu *sinä*. Se voidaan tulkita joko puhutteluksi tai *sinä*-passiivin käytöksi. Jos kyse on puhuttelusta, näkymätön ääni puhuttelee toimijaa, joka ei ole vielä tullut esiin tekstissä. Jos se tulkitaan *sinä*-passiiviksi, tarkoitetaan sillä ihmisiä ylipäätään. Kolmannessa säkeistössä toimijaksi vaihtuu *minä*, joka voi olla edellisen säkeistön mahdollinen puhuteltu, muuttuen tässä puhujaksi, tai sitten hän on ollut puhujana taustalla koko ajan.

Puhuja ottaa tekstissä erilaisia otteita tekstiinsä: ensin hän tuntuu puhuvan yleisesti passiivisesti havainnoistaan, jonka jälkeen hän puhuttelee *sinää*. Sen jälkeen puhuja tulee esiin ottaen *minän* roolin. Näin ei tosin ole pakko ajatella: olen työssäni kautta linjan erotanut puhujan ja minän; ennemminkin siis toimijaksi tulee *minä*, joka puhuu. Teksti jatkuu vielä esimerkkikatkelman jälkeenkin, mutta edellä esitetty katkelma riittää havainnollistamaan, kuinka toimijat vaihtelevat; uusia pronominaalisia toimijoita tekstissä ei enää tule, vaan jo analysoidut toimijat jatkavat vaihteluaan tekstin loppuun asti.

Mielestäni tällainen monitoimijaisuus lisää ensinnäkin samastumismahdollisuuksia: lukija voi tulla puhutelluksi tai samastua *minä*-puhujaan. Yleistysten kautta lukija voi kokea, että teksti koskee myös hänen maailmaansa ja että hänkin on osallisena tekstissä. Lisäksi, mielestäni pääasiallisen toimijan vaihdokset luovat illuusiota näkökulman vaihdoksesta, vaikkei se varsinaisesti vaihdukaan. Teksti vaikuttaa monisäikeiseltä vaihdoksien an-

siosta ja tulee näin ollen lähemmäs lukijaansa samoin kuin tekstit, joissa näkökulmat vaihtelevat. Toimijoiden vaihteluilla saadaan aikaan illuusiota siitä, että näkökulmat vaihtelevat, vaikka näkökulma pysyykin koko ajan puhujan hallussa.

6.3. Puhujan muuttuvat tavat viitata toimijoihin

Puhuja voi myös vaihdella tapaansa suhtautua tekstin muihin toimijoihin vaihtelemalla pronominia, jota toimijasta käyttää. Puhuja voi ottaa läheisyyttä henkilöihin tai kääntyä heistä pois päin. Esimerkiksi *sinä*-pronominin avulla puhutellaan suoraan, kun taas *hän*-pronominilla voidaan viitata puhetilanteen ulkopuolella olevaan (ks. alaluvut 4.3.1 ja 4.4.1). Puhuja viittaa toimijoihin eri tavoin esimerkiksi tekstissä *Mustasukkaisuus* (Ytmv):

mä tänä aamuna kun heräsin
ja tutun tunteen, baby, tunnistin
ja sänkyyn tuijottamaan
kattoa yksin jäin

vanhan rintaa niin sairaasti puristi
mustasukkaisuus se minut herätti
kun toisen miehen kanssa
hänet asemalla viime yönä näin

mä luulin päässeeni jo kaikista
turhista tunteista
mä luulin seisseeni
ylpeänä yksinäin

mä luulin unohtaneeni hänet viimeinkin
mutta salaa iskit suolaa haavoihin
kun toisen miehen kanssa
hänet asemalla viime yönä näin

se hiipii salaa
selän takaa
iskee kohtaan arimpaan
ja julmasti lyö sulta
jalat alta vaan

kuin vanha viini seissyt on viikkoja
ja suussa maistuu vain hapan etikka
silti juot koska kestä et raukka
selvin päin

tuo vanha tunne jossain odotteli vain
ja viime yönä oikean hetken se sai
kun toisen miehen kanssa
hänet asemalla näin

Ensimmäisessä säkeistössä *minä* puhuttelee *babyä*. Tulkitsen tässä *babyn minän* tunteman mustasukkaisuuden aiheuttajaksi, joka ei ole tilanteessa läsnä: puhuteltava, *sinä*, on pois-
saoleva (vrt. luku 4.3.1). Toisessa säkeistössä ensimmäisessä säkeessä *minä* ottaa etäisyyttä
itseensä kuvailemalla ja puhuttelemalla itseään ”vanhaksi” ja puhuttelemalla itseään kol-
mannella persoonalla, ”hänettelemällä” itseään. Tämä voidaan tulkita puhujan minäkuvan
muutokseksi: se kertoo, kuinka puhuja itsensä kokee ja toisaalta hän esittää itsensä ulko-
puolisen näkemänä (Viikari 1990: 99–100). Neljännessä säkeessä ensimmäisen säkeistön
puhuteltu baby muuttuu *häneksi*: puhuja ottaa hahmoon etäisyyttä ja osoittaa sanansa jolle-
kin muulle kuin babyille, todennäköisesti lukijalleen (vrt. luku 4.4.1 *hän*-pronominin funk-
tiosta lukijan puoleen kääntymisenä).

Kolmannessa säkeistössä *minä* puhuu taas, todennäköisesti meditatiivisesti. Neljän-
nessä säkeistössä *minä* ensin käyttää *hän*-pronominia siirtyen toisessa säkeessä suoraan
puhutteluun *sinälle* ja jälleen neljännessä säkeessä *hän*-pronominin käyttöön. Puhuja me-
nee lähelle puhuteltavaansa, kääntyy hänestä pois päin ja kääntyy jälleen hänen puoleensa.
Tässä kohdin on huomautettava, että toisessa säkeessä tapahtuvassa puhuttelussa voidaan
tulkita puhuteltavan myös abstraktia toimijaa *mustasukkaisuus*: tämän tulkinnan mukaan
mustasukkaisuus olisi se, joka ”salaa iski suolaa haavoihin”. Molemmat tulkinnat ovat
mahdollisia, joskin jälkimmäistä voinee pitää todennäköisempänä.

Viidennessä säkeistössä käytetään *se*-pronominia, mutta sen funktio ei ole kovin mie-
lenkiintoinen: sillä viitataan selvästi mustasukkaisuuteen. Mutta viidennessä säkeistössä
sinä-pronominin referentti näyttää muuttuvan: tekstiin tulee mukaan uusi ääni, joka puhut-
telee todennäköisesti tekstissä aiemmin esiintynyttä *minää*. Myös kuudennessa säkeistössä
käytetään *sinä*-pronominia, mutta se vaikuttaa jälleen erilaiselta: siinä tekstin alkuperäinen
minä näyttäisi puhuvan itselleen *sinä*-muodossa. Mahdollista on myös, että edellisessä sä-
keessä mukaan tullut ”vieras ääni”, kaiken yläpuolella oleva puhuja, jatkaa tässä *minän*
puhuttelua.

Kun puhuja viittaa tekstinsä toimijoihin vaihtelevilla tavoilla, syntyy illuusio siitä, että
tekstissä on läsnä useita toimijoita. Tämä taas luo illusion siitä, että äänet ja näkökulmat
vaihtelevat (ks. luku 6.2.). Näin ollen toimijoihin viittaamisella on tekstissä myöskin moni-
säikeisyyttä lisäävä funktio ja teksti lähentyy lukijaansa.

7. YLEISTOTUUDEN ESITTÄMINEN LÄHEISYYDEN LUOJANA

Aineistoni tekstejä näyttäisi luonnehtivan aivan erityisesti yksi keino, jonka avulla hyvin useat tekstit saadaan tuotua lähelle kuulijaansa. Kutsun tätä keinoa *yleistotuuden esittämissiksi*. Teksteissä näytetään yleensä pieni tuokiokuva jostain tilanteesta, mutta jossain vaiheessa, jossain säkeistössä tai säkeessä, mukaan tulee jonkinlainen yleinen näkökulma. Tällaisessa kohdassa tuokiokuvan pohjalta rakennetaan ajatus, jonka voi tulkita koskevan kaikkia ihmisiä ja olevan universaali; sitä voisi luonnehtia jopa jonkinlaiseksi ”elämänohjeeksi”. Kun proseminaarityössäni tutkin Lehden tekstien kertomuksellisuutta, huomasin, että tarinankerronnallisesti tämä samainen kohta on tarinaa arvioiva: siinä esitetään tarinaan jokin uusi näkökulma, tarinaa arvioidaan selvittäen sitä, miksi tarina on kerrottu ja mikä merkitys sillä on; tavallaan se edustaa kertomuksen toista tasoa.

Yleistotuuden esittäminen tekstissä ei ole enää pelkästään kielellinen ilmiö vaan myös tekstin rakenteellinen seikka, joka kietoutuu tekstin merkityksen tasolle. Tämä yleistotuus kuitenkin saadaan esiin kielellisten keinojen avulla. Edellä esittelemäni kielelliset ilmiöt, geneeriset toimijat (geneeriset nominaalilausekkeet ja pronominit, nollapersoona ja sinäpassiivi) ja monisäikeisyys (referointi, toimijoiden vaihtaminen ja toimijoihin viittaaminen), ovat juuri niitä, joiden avulla tämä yleistotuus usein esitetään ja joiden avulla se nostetaan tekstistä esille. Eli vaikka tässä noustaankin kielen tasolta tekstin rakenteen ja tulkinnan tasolle, on kielen taso läsnä, koska sen avulla ilmiö tuotetaan.

Tuula Hökkä (1995: 44–45) on tutkinut Aale Tynnin runoutta ja todennut niissä esiintyvän *drastisen vastadialogin*. Tällä hän tarkoittaa henkilökuvan, tunnelman tai tapahtuman kääntöpuolta, toista tai kolmatta ääntä, joka runossa esiintyy ja joka kyseenalaistaa ja väläyttää uutta valaisukulmaa. Hökkä on havainnut, että Tynnin runoissa lyyrinen minä puhuu tarinan sisässä oleville ja tarinan kuulijoille yhtä aikaa. Hökkä kirjoittaa: ”Lyyrisen minän luoma ehdottomuuden ja ’miten elämä on’ -näyttämisen ilmapiiri apostrofoi myös kertovat runot kääntymisenä toisen, ihmisen puoleen.” Lisäksi Hökkä toteaa, että ”dialogisuus on Tynnin runoissa sisäistä draamallisuutta, rooleja. Se on toistuvasti myös dialogi-

suutta suhteessa poeettiseen materiaaliin, pohjateksteihin ja kuulijaan/lukijaan. – – Rajat, joissa suora ja epäsuora puhunta ja mahdolliset puhujat vaihtuvat, hämärtyvät.”

Aineistoni teksteissä tällaisen yleistetuuden esittäminen, Hökän drastisen vastadialogin esiintyminen, on erittäin tavallista. Hyvin suuressa osassa aineistoni teksteissä voi havaita yleistävän näkökulman, jonka kautta lukija voi todeta tekstin koskevan myös häntä itseään. Esimerkiksi tekstissä *Sellaista se on* (Vvm) on tilannekatsauksellinen alku, jossa ei näy persoonia; puhuja vain kuvailee iltaista tilannetta. Kolmannen säkeistön viidennessä säkeessä mukaan tulee *minä*-toimija, joka kaipaa beibiään. Kysymyksessä on hyvin tavanomainen *minä-sinä* -asetelma, jossa toinen kaipaa toista. Kuitenkin neljännen säkeistön kuudes, seitsemäs ja kahdeksas säe muuttavat asetelman ja teksti saa uusia, yleistäviä piirteitä:

mä päivät kestäen kyllä
vaan yksin iltaisin
kuin vanha narri kiinni jään muistoihin
ja sama vanha tarina,
kuin alkais alusta taas
sä voit vihata, rakastaa,
kärsiäkin vaan unohtaa
et saa milloinkaan

Teksti muuttuu *minän* meditatiivisesta pohdinnasta *sinä*-muotoiseksi. Tulkintavaihtoehtoja on useita: *minä* puhuu meditatiivisesti edelleen itselleen alkaen ainoastaan kesken kaiken sinutella itseään. Toisaalta voidaan ajatella, että *minä* osoittaa sanansa kaipaamalleen *sinälle* (joka ei ole läsnä), mutta kontekstin perusteella tuntuisi oudolta, että *minä* puhuisi *sinälle* noilla sanoilla. Toisaalta voidaan myös ajatella, että runon *minän* yläpuolella oleva puhuja osoittaa tässä sanansa suoraan *minälle* puhutellen tätä. Oma tulkintani tästä on kuitenkin seuraava: kyseessä on *sinä*-pronominin erityiskäyttö passiivisesti, *sinä*-passiivin käyttö, jonka avulla kappaleeseen tuodaan mukaan yleinen näkökulma. *Sinä*-passiivin funktiota Lehden kielessä on käsitelty edempänä (ks. luku 5.3.). Tässä kappaleessa yleinen näkökulma on siis se, että olipa tunne toista ihmistä kohtaan mikä hyvänsä, harvoin ihminen kykenee, tai edes haluaa kyetä, unohtamaan niitä ihmisiä, jotka häneen ovat tunnetasolla vaikuttaneet.

Myös tekstissä *Poste restante Manila* (Pva) yleinen näkökulma luodaan *sinä*-passiivin käytöllä. Teksti ei ole muuten kovin samaistuttava: *minä* kirjoittaa kirjettä *sinälle*, joka on poissa Suomesta. *Sinällä* on tytär ja mies, ja *minä* toivoo, että *sinä* on vihdoinkin saanut repa-

leisen elämänsä järjestykseen. *Minä* myös kertoo omia ja heidän yhteisten tuttujensa kuulumisia. Neljännessä säkeistössä tekstin rakenne ja näkökulma kuitenkin muuttuvat:

kun ei elämä suostu sulta kysymään
mitä kaipaat
se kuin korttipakkaa pitää käsissään
ja kun jotain odottaa,
se pakan alta antaa taas

Tämän uuden näkökulman avulla tekstissä halutaan sanoa, että elämä menee harvoin niin kuin odottaa, ja hieman negatiivisesti myös ounastellaan, että kun jotain odottaa, niin saattaa hyvinkin joutua pettymään.

Drastinen vastadialogi voidaan saada aikaiseksi myös käyttämällä geneerisiä pronominitoimijoita. Esimerkkinä teksti *Lähtö* (Vvm), jossa yleisen näkökulman esiintuomiseksi otetaan toimijoiksi indefiniittiset pronominit *joku*, (*joku*) *toinen* ja *ne*:

älä tule mun jälkeen
ikkunaan enää katsomaan
älä anna mitään mukaan,
mulla kaikki on mitä tarvitaan
sattuu ja repii, jos kysyy luoja
me miksi näin erotaan
silti lähteä mun täytyy,
että palata joskus mä tänne saan
--
ja joku kukkii toukokuussa,
toisen vuoro on syksyllä
ja joku ei kuki koskaan
ja jonkun täytyy vaan etsiä
ja on aina niitä jotka tietää miksi
ja niitä, jotka ei milloinkaan
siksi lähteä mun täytyy
että palata joskus mä tänne saan

Tekstissä *minä* on lähdössä ja puhuu *sinälle* tuntemuksistaan. Teksti on hyvin henkilökohtainen ja yhteen tilanteeseen sidottu. Lukijalle tarjotaan paikkaa sekä määrittelemättömänä *minänä* että *sinänä*, joten kappaleessa on heti alussa läheinen tunnelma. Mutta äärimmäinen geneerisyys saavutetaan neljännessä säkeistössä, kun toimijoiksi tulevat indefiniittiset pronominit. *Minään* ja *sinään* samaistuminen on mahdollista, jos kokee kontekstin omakseen. Mutta neljännessä säkeistössä, kun toimijaksi tulee *joku*, jonka merkitys on, että on ainakin yksi johon sanottu pätee, saadaan tekstin tunnelma yleistettyä. Tekstin *minä* tekee oman tunnelmansa ja ajatuksensa ymmärrettäviksi: ihmiset ovat erilaisia ja hänen on ehkä selvitettävä, millainen hän itse on. Yleistäen tekstissä halutaan välittää sanomaa, että ihmi-

set ovat parhaimmillaan eri aikoina ja että ihmiset ovat erilaisia: kaikkien on löydettävä omat tapansa toimia ja olla olemassa.

Drastisen vastadialogin voi tuoda mukaan myös geneerisellä nominaalilausekkeella sekä nollapersoonalla, kuten jo edelläkin käsitellyssä tekstissä *Kirje kotiin* (Ptt):

ihminen lähtee pakoon,
se tuntuu pahalta
jättää jälkeensä kaiken
sitä elää missä vaan mieluummin
vaikka vieraana
kuin pelon tuoksussa kituen kuolee
äidinkielen unohtaa voi
synnyinmaata koskaan ei

Tekstin *minän* kokemus yleistetään koko lajia koskevaksi *ihminen*-toimijan avulla ja lukijalle tarjotaan samastumisen mahdollisuutta. Lisäksi kohdassa esitetään yleistotuus: pelois-
saan ei ole hyvä elää, ja ihminen valitsee ennemmin vaikka kotinsa jättämisen. Ajatuksen
voi siirtää koskemaan muitakin kokemuksia kuin pakolaisuutta. Lisäksi nollapersoonan
avulla yleistetään se, että vaikka unohtaisi jonkin paikan tapoja, juuriaan tuskin unohtaa
koskaan.

Tekstissä *Näkemiin* (Kt) *minä*-toimija jättää hyvästejä ”kauniille tytölleen”. *Minä* on
kappaleen toimijana lähes kautta linjan, mutta viides säkeistö kuulu seuraavasti:

taistellen hävinnyt
on parempi kuin luopunut
joka itkee vain muiden nähden

Tässä toimija häivytetään taustalle ja muutenkin tuodaan kappaleeseen uusi näkökulma:
vaikka kappaleen *minä* on hyvin alakuloinen ja jopa itsesäälinen, niin kohdassa tulee esille
se, että ainakin hän on taistellut eikä luovuttanut. Kohta esitetään niin, että sen voi tulkita
yleistotuudeksi: yleensä hienä pidetään sitä, että taistelee loppuun saakka eikä luo-
vuta.

Näyttäisi olevan selvää, että aineistoni teksteissä käytetään läheisyyden luomisen kei-
nona merkityksen tasolla yleistotuuden esittämistä. Lyriikassa yksityisen ja yksittäisen on
aina kuvattava myös yleisinhimillistä ja tyyppillistä (Larmola 1993: 166). Yleistotuuden
esittämisen kautta juuri näin näyttäisi tapahtuvan: tekstin syvempi sanoma tuodaan esiin.
Tekstillä on yleensä varsinaista tarinaansa syvempi sanoma, joka väläytetään esiin, joskus
hyvinkin lyhyesti ja pienillä keinoilla. Nämä pienet osat ovat kuitenkin ratkaisevassa roo-
lissa, kun lukija lukee tekstiä. Kun esitetään jonkinlainen universaali totuus toisen tarinan

kautta, saadaan lukija helposti miettimään myös omia asioitaan tuon esitetyn totuuden kautta. En kuitenkaan väitä, että lukijan olisi pakko hyväksyä tämä totuus tai löytää siitä itsensä tai oma ajattelumaailmansa, mutta tällaista mahdollisuutta tarjotaan: lukija voi tekstien kautta oppia tai ymmärtää elämästä jotain.

8. NIMEÄMINEN – LÄHEISYYDEN VAI ETÄISYYDEN LUOJA?

Vaikka aineistoni tekstit pääsääntöisesti ovatkin toimijoiltaan määrittelemättömiä, esiintyy niissä jonkin verran nimettyjä toimijoita. Nämä ovat harvoin päätoimijoina teksteissä, mutta sivuhenkilöinä niitä esiintyy. Mielestäni näillä nimetyillä toimijoilla on merkittävä, mutta kaksijakoinen funktio siinä, tuovatko ne tekstiä lähemmäksi lukijaansa vai etäännyttävätkö ne.

Jossain määrin aineistossani käytetään tavallisia erisnimiä. Näiden funktio on tulkitakysymys: tavallaan ne etäännyttävät tekstiä lukijastaan, koska nimen kautta toimija saa jonkinlaisen identiteetin. Toisaalta nimet ovat usein niin tavanomaisia ja ainoa tapa, jolla henkilö määritellään, että niiden etäännyttävä vaikutus jää hyvinkin pieneksi. Nimi itsessään ilman kasvoja ei kuitenkaan ole kovin vahva identiteetin luoja.

Esimerkiksi teksteissä *Dinosaurukset* (Pk), *Maa mustasukkainen* (Pva), *Beatles* (Ytmv), *Roskilde* (Pt) ja *Tolstoi* (Ptt) käytetään nimiä. Teksteissä toimivat mm. *Henry hererra*, *mister Joe*, *Kob(i)*, *setä Carlos*, *neiti Virginia*, *Tero*, *Roineen Riitta*, *Henka*, *Timppa*, *Make*, *Arvi-setä* ja *Sofia-rouva*. Kaikki nämä kappaleet ovat aika tarinallisia, mitä nimien mukaan tuonti näyttäisikin usein tarkoittavan: tarinallisissa teksteissä on usein enemmän toimijoita kuin lyyrisemmissä. Tarinalliset tekstit sinänsä usein ovat vähemmän samastuttavia, mikä johtaisi myös siihen, että nimet vähentävät jossain määrin samastumismahdollisuuksia. Näin ei kuitenkaan mielestäni ole aina, vaan konteksti on määräävin tekijä, joka samaistumisen joko sallii tai estää. Erisnimet runoudessa voivat olla lähtöisin runoilijan henkilöhistoriasta: näin ne voivat tehdä runosta ”ulkopuoliselle” lukijalle abstraktin ja saada aikaan vieraantuneisuutta ja ulkopuolisuutta (Kantola 2001: 156). On mielestäni kuitenkin turha arvailla, ovatko nimet kirjoittajalle tärkeitä vai eivät. ”Tavalliselle” lukijalle ne ei merkitse mitään, mutta eivät ne silti välttämättä merkitse sitä, että lukija vieraantuu.

Huomattavasti mielenkiintoisempaa aineistoni teksteissä onkin se, kuinka niissä luodaan läheisyyttä käyttämällä tunnettujen henkilöiden nimiä. Teksteissä käytetään jonkin verran tunnettuja toimijoita, jotka ovat mielestäni omiaan lähentämään lukijaa tekstiin. Jos

lukija pystyy tunnistamaan jonkin tekstin toimijoista, tuntuu teksti tutummalta ja läheisemmältä.

Esimerkkinä tunnettuja toimijoita sisältävästä tekstistä voi käyttää ”tekstisarjaa” *Meidän pikku kuppila, osat 1, 2, 3, 4, 5, 6 ja 7*. *Meidän pikku kuppila* on teksti, joka toistuu lähes jokaisella aineistoni albumilla. Teksteillä on aina samanlainen rakenne sekä alku, vain tekstien toimijat ja tapahtumat vaihtelevat. Teksteissä esiintyvät toimijat ovat tunnettuja henkilöitä: muusikoita, kirjailijoita ja niin edelleen; ylipäätään kulttuurielämän toimijoita. Tekstit alkavat aina näin:

tää meidän pikku kuppila
ei oikeastaan
ole millään tapaa erikoinen
paitsi että täällä jokainen
on aina vähän jonkun näköinen

Alun jälkeen esimerkiksi *osa 5* jatkuu seuraavasti:

nää herrat Tikkanen, Westö ja Ruuth
ovat tulleet tänne eri laidoilta kaupungin
kuuntelemaan kun Mika-pappa kertoo
pyramiideistä ja sienistä voimalla absintin

Mercedes Sosa tulisieluinen nainen
antaa tukkapöllyn herra Brechtille
joka Janinaa jallittaa kun Lou Reed
kännipäissään kauppa biisejensä Yarille

hei ei silti tää meidän pikku kuppila
oikeastaan ole millään tapaa erikoinen
paitsi että jokainen
on jonkun näköinen
jonkun näköinen

Osa 2 taas on seuraavanlainen:

baarin nurkassa Rourge ja Rautavaara
heittää tikkaa
ja naisten vessassa itkee Eva Dahlgren
ja tuskaisia runojansa seinään raapuuttaa:
"det finns en man som har kysst min hand,
men han är icke här"

Ulf Lundell kysyy Robban Brobergilta
"vem är hon som sitter i toaletten
och gråter ensam där?"

Alun jälkeen kappaleissa siis käytetään toimijoina suomalaisia ja ulkomaalaisia julkisuuden henkilöitä.

Nimet viittaisivat kulttuuriseen suuntautumiseen ja tunnistamisestakin tulee kulttuurisidonnaista ja jossain määrin myös ajankohtaan kiinnittyvää (Kantola 2001: 144). Toisaalta nimet voitaisiin vaihtaa toisiin ilman, että runon sisältö oikeastaan muuttuisi. Runon nimillä ei siis ole oikeastaan symboliikkaa, vaikka se olisikin mahdollista. (Vrt. Kantola 2001: 147.) Mielestäni näiden toimijoiden esiintymisen merkitys aineistoni kappaleissa on luoda läheisyyttä lukijaansa. Teksteissä esiintyy useita tunnettuja toimijoita, joiden tunnistaminen antaa yhteenkuuluvaisuuden tunteen. Jos tunnistaa kyseisen toimijan, voi tuntea olevansa lähellä sitä maailmaa, josta tekstissä puhutaan; voi tuntea olevansa tekstien kohderyhmää. Lisäksi nämä kappaleet luovat läheisyyttä itsessään: jos yhtye ja sen tuotanto on tuttua, ei joudu lainkaan ihmettelemään, miksi kahdeksannella albumilla on kappale *Meidän pikku kuppila (osa 6)*. Yhtyeen kuuntelijat osaavat jo odottaa kappaleen mukanaoloa ja ehkä jopa pettyisivät, jos kappale ei mukana olisi. Voisi sanoa, että näiden kappaleiden tarkoituksena on luoda jonkinlaista yhteyttä kuuntelijoiden välillä. Jos joutuu ihmettelemään kappaletta ja sen järjestysnumeroa, ei varmaankaan ole yhtyeen vannoutunein ihailija, vaan jää tämän joukon ulkopuolelle.

On kuitenkin myös mahdollista, että kappaleet nimeämisineen toimivat etäännyttävänä elementtinä: jos ei tunnista nimettyjä henkilöitä tai ne jäävät täysin mitäänsanomattomiksi, voi tuntea olevansa sen kohderyhmän ulkopuolella, jolle kappaleet on osoitettu. Näin valtaisa nimeämistä voi pitää lyyrikolle riskinä: se voi karsia ja vieraannuttaa osan lukijoista. Onnistuessaan nimeämisen avulla voi kuitenkin luoda todella suuren läheisyyden tunteen lukijaansa. Mielestäni aineistossani on nimeämisen suhteen varmanlaisia valintoja: mukana olevat henkilöt ovat aika lailla jokaisen kulttuurielämää edes hieman tuntevan helposti tunnistettavissa.

Meidän pikku kuppila -tekstisarja ei ole ainoa tapaus, jossa aineistossani esiintyy tunnettuja henkilöitä. Kulttuurielämän toimijoita esiintyy tekstissä *Kannelmäki -68* (s):

68-Kannelmäki,
ja peilin luona pieni poika seiso
harjanvartha kuin kitaraa räpyytti
raukka riemusta sekaisin

kanssa radion ja Rautavaaran
--
tuli Hector, Juice ja Hurriganes
--
on menty Salosta Hanhiniemeen
ja aina Helismaahan takaisin

Tässä tekstissä nimeämisen avulla kuvataan musiikkimaailman kiertokulkua ja historiaa. Nimien avulla lukijan on mahdollisuus päästä lähelle suomalaista musiikkihistoriaa.

Tietynlaista Suomi-kuvaa luodaan tekstissä *Kekkonen* (Ptt). Teksti käsittelee Kekkonen aikaa, Suomen Ruotsi- ja Venäjä-suhteita ja maan pokkurointia siinä välissä. Teksti on yhdenlainen tuokiokuva Kekkonen ajan Suomesta ja sen ajan sukupolvea. Tekstin voi ajatella luovan suomalaista yhteenkuuluvuutta ja kertovan suomalaista historiaa sitä myös vahvasti ironisoiden: kukaan muu kuin suomalainen tuskin ymmärtäisi, mistä tekstissä on kysymys, kun puhutaan *Urkista*, *suuresta Maunosta*, *Lenin-sedästä* ja *Svea-mammasta*. Nimeämisellä on tässä kappaleessa suuri merkitys sille, että tekstin ylipäänsä voi ymmärtää.

Myös tekstissä *Sairas ja syntinen* (P) nimeäminen on merkittävää ymmärtämisen kannalta:

nyt on politiikassakin
ihmisoikeudet vain valuuttaa
kyllä näinä päivinä
täytyy herra ministerinkin
olla huolissaan duunipaikastaan
mutta miten herra Häkämies
selitätte lapsillenne sen
että väärin jos Eva laulaa
kaipuusta rakkauden
vai pannaanko roviot palamaan
kuin Beatleseille aikoinaan?

Tekstissä viitataan Suomessa 1990-luvun lopulla käytyyn laajaan keskusteluun seksuaalisten vähemmistöjen laillisista parisuhdeoikeuksista ja siihen, kun silloinen sisäasiainministeri Kari Häkämies vastusti homoavioliittoja. *Evalla* kappaleessa viitataan ruotsalaiseen popartistiin Eva Dahlgreniin, joka on homoseksuaali. Rovioilla ja Beatlesilla taas viitataan siihen, että Yhdysvalloissa järjestettiin 60-luvulla kristillisten piirien tilaisuuksia, joissa sai polttaa Beatleseihin liittyvää tavaraa, koska John Lennon oli antanut epämiellyttäviä lausuntoja. Tulkinta siis vaatii toimijanimiin liittyvää tietoutta: teksti jää merkitykseltään avoimeksi, jollei pysty tunnistamaan toimijoita. Näin ollen nimeämistä voitaisiin pitää tässäkin yhtenäisyyden luojana. Nimeämisen voidaan myös katsoa helpottavan lukijan samastumista tiettyyn lukijaryhmään.

Nimeämisellä voidaankin katsoa olevan myös se funktio, että sen avulla yleensä niin henkilökohtainen runous saadaan taipumaan kohti yhteiskunnallisuutta. Nimeämisellä voidaan saada mukaan myös eriasteista poliittisuutta. (Kantola 2001: 105–164.) Nimeäminen

luo tekstiin myös dialogisuutta: sen avulla voidaan keskustella ympäröivän maailman kanssa (Kantola 2001: 140–141).

Näyttäisi siis siltä, että nimeäminen tekstissä vaikuttaa sekä lähentävästi että etäännyttävästi. Se, kummin käy, riippuu tekstien lukijasta. Jos lukija pystyy tunnistamaan nimetyt toimijat, tulee tekstistä hyvin läheinen, jos ei, teksti jää etäiseksi. Nimeäminen on tietynlainen riski lyyrikolle. Vaatii taitoa käyttää nimeämistä niin, ettei rajaisi osaa potentiaalisesta kuulijakunnasta kokonaan ulkopuolelle, ja valita nimetyt toimijansa niin, että ne on mahdollista tunnistaa myös aikojen kuluttua. Lyyrikolla on toki vapaus myös tarkoituksella osoittaa tekstinsä tietynlaiselle lukijakunnalle: lukijoitansa pystyy määrittämään valintojensa kautta. Aineistossani nimeäminen on valittu aika lailla kulttuurisesta ja historiallisesta näkökulmasta käsin. Esiintyvät toimijat ovat sellaisia, joiden tunnistaminen pääsääntöisesti kuuluu jonkintasoiseen yleissivistykseen. Aineistoni teksteissä ei mielestäni ainakaan tarkoituksella ole haluttu saada nimeämisellä aikaan sitä, että lukijoita suljettaisiin niiden avulla kohdeyleisön ulkopuolelle.

9. PÄÄTÄNTÖ

Tämän työn tarkoituksena on ollut esitellä niitä keinoja, joilla teksti voi tarjota lukijalleen osallistumisen mahdollisuuksia, olla vuorovaikutuksessa lukijansa kanssa ja luoda läheisyyttä lukijaansa. Olen tarkastellut työssäni erilaisia keinoja, joiden avulla lukija voi tulla osalliseksi tekstin maailmaa: keinoja, joiden kautta lukijalle tulee tunne siitä, että teksti on lähellä häntä. Olen keskittynyt tarkastelussani pääsääntöisesti kielen tasolle: olen etsinyt kielellisiä piirteitä, joilla näitä mahdollisuuksia luodaan. Jonkin verran olen myös tarkastellut, onko tekstin merkitystasolla havaittavissa jotain sellaista, joka voi saada tekstin lukijalleen läheisemmäksi.

Ensin tarkastelin työssäni persoonapronominien esiintymisiä. Tein niiden avulla huomioita siitä, voiko lukija tulla osalliseksi tekstiä tekstin toimijana, astua sisään tekstin maailmaan ja samastua toimijoihin. Aineistoni osoittautui hyvin pronominaaliseksi: tekstien toimijat olivat pääsääntöisesti pronominein ilmaistuja. Erityisen paljon aineistossani esiintyi ensimmäisen persoonan pronominia, puhujan pronominia. Yksiköllinen ensimmäisen persoonan pronomini, *minä*, esiintyi lähes jokaisessa tekstissä, ja se näyttäytyi yleensä aktiivisena toimijana ja tekstin päähenkilönä. *Minä* ei kuitenkaan osoittautunut vuorovaikutuksen kannalta kovinkaan tärkeäksi. *Minä*-pronominin käyttö antaa lukijalle mahdollisuuden samastua tekstin toimijaan puhuttuna subjektina, mutta muuten sen kautta ei läheisyyttä luoda. *Minään* samastuminen myös vaatii kontekstilta paljon. Monikon ensimmäisen persoonan pronominin, *me*-pronominin, funktio vuorovaikutuksen kannalta on, että sen avulla tekstissä voidaan luoda me-henkeä ja myös lukija voidaan sisällyttää meihin. Aineistossani käytettiin paljon *me*-pronomia, mutta usein sillä oli selkeä referentti tekstissä, jolloin lukijan on vaikea löytää itsensä siitä. Jonkin verran *me*-pronominia kuitenkin käytettiin niin, että lukija saattoi samastua siihen. Näin tapahtui esimerkiksi silloin, kun sillä viitattiin toimijan kansalliseen taustaan.

Toisen persoonan pronomien, *sinän* ja *teidän*, avulla voidaan osoittaa puhuttelua tekstissä. Toinen persoona on aineistossani hyvin edustettuna. Puhuteltavan persoona näyttäytyy hyvin toisenlaisena kuin puhujan persoona: puhuteltava näyttää aineistossani olevan toinen, poissaoleva, passiivinen persoona. Tästä osaltaan seuraa se, että lukijan näyttäisi

olevan paljon helpompi samastua puhuteltavaan kuin puhujaan. Puhuteltava ei useinkaan saa teksteissä omaa ääntä, vaan sen läsnäolo tuodaan esille yleensä vain pronomininä. Näin esimerkiksi kysymykset, joita puhuteltavalle esitetään, tuntuvat siltä, että ne voi vaikka irrottaa kontekstistaan ja siirtää omaan elämäänsä sopiviksi, ja näin tulla puhutelluksi, vaikka itseään ei tekstin kontekstista pystyisikään täysin löytämään. Juuri toisen persoonan vahva epäspesifisyys on suuri syy siihen, että lukijan on aika helppo tulla puhutelluksi. Yksiköllistä toisen persoonan pronominia ei kuitenkaan käytetty aineistossani puhuttelemaan suoraan tekstin lukijaa. Monikollisella toisen persoonan pronominilla näin taas tehtiin. Puhuteltavan persoonan käyttö teksteissä lisäsi kuitenkin selvästi vuorovaikutuksellisuuden tuntua, *te*-pronomini avulla lukija saattoi tulla jopa suoraan osalliseksi tekstiä.

Kolmannen persoonan asema aineistossani on ristiriitainen. Tekstinsisäisesti se on tarinankerronnan ja poissaolevan pronomini, jonka edustamaan toimijaan lukija ei voi samastua muuten kuin puhuttuna subjektina. Mutta sen avulla myös lähennyttään lukijaa. *Hän*-pronominin käytöstä tulee tunne, että tekstissä käännetään puhumaan suoraan lukijalle ja lähennyttään lukijaa. *He*-pronominilla ei näyttänyt olevan merkitystä tekstien vuorovaikutuksellisuuden kannalta.

Persoonaiset toimijat eivät siinä mielessä olleet hedelmällinen tarkastelun kohde, että ei ole kovin yllättävää, että kontekstilla on suuri merkitys sille, voiko lukija löytää paikansa tekstissä puhuttuna subjektina vai ei. Tärkeä huomio on kuitenkin se, että persoonat ovat usein ominaisuuksiltaan määrittelemättömiä, koska samastumisen kannalta toimijoiden määrittelemisen näyttäisi olevan merkittävässä asemassa. Tärkeitä ne näyttävät olevan siinä, kuinka henkilökohtaisilta tekstit tuntuvat. Niiden käytön avulla voidaan myös lähestyä kuulijaa ottamalla hänet osalliseksi tekstiin.

Geneeriset toimijat sekä monisäikeisyys näyttävät olevan aineistossani yleisiä ja niiden merkitys tekstin läheisyyden tunnulle suuri. Geneeristen toimijoiden avulla yleistetään teksti koskemaan myös lukijaa ja monisäikeisyyden avulla tekstiä tuodaan lähemmäs lukijaansa. Niiden käytölle löytyy myös rakenteellinen ja merkityksen tasolla oleva funktio. Yleistämällä ja näkökulmaa vaihtamalla tekstiin pystytään tuomaan usein mukaan täysin uusi ulottuvuus: yleistotuus. Tekstin merkitys, sen syvempi taso, tuodaan hyvin usein esille juuri joko geneerisen toimijan tai monisäikeisyyden avulla. Yleistotuuden avulla teksti saa usein lopullisen merkityksensä, ja tekstissä esitetään näkemys, joka saa lukijan pohtimaan asioita.

Nimeäminen osoittautui mielenkiintoiseksi tarkastelun kohteeksi. Sen funktiosta etäännyttävänä tai läheisyyttä luovana ilmiönä on vaikea sanoa mitään varmaa. Nimeämi-

nen on keino, jossa kirjoittaja ottaa aina riskin: jos lukija tunnistaa toimijat, toimii se mainiona läheisyyden luonnin keinona. Mutta jos lukija ei tunnista nimettyjä toimijoita, voi teksti jäädä todella etäiseksi lukijalleen.

Kaiken kaikkiaan aineistoni osoittautui erittäin hedelmälliseksi tutkimuskohteeksi: mitä pidemmälle työ eteni, sitä selvemmin huomasin, että melkein pelkästään yhdestä tekstistä olisi voinut tehdä kokonaisen pro gradu -työn. Nyt työni jäi osaltaan aineiston tarkastelun osalta valitettavan pinnalliseksi. Irralliset esimerkit sieltä täältä eivät anna minkäänlaisia kokonaiskuvaa aineistostani, eivätkä etenkin tee oikeutta teksteille eivätkä tekstien kirjoittajalle. Lisäksi on paljon mielenkiintoisia ilmiöitä, jotka jäivät tutkimukseni ulkopuolelle ja joilla varmasti olisi merkitystä läheisyyden kannalta. Esimerkiksi tekstien tematiikkaan olisi erittäin mielenkiintoista paneutua tarkemmin: ovatko tekstien teemat ja aiheet sellaisia, että ne koskettavat ihmisiä? Olisi myös kiinnostavaa tarkastella, miten ajoittain tarkoitukselliseltakin vaikuttaa ambivalenssi vaikuttaa lukijoiden tulkintoihin? Myös yhteisötouteen olisi mielenkiintoista paneutua tarkemmin: millaista maailmankuvaa ja millaisia arvoja aineistoni teksteissä välitetään? Lisäksi olisin edelleen erittäin halukas tekemään tutkimusta siitä, miten lukijat kokevat näitä tekstejä: olisi mielenkiintoista pohtia tekstien merkityksiä lukijoilleen ja siirtyä sitä kautta jopa pohtimaan yleisimminkin taiteen merkitystä kuluttajalleen.

Tällaisten läheisyyden luonnin keinojen esiintymisiä olisi mielenkiintoista analysoida myös heterogeenisemmasta aineistosta. Nyt mukana oli vain yhden tekstintekijän tekstejä ja työn lähtökohta siinä mielessä kapea. Olisi mielenkiintoista tarkastella laajemmin esimerkiksi suomalaisen pop- ja rocklyriikan kenttää: ovatko tällaiset samastumisen mahdollisuuksia tarjoavat tekstit olennaisia musiikin suosion kannalta vai eivät? Nousisiko esille joitain keinoja, joista minulla ei tällä hetkellä ole aavistustakaan?

Teoksessa Suomalainen yhteiskunta Kimmo Jokinen ja Kimmo Saaristo (2000: 284, 293) kirjoittavat, että ”yksi tapa lähestyä elokuvia, kaunokirjallisuutta ja rockia on se, että niistä yksilö voi oppia oman ja yhteisönsä elämänkaaren vaiheiden jäsennyksiä ja sellaista tietoa arjesta, joka tuo omaan elämään lisää tulkintamahdollisuuksia. Niihin tukeutumalla yksilön on helpompi ymmärtää, mitä hän ja se yhteisö, johon hän katsoo kuuluvansa, ymmärtävät hyvällä, mielekkäällä elämällä.” Tämän päivän kirjalliset kertomukset myös edesauttavat yksilöä suuremman ja maan rajojen sisältä löytyvän yhteisöllisyyden kannatteleminen. Tämä on asia, jonka haluaisin huomattavan. Populaarimmankaan taiteen, esimerkiksi rockin, tutkimusta ei pidä unohtaa tai halveksia. Sen kautta voidaan hyvinkin saa-

da merkityksellistä tietoa ihmisistä ja elämästä: musiikilla ja sen sanomalla on ihmisille paljon merkitystä, joten epäilemättä musiikki silloin kertoo jotain myös ihmisistä.

Jokinen ja Saaristo mainitsevat myös (2000: 286), että lukuelämykset syntyvät siitä, että teosten henkilöt ja tarinat saavat lukijan muistamaan omia muistojaan. Ja vaikka lukijalla ei kirjoitetusta omakohtaisesti kokemuksia olisikaan, voi henkilöillä ja tematiikalla olla sellainen yhteys todellisuuteen, että lukuelämys on taattu. Aineistoni tekstit antavat ihmisille mahdollisuuden astua tekstin maailmaan ja löytää niistä omaa elämäänsä ja omia muistojaan. Pelkästään tämä tekee niistä erittäin arvokkaita.

Rockin sanoitukset ovat tutkimisen arvoisia. Kielitieteilijälle niiden omanlaisensa tapa käyttää kieltä on arvokas tutkimuskohde, ja esimerkiksi populaarisuutensa vuoksi niiden tutkimuksen avulla voisi sosiologi hyvinkin piirtää kuvaa suomalaisesta kulttuurista ja elämästä. Haluan työlläni puolustaa rocklyriikan asemaa tutkimuksen kohteena taiteena ja rocklyriikoiden asemaa taiteentekijöinä.

Lopuksi haluan tällä työlläni osoittaa arvostukseni Juha Lehdelle, rocklyriikolle, joka on teksteillään onnistunut koskettamaan minun lisäksi lukemattoman monia ihmisiä.

LÄHTEET

- BENVENISTE, EMILE 1971: *Problems in General Linguistics*. Florida: University of Miami Press. Coral Gables.
- GOFFMAN, ERVING 1981: *Forms of talk*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- HAIMILA-PAKARINEN, JENNI 2002: *Henkilönnimet suomalaisessa rocklyriikassa*. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopiston kielten laitos. [www-dokumentti]. <<http://selene.lib.jyu.fi:8080/gradu/h/jenpal.pdf>>. (Luettu 15.9.2006).
- HAKULINEN ym. = HAKULINEN, AULI — VILKUNA, MARIA — KORHONEN, RIITTA — KOIVISTO, VESA — HEINONEN, TARJA RIITTA — ALHO, IRJA (toim.) 2005: *Iso suomen kielioppi*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 950. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HAKULINEN, AULI – KARLSSON FRED 1995: *Nykysuomen lauseoppia*. 3. muuttamaton painos. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 350. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HANGASMAA, LAURA 1997: ”Jerusalemmin urheilutalossa oli sellaiset rutiinibileet”: Raamatulliset alluusiot Juice Leskisen rocklyriikassa. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopiston kirjallisuuden laitos. [www-dokumentti]. <<http://selene.lib.jyu.fi:8080/gradu/g/339.pdf>>. (Luettu 16.9.2006).
- HOSIAISLUOMA, YRJÖ 2003: *Kirjallisuuden sanakirja*. Juva: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- HÖKKÄ, TUULA 1993: *Sinä, lyyrinen minä*. – Kaarina Sala (toim.), *Tanssilaulu*. Teitä Aale Tynnin runouteen s. 37–47. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 598. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HÖKKÄ, TUULA 1995: *Lyyrinen minä – onko häntä, onko sitä, onko sinua? Subjektin problematiikkaa lyriikan teoriassa ja historiassa*. – Pirjo Lyytikäinen (toim.), *Subjekti. Minä. Itse*. Kirjoituksia kielestä, kirjallisuudesta, filosofiasta s. 106–130. Tietolipas 139. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- IMMONEN, TENHO 1999: ”Niinhän on maailma kirjoitettu”: Hectorin laulutekstien tekstienvälisyydestä. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopiston kirjallisuuden laitos. [www-dokumentti]. <<http://selene.lib.jyu.fi:8080/gradu/g/1836.pdf>>. (Luettu 13.9.2006).
- JOKINEN, KIMMO – SAARISTO, KIMMO 2002: *Suomalainen yhteiskunta*. Juva: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- KALLIOKOSKI, JYRKI 2005: *Referointi ja moniäänisyys kielenkäytön ilmiöinä*. – Markku Haakana & Jyrki Kalliokoski (toim.), *Referointi ja moniäänisyys* s. 9–42. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

- KANTOKORPI, MERVI 1990: Proosan runousoppia. – Kantokorpi, Mervi, Pirjo Lyytikäinen & Auli Viikari (toim.), Runousopin perusteet s. 105–177. Helsingin yliopisto: Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus.
- KANTOLA, JANNA 2001: Runous plus. Tutkielmia modernismin jälkeisestä runoudesta. Oppimateriaaleja 114. Tampere: Palmenia-kustannus.
- Kieli ja sen kieliopit 1994. Opetuksen suuntaviivoja. Helsinki: Opetusministeriö, Painatuskeskus.
- KINNUNEN, AARNE 1989: Kertomuksen opissa. Avoimen maailman hahmotuksesta. Juva: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- KORHONEN, RIITTA – VILKUNA, MARIA 2005: Sananselityksiä. Ison suomen kieliopin ternejä. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen verkkojulkaisuja 1. [www-dokumentti]. < <http://www.kotus.fi/verkkojulkaisut/julk1/> >. (Luettu 14.9.2005).
- KOSKELA, LASSE 1998: Lisälehtiä rockin runousoppiin. Teosto Ry 4 s. 10–13.
- LAITINEN, ANNA 2003: Voiko laulua lukea? Lumooja 1 s.17–20.
- LAITINEN, LEA 1987: Naiset ja roolit. koti- ja ansioäitien keskustelu 1988. – Lea Laitinen (toim.), Isosuinen nainen. Tutkielmia naisesta ja kielestä s. 159–184. Yliopistopaino.
- LAITINEN, LEA 1995a: Nollapersoonaa. Virittäjä 99 s. 337–358.
- 1995b: Persoonat ja subjektit. – Pirjo Lyytikäinen (toim.), Subjekti. Minä. Itse. Kirjoituksia kielestä, kirjallisuudesta, filosofiasta s. 35–79. Tietolipas 139. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LARMOLA, MAIJA 1993: Dialogiin tottunut – P. Mustapään ja Aale Tynnin runot vuoropuheluna. – Kaarina Sala (toim.), Tanssilaulu. Teitä Aale Tynnin runouteen s. 114–130. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 598. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LEHTIMÄKI, MARKKU & LAHTINEN, TONI 2006: Rock, lyriikka, tulkinta. – Toni Lahtinen & Markku Lehtimäki (toim.), Ääniä äänien takaa. Tulkintoja rocklyriikasta s. 17–37. Tampere: Tampereen Yliopistopaino Oy – Juvenes Print.
- LUUKKA, MINNA-RIITTA 1994a: Minä, sinä, hän – tieteellisten tekstien ihmissuhteet. Virittäjä 98 s. 25-43.
- 1994b: Persoonaa pragmatiikan puntarissa. Virittäjä 98 s. 227-239.

- LÄHTEENMÄKI, MIKA 2002: Dialoginen näkökulma kieleen: Mihael Bahtin ja Valentin Volosinov. – Hannele Dufva & Mika Lähteenmäki (toim.), Kielentutkimuksen klassikoita s. 179 – 200. Jyväskylän yliopisto: Solki.
- MIELIKÄINEN, AILA 1982: Nykypuhesuomen alueellista taustaa. *Virittäjä* 86 s. 277–294.
- MIKKOLA, LEENA 2000: ”Mutta ei semmoista tehty eikä sanottu”. Eva Illoisen *Perri-*kirjojen sanonnan, kerronnan ja rakenteen tarkastelua. – Aalto, Seija, Laura Nieminen, Tiina Onikki-Rantajääskö, Päivi Tonteri, Marja Vuorilampi, Liisa Väyrynen (toim.), *Kielen kirja. Tekstintutkimus tutuksi* s. 22–40. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- OJAJÄRVI, JUSSI 2000: Imperialistinen sä-puhe – kun sä ajat formulaa. *Kielikello* 3 s. 19–22.
- PENTTILÄ, AARNI 2002: Suomen kielioppi. 3. muuttamaton painos. Vantaa.
- PÖNTYS, MIKKO 2000: ”Ja asetelma on hyvin blaa-blaa-blaa”. *Kertomuksellisuus Kauko Röyhkän lyriikassa*. – Aalto, Seija, Laura Nieminen, Tiina Onikki-Rantajääskö, Päivi Tonteri, Marja Vuorilampi, Liisa Väyrynen (toim.), *Kielen kirja. Tekstintutkimus tutuksi* s. 8–21. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- RAIVONEN, ANNUKKA 2004: ”Hymysi on otettu minulta pois.” Runon puhuja ja Sirkka Turkan runokokoelma *Tule takaisin pikku Sheba*. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopiston kirjallisuuden laitos.
- RUSKEEPÄÄ, RIINA 2003: Rocklyriikka – runouden rajalla. *Käkriäinen* 4 s. 16–18.
- SAUKKONEN, PAULI 1967: Persoonapronominien hän : se, he : ne distinktiivinen oppositio. *Virittäjä* 71 s. 286–292.
- SAUKKONEN, PAULI 1984: *Mistä tyyli syntyy*. Porvoo – Helsinki – Juva: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- SEPPÄNEN, EEVA-LEENA 1998: Läsnaolon pronominit. *Tämä, tuo, se ja hän* viittaamassa keskustelun osallistujan. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2000: Sinä ja suomalaiset: yksikön toisen persoonan yleistävästä käytöstä. *Kielikello* 3 s. 16–18.
- SILVERMAN, KAJA 1982: *The subject of semiotics*. New York: Oxford University Press.
- TAMMI, PEKKA 1992: *Kertova teksti. Esseitä narratologiasta*. Jyväskylä: Gummerrus Kirjapaino Oy.
- TIKKANEN, KIRSI 2006: *Laulu on ensin sanoja paperilla. (Sanoittaja-muusikko Heikki Salon haastattelu)*. Helsingin Sanomat 9.8.2006, Kulttuuri.

TOIVONEN, SANNA 1995: Juice Leskisen sanoitusten nais- ja mieskuva. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopiston suomen kielen laitos.

VIKARI, AULI 1990: Lyriikan runousoppia runousoppia. – Kantokorpi, Mervi, Pirjo Lyytikäinen & Auli Viikari (toim.), Runousopin perusteet s. 39 – 104. Helsingin yliopisto: Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus.

——— 1998: Carpe diem. Lukijaan suuntautumisen strategiat lyriikassa. – Lea Laitinen & Lea Rojola (toim.), Sanan voima. Keskusteluja permormatiivisuudesta s. 280–304. Tietolipas 160. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

VILKKUMAA, MAIJA 2002: Satumaasta hip hopiin. – Ilona Herlin, Jyrki Kalliokoski, Lari Kotilainen & Tiina Onikki-Rantajääskö (toim.), Äidinkielen merkitykset. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 869. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

WESTERSUND, JOHANNA 1993: ”Talo meren rannalla”: näkökulmia Kauko Röyhkän rocklyriikkaan. Pro gradu -tutkielma. Joensuun yliopiston kirjallisuuden laitos. [painamaton].

——— 1995: Lähi- ja yleiskuvia Kauko Röyhkän rocklyriikasta. – Koistinen, Tero, Erkki Sevänen & Risto Turunen (toim.), Musta lammas. Kirjoituksia populaari- ja massakulttuurista. Joensuun yliopisto: Humanistinen tiedekunta.